

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДРОГОБИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

ISSN 2522-4700 (Print)
ISSN 2522-4719 (Online)

ЛЮДИНОЗНАВЧІ СТУДІЇ

Збірник наукових праць
Дрогобицького державного педагогічного
університету імені Івана Франка

Серія «Філософія». Випуск 48

Видавничий дім
«Гельветика»
2024

ISSN 2522-4700 (Print)
ISSN 2522-4719 (Online)

Рекомендовано до друку вченою радою Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(протокол № 4 від 18.04.2024 р.)

Людинознавчі студії: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філософія» включено до Переліку наукових фахових видань України категорії Б у галузі філософських наук (спеціальність 033 «Філософія») відповідно до Наказу Міністерства освіти і науки України № 1188 від 24.09.2020 р. (додаток 5), зареєстровано у міжнародних наукометричних базах: Google Scholar, Research Bib, ICI World of Journals, Index Copernicus International. Кожному опублікованому матеріалу присвоюється міжнародний цифровий ідентифікатор DOI (digital object identifier).

Реєстрація суб'єкта у сфері друкованих медіа: Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення № 1190 від 11.04.2024 року. Ідентифікатор медіа R30-04756.

Мови: українська, англійська, польська.

У збірнику публікуються статті з актуальних проблем філософського знання. Особливу увагу звернуто на антропологічні виміри історико-філософського процесу, освітньо-педагогічного простору, соціально-культурних проблем сучасності.

Для науковців, викладачів, аспірантів, студентів, а також тих, хто цікавиться проблемами філософії, історії філософії, світової і вітчизняної духовної культури.

Редакція журналу не несе відповідальності за зміст статей та може не поділяти думку автора.

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

Людинознавчі студії : збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філософія» / ред. кол. В. Бодак (головний редактор) та ін. Дрогобич : Видавничий дім «Гельветика», 2024. Випуск 48. 202 с. DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.48>.

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
DROHOBYCH IVAN FRANKO STATE
PEDAGOGICAL UNIVERSITY

ISSN 2522-4700 (Print)
ISSN 2522-4719 (Online)

HUMAN STUDIES

a collection of scientific articles

Drohobych Ivan Franko
State Pedagogical University

Series of «Philosophy». Issue 48

Publishing House
"Helvetica"
2024

ISSN 2522-4700 (Print)
ISSN 2522-4719 (Online)

Recommended for printing
by Academic Council of Drohobych Ivan Franko
State Pedagogical University
(18 April 2024, Minutes № 4)

Human Studies. Series of «Philosophy» is included in the List of scientific professional publications of Ukraine of category B in the field of philosophical sciences (specialty 033 "Philosophy") according to the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine № 1188 dated 24.09.2020 (Annex 5), Google Scholar, Research Bib – Academic resource index, ICI World of Journals, Index Copernicus International. Each published material is assigned an international numeric identifier DOI (digital object identifier).

Registration of Print media entity: Decision of the National Council of Television and Radio Broadcasting of Ukraine № 1190 of April 11, 2024. Media ID: R30-04756.

Journal languages: Ukrainian, English, Polish.

This edition includes articles on the topical issues of philosophical knowledge. Particular attention is drawn to the anthropological dimensions of the historical-philosophical process, educational and pedagogical space and current socio-cultural problems.

For scientists, lecturers, postgraduates, students, as well as those who are interested in the problems of philosophy, history of philosophy, world and domestic spiritual culture.

The Editorial Board bears no responsibility for the content of the articles and may not share the author's opinion.

The articles were checked for plagiarism using the software StrikePlagiarism.com developed by the Polish company Plagiat.pl.

Human Studies. Series of «Philosophy» : a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University / Valentina Bodak (Editor-in-Chief) & others. Drohobych : Publishing House "Helvetica", 2024. Issue 48. 202 p. DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.48>.

РЕДАКЦІЙНИЙ ШТАТ

Головний редактор – Валентина Анатоліївна Бодак, доктор філософських наук, професор, ректор Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (м. Дрогобич), Україна.

Відповідальний секретар – Олександр Анатолійович Ткаченко, кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, соціології та політології імені професора Валерія Скотного Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (м. Дрогобич), Україна.

ЧЛЕНИ РЕДКОЛЕГІЇ

Якуб Бартошевський, доктор габілітований, професор, проректор з питань науки, розвитку та міжнародного співробітництва Державної вищої професійної школи (м. Конін), Польща;

Володимир Степанович Возняк, доктор філософських наук, професор кафедри філософії, соціології та політології імені професора Валерія Скотного Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (м. Дрогобич), Україна;

Степан Володимирович Возняк, кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, соціології та релігієзнавства Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ), Україна;

Анна Валеріївна Ільїна, кандидат мистецтвознавства, докторантка Інституту філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України (м. Київ), Україна;

Алла Анатоліївна Кравченко, доктор філософських наук, завідувач кафедри філософії, соціології та політології Державного торговельно-економічного університету;

Віра Володимирівна Лімонченко, доктор філософських наук, професор кафедри філософії, соціології та політології імені професора Валерія Скотного Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (м. Дрогобич), Україна;

Анатолій Миколайович Малівський, доктор філософських наук, професор кафедри філософії і соціології Дніпровського національного університету залізничного транспорту ім. акад. В. Лазаряна – ДНУЗТ (Дніпро), Україна;

Людмила Григорівна Павлишин, доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії та суспільних наук Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (м. Тернопіль), Україна;

Пшемислав Пачковський, доктор філософських наук, професор, директор Інституту філософії Жешувського університету (м. Жешув), Польща;

Вікторія Володимирівна Полюга, кандидат філософських наук, доцент кафедри методики музичного виховання і диригування Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (м. Дрогобич), Україна;

Надія Володимирівна Скотна, доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії, соціології та політології імені професора Валерія Скотного Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (м. Дрогобич), Україна;

Марина Борисівна Столяр, доктор філософських наук, професор, завідувачка кафедри філософії та культурології філологічного факультету Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка (м. Чернігів), Україна;

Людмила Олександрівна Филипович, доктор філософських наук, професор, завідувачка відділу історії релігій та практичного релігієзнавства Відділення релігієзнавства Інституту філософії НАНУ, (м. Київ), Україна;

Володимир Васильович Хміль, доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії і соціології, Дніпровський національний університет залізничного транспорту ім. акад. В. Лазаряна – ДНУЗТ (Дніпро), Україна;

Юлія Олександрівна Шабанова, доктор філософських наук, професор, завідувачка кафедри філософії Національного гірничого університету (м. Дніпро), Україна;

Олег Михайлович Шепетяк, доктор філософських наук, доцент кафедри філософії Інституту суспільства Київського університету імені Бориса Грінченка (м. Київ), Україна.

EDITORIAL BOARD

Editor in chief – Valentyna Bodak, Doctor of Philosophical Sciences, Professor, Rector, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University (Drohobych), Ukraine.

Executive secretary – Oleksandr Tkachenko, Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor of the Department of Philosophy, Sociology and Political Science named after Valeriy Skotnyi, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University (Drohobych), Ukraine.

MEMBERS OF EDITORIAL BOARD

Jakub Bartoszewski, Habilitated Doctor, Professor, Vice-Rector for Science, Development and International Cooperation, State University of Applied Sciences (Konin), Poland;

Volodymyr Vozniak, Doctor of Philosophical Sciences, Professor of the Department of Philosophy, Sociology and Political Science named after Valeriy Skotnyi, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University (Drohobych), Ukraine;

Stepan Vozniak, Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor of the Department of Philosophy, Sociology and Religious Studies, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University (Ivano-Frankivsk), Ukraine;

Anna Ilyina, PhD in Art Criticism, Junior research fellow of the Department of the History of Foreign Philosophy, Hr. Skovoroda Institute of Philosophy, NAS Ukraine (Kyiv), Ukraine;

Alla Kravchenko, Doctor of Philosophical Sciences, Head of the Department of Philosophy, Sociology and Political Science, State University of Trade and Economics;

Vira Limonchenko, Doctor of Philosophical Sciences, Professor of the Department of Philosophy, Sociology and Political Science named after Valeriy Skotnyi, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University (Drohobych), Ukraine;

Anatolii Malivskiy, Doctor of Philosophical Sciences, Professor of Philosophical Sciences, Department of Philosophy and Sociology, Dnipro National University of Railway Transport named after Academician V. Lazaryan – DNURT (Dnepr), Ukraine;

Lyudmila Pavlyshyn, Doctor of Philosophical Sciences, Professor of the Department of Philosophy and Social Sciences, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University (Ternopil), Ukraine;

Przemysław Paczkowski, Doctor of Philosophical Sciences, Professor, Director of the Institute of Philosophy of the Rzeszow University (Rzeszow), Poland;

Viktoriiia Poliuha, Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor of the Department of Methods of Music Education and Conducting, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University (Drohobych), Ukraine;

Nadiya Skotna, Doctor of Philosophical Sciences, Professor, Head of the Department of Philosophy, Sociology and Political Science named after Valeriy Skotnyi, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University (Drohobych), Ukraine.

Maryna Stoliar, Doctor of Philosophical Sciences, Professor, Head of the Department of Philosophy and Cultural Studies, Faculty of Philology of the T.H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium» (Chernihiv), Ukraine;

Lyudmyla Fylypovych, Doctor of Philosophical Sciences, Professor, Head of the Department of History of Religions and Practical Religious Studies, Department of Religious Studies of the Institute of Philosophy of the National Academy of Sciences of Ukraine (Kyiv), Ukraine;

Volodymyr Khmil, Doctor of Philosophy, Professor, the Head of Department of Philosophy and Sociology of Dnipro National University of Railway Transport named after Academician V. Lazaryan – DNURT (Dnepr), Ukraine;

Yuliia Shabanova, Doctor of Philosophical Sciences, Professor, Head of the Department of Philosophy, State Higher Educational Institution «National Mining University» (Dnepr), Ukraine;

Oleh Shepetyak, Doctor of Philosophical Sciences, Associate Professor of the Department of Philosophy, Institute of Society of the Borys Hrinchenko Kyiv Institute (Kyiv), Ukraine.

ЗМІСТ

Бігуняк Андрій, Скотна Надія. Діалектика ціннісних змін у сучасному українському суспільстві.....	11
Білан Тетяна, Петрів Оксана. Філософські тенденції сучасного українського мистецтва.....	26
Вербова Роксолана. Християнський персоналізм у філософії Йосипа Сліпого.....	39
Возняк Степан. Тотожність мислення і буття: нарис напередрозуміння методологічних засад.....	56
Іванова Оксана, Прудченко Інна, Лапшин Сергій. Вплив глобалізації на структуру, зміст і роль вищої освіти.....	72
Капустіна Надія. Трансгуманізм у цифрову епоху: безпека та ризики.....	88
Кучерук Олег. Акіосфера віртуального мислення як сучасна філософська проблема.....	102
Лімонченко Віра. Роман Кадзуо Ішігуро «Не відпускай мене» як діагностика сучасної ситуації в освіті.....	117
Маринець Надія, Садовніков Олег, Кондратюк-Антонова Тетяна. Аналіз філософських аспектів віртуальної культури, соціальних мереж та їхнього впливу на свідомість та сприйняття.....	132
Павлов Валерій. Особливості функціонування інформації.....	147
Патлайчук Оксана, Ступак Ольга. Етика дослідження в сфері наукових інновацій: виклики та можливості.....	162
Савельєва Марина. Міфологічна підстава історичного формування феномену слави.....	176
Тюлькін Олександр. Аналіз кількісного прояву свободи вибору з використанням для цього її базових протилежностей.....	187

CONTENTS

Bihunyak Andriy, Skotna Nadiya. Dialectics of value changes in modern Ukrainian society.....	11
Bilan Tetiana, Petriv Oksana. Philosophical trends of contemporary Ukrainian art.....	26
Verbova Roksolana. Christian personalism of the philosophy of Josyp Slipyi.....	39
Voznyak Stepan. Identity of thinking and being: an essay of pre-understanding of methodological foundations.....	56
Ivanova Oksana, Prudchenko Inna, Lapshin Serhii. The impact of globalization on the structure, content and role of higher education.....	72
Kapustina Nadiya. Transhumanism in the digital age: security and risks.....	88
Kucheruk Oleg. Axiosphere of virtual thinking as a modern philosophical problem.....	102
Limonchenko Vira. The novel “Don’t let me go” by Kazuo Ishiguro as a diagnosis of the current situation in education.....	117
Marynets Nadiia, Sadovnikov Oleh, Kondratyuk-Antonova Tetiana. Analysis of philosophical aspects of virtual culture, social networks and their impact on consciousness and perception.....	132
Pavlov Valerii. Features of information functioning.....	147
Patlaichuk Oksana, Stupak Olga. Ethics of research in the field of scientific innovations: challenges and opportunities.....	162
Savelieva Maryna. Mythological foundation of the historical formation of the phenomenon of glory.....	176
Tiulkin Oleksandr. Analysis of the quantitative manifestation of freedom of choice using its basic opposites.....	187

УДК 130.123.1:124.5(477)

БИГУНЯК Андрій – аспірант кафедри філософії, соціології та політології імені професора Валерія Скотного, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, 24, вул. Івана Франка, м. Дрогобич, Україна, індекс 82100 (andriybihuniyak@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5648-118X>

СКОТНА Надія – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії, соціології та політології імені професора Валерія Скотного, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, 24, вул. Івана Франка, м. Дрогобич, Україна, індекс 82100 (skotna@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2929-8926>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.48.1>

Бібліографічний опис статті: Бігуняк А., Скотна Н. (2024). Діалектика ціннісних змін у сучасному українському суспільстві. *Людознавчі студії: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філософія»*, № 48, 11–25, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.48.1>

ДІАЛЕКТИКА ЦІННІСНИХ ЗМІН У СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Анотація. *Метою статті є виявлення та обґрунтування методологічних підходів і методів для вивчення аксіологічних змін у сучасному українському суспільстві. Зважаючи на поліфонічність філософського дискурсу, розрізняючи різні типи діалектичного вчення, розглядаємо предмет нашого дослідження з урахуванням різних точок зору та принципів, зокрема класичної діалектики та її сучасного аналога – синергетики. **Методологія** дослідження передбачає доцільність застосування основних законів класичної діалектики, а також основних положень синергетичного вчення у поняттях: атрактор – як мета і вектор ціннісних орієнтацій особистості і спільноти упродовж останніх десятиріч; точка біфуркації – як розгалуження шляхів аксіологічних змін у різних сферах особистісного і суспільного життя, при цьому очевидно є властивість фрактальності складників аксіологічної*

сфери – подібність часткового і загального, екзистенційного як основи соціального тощо; фактор випадковості (флуктуації) – як чинник процесів розвитку та самоорганізації аксіологічної сфери сучасного українського суспільства. **Наукова новизна** роботи пов'язана із визначенням діалектики аксіологічних змін не лише як теорії і методу пізнання та перетворення дійсності, але і як процесу розвитку цих змін. Водночас для означення суті поняття «цінності» вважаємо за доцільне використати універсальне поняття «щастя» у визначенні стану повного і тривалого задоволення від життя загалом. **Висновки.** Аксіологічні зміни в особистісному та суспільному вияві набувають статусу причини і наслідку у розгортанні подій і явищ, впливають на духовну і матеріальну сферу, соціальні умови буття, зумовлюють нестабільність, суперечливість, конфліктність на шляху до гармонії, злагоди і порядку за діалектичними законами розвитку у процесі змін та утвердженні його результату.

Ключові слова: діалектика, синергетика, аксіологічні зміни, сучасне українське суспільство.

BIHUNYAK Andriy – Postgraduate at the Department of Philosophy, Sociology and Political Science named after Professor Valery Skotny, Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University, 24, str. Ivan Franko, Drohobych, Ukraine, index 82100 (andriybihunyak@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5648-118X>

SKOTNA Nadiya – Doctor of Philosophy, Professor, Head of the Department of Philosophy, Sociology and Political Science named after Professor Valery Skotny, Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University, 24, str. Ivan Franko, Drohobych, Ukraine, index 82100 (skotna@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2929-8926>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.48.1>

To cite this article: Bihunyak, A., Skotna, N. (2024). Dialektyka tsinnisnykh zmin u suchasnomu ukrainskomu suspilstvi [Dialectics of value changes in modern Ukrainian society]. *Liudynoznavchi studii: zbirnyk naukovykh prats Drohobytskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriya "Filosofia" – Human Studies. Series of "Philosophy": a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, № 48, 11–25, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.48.1>*

DIALECTICS OF VALUE CHANGES IN MODERN UKRAINIAN SOCIETY

Summary. *The purpose of the article is to identify and substantiate methodological approaches and methods for studying axiological changes in modern Ukrainian society. Taking into account the polyphony of philosophical discourse, distinguishing between different types of dialectical teaching, we consider the subject of our research taking into account different points of view and principles, in particular classical dialectics and its modern analogue – synergetics. The research methodology provides for the expediency of applying the basic laws of classical dialectics, as well as the main provisions of synergetic teaching in the concepts: attractor – as a goal and a vector of value orientations of the individual and the community during the last decades; the point of bifurcation – as a branching of the paths of axiological changes in various spheres of personal and social life, while the fractality of the components of the axiological sphere is obvious – the similarity of the partial and the general, existential as the basis of the social, etc.; the factor of randomness (fluctuation) – as a factor in the processes of development and self-organization of the axiological sphere of modern Ukrainian society. The scientific novelty of the work is related to the definition of the dialectic of axiological changes not only as a theory and method of knowledge and transformation of reality, but also as a process of development of these changes. At the same time, to define the essence of the concept of “value”, we consider it expedient to use the universal concept of “happiness” to define the state of complete and lasting satisfaction from life in general. Conclusions.* Axiological changes in personal and social manifestation acquire the status of cause and effect in the unfolding of events and phenomena, affect the spiritual and material sphere, social conditions of existence, cause instability, contradiction, conflict on the way to harmony, harmony and order according to the dialectical laws of development in the process of changes and confirmation of its result.

Key words: *dialectics, synergetics, axiological changes, modern Ukrainian society.*

Постановка проблеми. У процесі осмислення важливих процесів суспільного розвитку сучасної України та визначення

цивілізаційних векторів аксіологічних змін необхідно зважити на поліфонічність та плюралізм філософських дискурсів вирішення проблеми. Використовуючи при цьому методи філософської (класичної та неокласичної), загальнонаукової методології, застосовуємо вчення про діалектику та синергетику, що допоможе розкрити аксіологічні зміни на основі єдності і протиріччя традиції та інновацій.

Досліджувана проблема виявляє низку суперечностей і потребу їх спростувати, зокрема у сприйнятті (сприйманні, відчутті) та усвідомленні особистістю обставин повсякденного життя, історичних подій і явищ минулого і сьогодення, що стають викликами перед усталеними світоглядними уявленнями, віруваннями і знаннями індивіда і спільноти, потребують та зумовлюють зміни у ціннісних орієнтаціях на основі розуміння розвитку як взаємозв'язку і протидії, а також самоорганізації – в природі, свідомості, людському і суспільному житті тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вирішення досліджуваної проблеми можливе на інтегративній, міждисциплінарній основі із застосуванням методологічних принципів та підходів, розробок філософії, соціології, психології тощо. Засадничими для нашого дослідження є вчення про діалектику як теорію розвитку і спосіб мислення у спадщині видатних українських та зарубіжних філософів від Античності і до сьогодні. Зокрема, це вчення Сократа, який вважав діалог дієвим методом пошуку істини; Геракліта, який пов'язував розвиток процесів і явищ із безперервним рухом, боротьбою як джерелом змін; концепція Г.-В.-Ф. Гегеля про загальний зв'язок «усього-з-усім» у природі, суспільстві, бутті людини як дія універсальних законів і категорій; а також трансцендентальна діалектика І. Канта; екзистенційна діалектика М. Гайдеггера, Ж.П. Сартра, негативна діалектика Т. Адорно, зв'язок діалектики і герменевтики в Г.-І. Гадамера; про самоорганізацію системи у синергетичному вченні Г. Хакена та низки інших. Вивченню питань методологічних підходів у класичних і неокласичних теоріях розвитку, зокрема синергетиці, а також проблем суспільних трансформацій крізь призму діалектики чи синергетики присвятили праці низка українських учених, філософів, зокрема це: І. Бичко,

М. Булатов, О. Дзьобань, І. Добронравова, В. Кизима, П. Копнін, О. Кукуруз, В. Лісовий, В. Лук'янець, М. Михальченко, В. Пазенок, С. Рудницький, Н. Скотна, М. Шаповаленко, В. Шинкарук та інші. Однак не вповні вирішеним є питання методологічних підходів і методів щодо проблеми розвитку аксіологічної сфери особистості і спільноти у сучасному українському суспільстві, що й зумовило вибір теми нашої статті.

Визначення мети та основних завдань дослідження. Метою статті є виявлення та обґрунтування методологічних підходів і методів для вивчення аксіологічних змін у сучасному українському суспільстві. У межах визначеної мети необхідно вирішити такі основні завдання: з'ясувати і проаналізувати особливості сучасних парадигм теорії розвитку як поліфонію і плюралізм філософського пошуку; різні аспекти ціннісних змін у сучасному українському суспільстві в категоріальних зв'язках класичної та некласичної діалектики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Засадничими для нашого дослідження є твердження про систему цінностей, яка здатна до самоорганізації, а також про екзистенційну природу соціального, що вказує на двох основних суб'єктів аксіологічних змін – особистість (індивідум) і суспільство (спільнота), які є продуцентами (ініціаторами, творцями), споживачами та носіями цінностей як правил, норм і водночас змін ціннісних орієнтацій як на особистісно-індивідуальному, так і соціальному рівнях.

У межах нашого дослідження розглядаємо діалектику аксіологічних змін не лише як теорію і метод пізнання та перетворення дійсності, але і як процес розвитку цих змін у сукупності і багатоманітності його форм і суперечностей.

З'ясувати природу аксіологічних змін в особистісному і суспільному бутті, встановити зв'язки, які визначають особливості розвитку і функціонування цих змін можна у зверненні до діалектики як вчення про об'єктивне існування взаємозв'язків, розвитку і суперечностей, що створюють умови виникнення та існування сфери цінностей. З огляду на еволюцію уявлень про діалектику як універсальний метод у контексті поліфонічності та плюралізму становлення філософської методології виявляємо діалектичні закономірності в процесі аксіологічних змін, що

мали місце у життєвому світі людини і різних сферах суспільного буття. З кінця ХХ і в перших десятиліттях ХХІ ст. ці зміни як система взаємозв'язків, взаємозумовленостей і взаємопереходів відображені у свідомості (самосвідомості) людини і таких формах суспільної свідомості, як мораль, релігія, мистецтво, мова, політика тощо. У діалектичному дискурсі про ціннісну сферу особистості та спільноти застосовуємо ключове поняття «взаємозв'язок» для визначення процесу, у розгортанні якого певні явища, ідеї, дії, потреби зумовлюють зміни і перетворення, виникнення інших потреб, явищ, ідей тощо. Розгортання цього процесу змін і перетворень забезпечує розвиток як незворотну, спрямовану, закономірну зміну матеріальних та ідеальних об'єктів; один із загальних видів зв'язку, рух, виникнення нового тощо (Кизима, 2002, с. 555). Прослідковуючи аксіологічні зміни у сучасному українському суспільстві на засадах діалектичного розуміння цього процесу як розвитку, встановлюємо його спрямованість, першоджерела, рушійні сили, які живлять цей рух змін та у яких етапах вони відбуваються. Виникнення тих чи інших ціннісних орієнтацій, наповнення їх певним змістом дає підстави для встановлення та аналізу причинно-наслідкових, суб'єкт-об'єктних, часо-просторових зв'язків, систематизації та класифікації на основі вчення про співвідношення, принципи, закони, категорії тощо. Поняття «аксіологічні зміни» є тотожним щодо поняття «розвиток», який відбувається у процесі розкриття і взаємодії протилежних якостей, суперечностей, забезпечує еволюцію, рух і динаміку буття, прогрес як удосконалення чи регрес (як занепад і руйнацію). Таким чином, саме розвиток сучасного українського суспільства зумовлює незворотні якісні зміни у сфері цінностей і дозволяє визначити форми цих змін, їх прояви, чинники, напрями, рушійні сили, суперечності тощо.

Аналізуючи ціннісні орієнтації у сучасному українському суспільстві на засадах діалектичного вчення, встановлюємо об'єктивність їх формування під впливом низки чинників у суспільному бутті спільноти та суб'єктивність відображення у формах життєвого світу людини (природних, соціальних, духовних, матеріальних тощо), що визначають буття особистості та спільноти. Однак, на думку Н. Скотної, процес самовизначення

особистості значно ускладнюється динамізмом глобалізованого світу у різних сферах суспільного життя. Тож людині досить важко адекватно сприймати поліфонію цінностей, світоглядних концепцій, вчинків, потік інформації, що швидко зростає. Реаліями нашого життя стали швидкі зміни людиною соціальних ніш, різних статусів у суспільстві, набуття нових професій та іншого громадянства (Скотна, 2005, с. 169).

Людина і спільнота проживають кожний момент, етап, період або цілу епоху свого буття у системі багатоманітних зв'язків (взаємозалежності, взаємодоповненості, взаємозумовленості) між предметами, явищами, процесами, які діють як універсальні, найзагальніші закони (закономірності) і які визначаємо як закони діалектики (Пазенок, 2008; Діалектика національно-громадянського, 2023). Зважаючи на поліфонічність філософського дискурсу, водночас розрізняючи різні типи діалектичного вчення (класична діалектика, екзистенційна, негативна тощо), розглядаємо предмет нашого дослідження з урахуванням різних точок зору та принципів, зокрема класичної діалектики та її сучасного аналога – синергетики.

Методологія вивчення аксіологічних змін у сучасному українському суспільстві передбачає доцільність застосування основних законів класичної діалектики: закон єдності і боротьби суперечностей, закон взаємного переходу кількісних і якісних змін, закон заперечення заперечення. Водночас ефективним є використання основних положень синергетичного вчення як альтернативи класичної діалектики. Це дозволить встановити відповідно: витоки, механізм і напрями розвитку ціннісної сфери суспільства та індивіда в категоріях причини і наслідку, сутності та явища, форми і змісту, одиничного і загального, випадковості і необхідності тощо, а також визначити, згідно із синергетичним вченням (Лук'янець, Кравченко, Озадовська, Мороз, 2006), у самоорганізації системи цінностей та аксіологічних змін синергетичні зв'язки в поняттях: атрактор – як мета, спрямованість, вектор ціннісних орієнтацій особистості і спільноти упродовж останніх десятиріч; точка біфуркації – як розгалуження шляхів аксіологічних змін у різних сферах особистісного і суспільного життя, при цьому очевидною є властивість фрактальності складників аксіологічної сфери – подібність

часткового і загального, екзистенційного як основи соціального тощо; фактор випадковості (флуктуації) – як чинник процесів розвитку та самоорганізації аксіологічної сфери сучасного українського суспільства.

Встановлюючи роль об'єктивних чинників аксіологічних змін у сучасному українському суспільстві (з останнього десятиліття ХХ століття і до сьогодні), виокремлюємо насамперед рушійні історичні події, які у той чи інший спосіб вплинули на суспільну свідомість та самоусвідомлення кожного громадянина України, стали точкою біфуркації для розвитку ціннісних орієнтацій усіх і кожного. У хронології подій – це студентська революція на граніті (1990), розпад радянської імперії (1991), проголошення незалежності України (1991), Помаранчева революція (2004), Революція Гідності (2013), анексія Криму (2014), російсько-українська війна (з 2014 року і до сьогодні), отримання безвізового режиму для поїздок до країн Шенгенської зони (2017), надання автокефалії (Томос) Київській митрополії від Вселенського патріарха Варфоломія (2019), COVID-19 в Україні і світі (2019), закріплення законодавчих норм у преамбулі Конституції України, трьох статтях та перехідних положеннях про стратегічний курс України на членство в Європейському Союзі та НАТО (2019), повномасштабне вторгнення росії в Україну (2022) та інші. Під впливом названих подій як чинників розвитку ціннісної складової частини суспільного і приватного буття України та українців загострилася боротьба суперечностей у політичній, релігійній, освітній, приватній, міжсуб'єктній комунікативній сферах, що для суб'єктів суспільного життя набуло форм не лише зіткнення інтересів, мотивів, поглядів і переконань у полеміці, протистоянні, протесті, але й у формі збройної експансії з боку росії, повномасштабній російсько-українській війні. Названі події визначили та утвердили ціннісні зміни, які чітко окреслюють мету і мають забезпечити зміст буття людини і спільноти у повоєнний час. Сучасне українське суспільство упродовж останнього десятиліття (з 2014) живе в умовах війни з росією, тож особливо гостро відчуваємо, зокрема, брак безпеки як однієї із базових потреб людини, а також пошук шляхів і засобів самореалізації. Як зазначає О. Брусакова, екзистенційна безпека особистості в умовах війни є психоемоційним станом особистості,

що адекватний об'єктивним обставинам і визначений її ціннісно-сміисловою позицією, яка зумовлює діяльність і поведінку, визначає внутрішню основу соціокультурних зв'язків, детермінує позитивне ставлення до світу та потенціал для подальшого розвитку, незважаючи на надмірні страждання, пережиті потрясіння, виснаження ресурсів. Дослідниця виокремлює декілька вимірів екзистенційної безпеки, які відповідають структурі базових потреб особистості: онтологічний – прагнення людини жити, здатність вижити, впоратись з випробуваннями, перемогти смерть, щоб бути; автентично-особистісний – прагнення залишатися собою, справедливо ставитися до інших; комунікаційний – потреба і здатність відчувати радість життя, зокрема спілкування, у скрутних, небезпечних умовах; аксіологічний – непорушність і динаміка цінностей та смислів, потреба бачити майбутнє та своє існування у ньому (Брусакова, 2022, с. 32–34).

Як зазначає В. Небрат, задля перемоги у війні, успішного повоєнного відродження українське суспільство має культивувати аксіологічні зміни у напрямках звільнення історичної пам'яті та політичного мислення від пострадянських стереотипів; подолання кризи ідентичності й актуалізації цінностей національної консолідації, громадянської солідарності та відповідальності, участі громадян у соціальному житті, зокрема захисті та зміцненні країни; утвердження цінності людини як найвищої мети і головного засобу суспільного розвитку; переосмислення ролі науки для досягнення якісної переваги над ворогом, забезпечення структурно-технологічної незалежності тощо (Небрат, 2022, с. 15). Визначені ціннісні орієнтири (у синергетичному вченні – атрактори) дослідниця називає ключовими у формуванні людського потенціалу для перемоги і відродження України.

Виявом ціннісних змін на особистісному рівні є світоглядно-ментальні настанови, уявлення, вірування, знання у динаміці формування і розвитку потреб та інтересів людини, у тому числі і політичних (ідеологічних). Співвідношення цінностей з потребами та інтересами С. Рудницький визначає через пріоритет потреб та інтересів людини (Рудницький, 2012, с. 157), причому особистісні цінності завжди формуються на основі інтересів спільноти (національної, мовної, субкультурної тощо), з якою

ідентифікує себе особистість. Розгляд динаміки ціннісної сфери особистості у різних ситуаціях життя дозволяє визначити аксіологічні зміни у бутті спільноти (нації, етнічної групи, субкультури, політичного угруповання тощо), що знаходять свій вияв у формах суспільної свідомості, а саме: філософії, мові, політиці, релігії, моралі, мистецтві тощо.

Цінності, що культивуються у суспільстві на певному етапі розвитку держави, як зазначає Ю. Шайгородський, можуть визначити її майбутнє, зрозуміти і виявити суть тих глибоких процесів, які відбуваються у певній соціальній системі, а також отримати відповіді на питання, куди і якою дорогою ми йдемо (Шайгородський, 2001, с. 114). Таким чином, система базисних цінностей, що є прийнятною для більшості громадян, стає умовою успішних суспільних перетворень та змін. Про це Ю. Шайгородський говорить як про критерії поведінки людини, адже у різних життєвих ситуаціях цінності, яких дотримується суспільство загалом, перетворюються на ціннісні орієнтації особистості. Цінності є об'єктивно існуючою реальністю, а ціннісні орієнтації – суб'єктивним її сприйняттям. Тож, орієнтуючись на певні предмети, явища, ідеї як на особистісні цінності, людина здатна до саморегуляції, тобто самостійного визначення своєї поведінки, мети дій та діяльності тощо (Шайгородський, 2001, с. 116). Досліджуючи зміну патернів цінностей у контексті переходу від модерну до постмодерну, В. Лях визначає зміну ціннісних орієнтацій і самореалізації особистості у час переходу від індустріального суспільства до інформаційного як перехід від суспільства «дефіциту» до суспільства «загального добробуту». Для першого характерні цінності виживання, схильність до самообмеження як запоруки економічного успіху, відповідно, у другому, стверджує філософ, домінуючою чеснотою є свобода самореалізації. Адже у сучасному технологізованому суспільстві цінністю є творчість, інновації, ставлення до праці як до гри, що вимагає креативності і саморозвитку працівника (Лях, 2016).

У межах нашої статті для визначення суті поняття «цінності» вважаємо за доцільне використати універсальне поняття «щастя». Проблема щастя на міждисциплінарному рівні є предметом вивчення філософами, психологами, соціологами

в Україні та поза її межами. Евдемоністичне вчення про щастя як пошук цінностей і сенсів, найвище благо особистісного і суспільного буття має свою історію у вияві українських та зарубіжних гуманістичних концепцій від Античності і до сьогодення. Серед його дослідників такі філософи та вчені, як Августин Блаженний, Арістотель, А. Маслоу, Платон, Ж.П. Сартр, Г. Сковорода, В. Татаркевич, В. Шинкарук, П. Юркевич та низка інших.

За поданням Енциклопедії Британіка (*Encyclopaedia Britannica*), щастя є станом емоційного благополуччя людини, позитивною оцінкою свого життя і досягнень загалом, тобто суб'єктивним благополуччям (Murtoff, 2024). Згідно із філософським визначенням, щастя є станом повного і тривалого вдовolenня від життя загалом, а його досягнення, як стверджує В. Єфименко, пов'язані із такими умовами:

- а) задоволення основних матеріальних потреб;
- б) повнота і осмисленість існування людини;
- в) спроможність останньої реалізувати власне уявлення про життя у ситуаціях морального вибору;
- г) достатній ступінь збіжності актуального стану буття та уявлення про те, яким воно має бути;
- г) гармонія внутрішнього світу людини та її зовнішніх стосунків (Єфименко, 2002, с. 729).

У вченні Г. Сковороди щастя не пов'язане із зовнішніми чинниками людського буття: «щастя ані від наук, ані від чинів, ні від багатства...» (Сковорода, 1994, с. 417). Для визначення стану гармонії із собою і світом Г. Сковорода використовує поняття «мир душевний», «найперше дбання наше», адже філософ визнає цінність кожної людини – «кожного без вибору дихання», тож кожному «відчинено шлях до щастя» (Сковорода, 1994, с. 331). Бути щасливим, за Г. Сковородою, означає пізнати, «знайти самого себе» (Сковорода, 1994, с. 340), бо «від пізнання себе самого входить у душу світло відання Божого, з ним шлях мирний щастя» (Сковорода, 1994, с. 415). На думку В. Єрмоленка, в українській світоглядній традиції, яку вповні репрезентує вчення Г. Сковороди, ідея щастя пов'язана з індивідуальним буттям, пізнанням людиною себе і виконанням свого особистого призначення, самореалізацією, зокрема у «сродній» праці (Єрмоленко, 2022).

Погляди Г. Сковороди про щастя як цінність людського існування і його мету співзвучна з ученням А. Маслоу про самоактуалізацію як реалізацію людиною свого повного потенціалу. Однак мотивацією цього прагнення самоактуалізації/самореалізації людини є задоволення базових потреб: фізіологічних (голоду, сну, спраги); безпеки; спілкування і любові; поваги, самореалізації (самоактуалізації). Взаємозв'язок потреб і цінностей є засадничим у вченні А. Маслоу про ієрархію потреб як цінностей людського існування в орієнтації на досягнення стану щастя. Тож щасливим, за Маслоу, є той, у кого задоволені всі базові життєво необхідні потреби і виникає мотивація до самореалізації, пошуку ідентичності із самим собою, потреба стати тим, ким ти є насправді (Maslow, 1954, p. 95). Таким чином, щастя є модусом існування, екзистенціалом людського буття, станом повного і тривалого задоволення від життя, сталою морально-етичною категорією, універсальною і життєво необхідною цінністю у свідомості людини та спільноти. Прагнення щастя визначає мету суспільства, яка пов'язана зі здоров'ям, працею, співпрацею, матеріальним добробутом, соціальними стосунками, безпекою як окремої людини, так і спільноти загалом.

Висновки і перспективи подальших розвідок цього питання. Аксиологічні зміни в особистісному та суспільному вияві набувають статусу причини і наслідку у розгортанні подій і явищ, впливають на духовну і матеріальну сферу, соціальні умови буття, зумовлюють нестабільність, суперечливість, конфліктність на шляху до гармонії, злагоди і порядку за діалектичними законами розвитку у процесі змін та утвердженні його результату. Носієм цінностей і первісним суб'єктом їх змін є людина, особа, індивід у сутнісних характеристиках – віку, статі, роду занять, здобутого рівня освіти, місця проживання тощо, а також екзистенційних, що виказують духовний, свободний характер людського існування (екзистенції або «внутрішньої людини») у здатностях робити вибір і нести відповідальність за його наслідки, відчувати провину, виявляти турботу і любов, глибше пізнавати себе і світ навколо себе у кризових («межових») ситуаціях буття тощо. Діалектику аксиологічних змін у сучасному українському суспільстві у межах нашого дослідження розглядаємо не лише як методологічне вчення

у низці парадигм, але і як процес розвитку системи цінностей особистісного і суспільного життя, здатної до самоорганізації. Відслідковуємо очевидний зв'язок аксіологічних змін у суспільстві як його векторний, цілеспрямований розвиток у різноманітних формах прояву в усіх сферах приватного і соціального життя. Визначаючи діалектику аксіологічних змін, ми намагалися виявити і зрозуміти суперечності у світі та сучасному українському суспільстві, з'ясувати взаємозв'язок і взаємодію суспільних та індивідуальних потреб та інтересів, ключових сенсів, у процесі чого відбувається пошук ідентичності, самоусвідомлення індивіда і суспільства.

Перспективою подальших досліджень є філософське обґрунтування ціннісно-нормативного складника європейського та євроатлантичного вибору сучасного українського суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Брусакова О.В. Екзистенційна безпека особистості в умовах війни. *Особистість. Суспільство. Війна* : матеріали Міжнародного психологічного форуму (на базі Харківського національного університету внутрішніх справ, проведеного в онлайн-режимі 15.04.2022). С. 32–34. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/bac4dc52-ec6-4ec5-9e9d-978f76989f6e/content>
2. Діалектика національно-громадянського і етнічного в українському соціумі : монографія. Київ : Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України. 2023. 640 с. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2023/12/Dialektyka_natsionalno-hromadskoho_.pdf
3. Безпека, справедливість, щастя – Володимир Єрмоленко розповів про три концепції суспільного договору. Онлайн-дискусія «Про суспільний договір». 16.06.2022. URL: <http://surl.li/scqgc>
4. Єфименко В. Щастя. Філософський енциклопедичний словник. Київ : Абрис, 2002. 742 с. С. 729.
5. Кизима В. Розвиток. Філософський енциклопедичний словник. Київ : Абрис, 2002. 742 с. С. 555.
6. Лук'янець В., Кравченко О., Озадовська Л., Мороз О. Науковий світогляд на злам століть : монографія. Київ : Парапан, 2006. 288 с.
7. Лях В. Зміна патернів цінностей в контексті переходу від модерну до постмодерну. *Мультиверсум. Філософський альманах*. 2016. № 5–6. С. 153–154. URL: <http://surl.li/scqim>
8. Небрат В. Ціннісні орієнтири суспільства в час війни та повоєнної відбудови: історичний вимір. *Ціннісні орієнтири в сучасному світі: теоретичний аналіз та практичний досвід* : збірник тез IV Міжнародної

науково-практичної конференції, 13–14 травня 2022 року, м. Тернопіль. ТНПУ ім. В. Гнатюка. / Ред. кол.: Морська Н.Л., Литвин Л.М., Поперечна Г.А. Тернопіль : Вектор, 2022. 454 с. С. 12–15, с. 15. URL: http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/25631/1/Czinnisni_orienturu_2022.pdf

9. Пазенок В.С. Філософська теорія взаємозв'язків розвитку діалектики. URL: <http://surl.li/scqkc>

10. Рудницький С. Інтереси в категоріальному ряду «потреби» – «інтереси» – «цінності» – «ідеологія». *Політичний менеджмент*. № 3. 2012. С. 151–164.

11. Сковорода Г. Твори : У 2 т. Том 1. Київ : АТ «Обереги», 1994. 528 с.

12. Скотна Н. Особа в розколотій цивілізації: освіта, світогляд, дії. Львів : Українські технології, 2005. 384 с.

13. Шайгородський Ю. Проблема цінностей у контексті сучасності. На шляху до суспільної злагоди. Київ : Український центр політичного менеджменту, 2001. 144 с.

14. Maslow A.H. *Motivation and Personality*. New York City : Harper & Row, 1954. 394 p. URL: <https://www.holybooks.com/wp-content/uploads/Motivation-and-Personality-Maslow.pdf>

15. Murtoff Jennifer. *Happiness*. Encyclopaedia Britannica. URL: <https://www.britannica.com/topic/happiness>

REFERENCES

1. Brusakova, O.V. (2022). Ekzystentsiina bezpeka osobystosti v umovakh viiny. *Osobystist. Suspilstvo. Viina: Materialy Mizhnarodnoho psykholohichnoho forumu [Existential security of the individual in the conditions of war. Personality. Society. War: Materials of the International Psychological Forum]* (na bazi Kharkivskoho natsionalnoho universytetu vnutrishnikh sprav, provedenoho v onlain-rezhymi 15.04.2022). S. 32–34. Retrieved from: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/bac4dc52-ece6-4ec5-9e9d-978f76989f6e/content> [in Ukrainian].

2. Dialektyka natsionalno-hromadianskoho i etnichnoho v ukrainskomu sotsiumi: monohrafiia. (2023) [*Dialectic of national-civic and ethnic in Ukrainian society: monograph*]. Kyiv: Instytut politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I.F. Kurasa NAN Ukrainy. 640 s. Retrieved from: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2023/12/Dialektyka_natsionalno-hromadskoho_.pdf [in Ukrainian].

3. Yermolenko, V. (2022). Bezpeka, spravedlyvist, shchastia – Volodymyr Yermolenko rozpoviv pro try kontseptsii suspilnoho dohovoru [*Security, justice, happiness – Volodymyr Yermolenko spoke about the three concepts of the social contract*]. Onlain-dyskusiia «Pro suspilnyi dohovir». 16.06.2022. Retrieved from: <http://surl.li/scqgc> [in Ukrainian].

4. Yefymenko, V. (2002). *Shchastia [Happiness]*. Filosofskyi entsyklopedychnyi slovnyk. Kyiv: Abrys. 742 s. S. 729 [in Ukrainian].

5. Kyzyma, V. (2002). Rozvytok [Development]. Filosofskiy entsyklopedychniy slovnyk. Kyiv: Abrys. 742 s. S. 555.
6. Lukianets, V., Kravchenko, O., Ozadovska, L., Moroz, O. (2006). Naukoviy svitohliad na zlami stolit: monohrafiia [Scientific outlook at the turn of the century: monograph]. Kyiv: Parapan. 288 s. [in Ukrainian].
7. Liakh, V. (2016). Zmina paterniv tsinnosti v konteksti perekhodu vid modernu do postmodernu [Changing patterns of values in the context of the transition from modern to postmodern]. Mulytversum. Filosofskiy almanakh. № 5–6. S.153–154. Retrieved from: <http://surl.li/scqim> [in Ukrainian].
8. Nebrat, V. (2022). Tsinnisni oriientyry suspilstva v chas viiny ta povoienni vidbudovy: istorychny vymir [Value orientations of society during the war and post-war reconstruction: historical dimension]. Tsinnisni oriientyry v suchasnomu sviti: teoretychny analiz ta praktychny dosvid: zbirnyk tez IV Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii, 13–14 travnia 2022 roku. m. Ternopil. TNPU im. V. Hnatiuka. / Red. kol.: Morska N.L., Lytvyn L.M., Poperechna H.A. Ternopil: Vektor. 454 s. S. 12–15. Retrieved from: http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/25631/1/Czinnisni_orienturu_2022.pdf [in Ukrainian].
9. Pazenok, V. (2008). Filosofska teoriia vzaيمozv'iazkiv rozvytku dialektiky [Philosophical theory of interrelationships of dialectic development]. Retrieved from: <http://surl.li/scqkc> [in Ukrainian].
10. Rudnytskyi S. (2012). Interesy v katehorialnomu riadu «potreby» – «interesy» – «tsinnosti» – «ideolohiia» [Interests in the categorical series of “needs” – “interests” – “values” – “ideology”]. Politychny menezhment. № 3. S. 151–164 [in Ukrainian].
11. Skovoroda, H. (1994). Tvory: [Works]. U 2 t. Tom 1. Kyiv: AT «Oberehy». 528 p. [in Ukrainian].
12. Skotna, N. (2005). Osoba v rozkolotii tsyvilizatsii: osvita, svitohliad, dii [A person in a divided civilization: education, outlook, actions]. L'viv: Ukrayins'ki tekhnologiyi, 2005. 384 s. [in Ukrainian].
13. Shaihorodskiy, Yu. (2001). Problema tsinnosti u konteksti suchasnosti. Na shliakhu do suspilnoi zlahody [The problem of values in the context of modernity. On the way to social harmony]. Kyiv: Ukrainskyi tsentr politychnoho menezhmentu. 144 s. [in Ukrainian].
14. Maslow, A.H. (1954). Motivation and Personality. New York City: Harper & Row. 394 p. Retrieved from: <https://www.holybooks.com/wp-content/uploads/Motivation-and-Personality-Maslow.pdf>
15. Murtoff Jennifer. (2024). Happiness. Encyclopaedia Britannica. Retrieved from: <https://www.britannica.com/topic/happiness>

УДК 130.2:7.036(477)

БІЛАН Тетяна – кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії, соціології та політології імені професора Валерія Скотного, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, 24, вул. Івана Франка, м. Дрогобич, Львівська область, Україна, індекс 82100 (bilangaluk@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7816-4481>

ПЕТРІВ Оксана – кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії, соціології та політології імені професора Валерія Скотного, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, 24, вул. Івана Франка, м. Дрогобич, Львівська область, Україна, індекс 82100 (petriv.sana@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5194-6486>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.48.2>

Бібліографічний опис статті: Білан, Т., Петрів, О. (2024). Філософські тенденції сучасного українського мистецтва. Людинознавчі студії: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філософія», № 48, 26–38, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.48.2>

ФІЛОСОФСЬКІ ТЕНДЕНЦІЇ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО МИСТЕЦТВА

Анотація. Метою статті є виявлення та обґрунтування філософських тенденцій сучасного українського мистецтва. **Методологія дослідження** базується на основних положеннях загальнонаукових методів аналізу, синтезу, узагальнення. Також використано синергетичний підхід, який забезпечив можливість розглядати у взаємодії філософію і мистецтво як форми суспільної свідомості і феномени культури. **Наукова новизна** роботи пов'язана із виявленням філософських тенденцій сучасного українського мистецтва та введенням фактора російсько-української війни (з 2014) як чинника виникнення певних тенденцій (флуктуацій) у сучасному мистецтві. Філософські тенденції сучасного мистецтва виявляємо в інтелектуально-раціональному відображенні дійсності

художньо-виражальними засобами різноманітних мистецьких явищ, течій і форм – інтелектуалізму, перформансу, симулякру, віртуальної/доповненої реальності, бодіарту, екоарту, фотореалізму в живописі, акцентованої еkleктичності, гіперреалізму, еротичності, толеруванні кітчю, стиранні меж між високим, піднесеним, героїчним і низьким мистецтвом, мистецькій утилізації відпрацьованих артефактів (зокрема, воєнних, зібраних з полів бойових дій російсько-української війни (з 2014 року), естетизації жахливого, потворного, пошуку/утвердженні/змінах ідентичності, масмедійності, іронії, комерціалізації мистецької діяльності, «політизації мистецтва» тощо. **Висновки.** Сучасне мистецтво є сукупністю сформованих у другій половині ХХ століття художньо-виражальних засобів і форм, що забезпечують концептуальне відображення проблематики взаємин особистості та суспільства, що відтворені у медіамистецтві, а також у традиційних видах мистецтва. Філософські тенденції сучасного українського мистецтва – це екзистенційна потреба його суб'єкта (творця і споживача) відтворити художньо-естетичний самовияв сьогодення, гармонізувати буття, пізнати його сенс, визначити своє місце у ньому.

Ключові слова: сучасне мистецтво, українське мистецтво, філософські тенденції.

BILAN Tetiana – Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Philosophy, Sociology and Political Science named after Professor Valery Skotny, Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University, 24, Ivan Franko Str., Drohobych, Lviv region, Ukraine, postal code 82100 (bilangaluk@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7816-4481>

PETRIV Oksana – Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Philosophy, Sociology and Political Science named after Professor Valery Skotny, Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University, 24, Ivan Franko Str., Drohobych, Lviv region, Ukraine, postal code 82100 (petriv.sana@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5194-6486>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.48.2>

To cite this article: Bilan, T., Petriv, O. (2024). Filozofski tendentsii suchasnoho ukrainskoho mystetstva [Philosophical trends of

contemporary Ukrainian art]. *Liudynoznavchi studii: zbirnyk naukovykh prats Drohobyskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia "Filosofia" – Human Studies. Series of "Philosophy": a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, № 48, 26–38, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.48.2>*

PHILOSOPHICAL TRENDS OF CONTEMPORARY UKRAINIAN ART

Summary. *The purpose of the article is to identify and substantiate philosophical trends of contemporary Ukrainian art. The research methodology is based on the basic provisions of general scientific methods of analysis, synthesis, and generalization. A synergistic approach was used, which made it possible to consider philosophy and art in interaction as forms of social consciousness and cultural phenomena. The scientific novelty of the work is related to the identification of philosophical trends in contemporary Ukrainian art and the introduction of the factor of the Russian-Ukrainian war (since 2014) as a factor in the emergence of certain trends (fluctuations) in contemporary art. Philosophical trends of contemporary art are manifested in the intellectual and rational reflection of reality by artistic and expressive means of various artistic phenomena, trends and forms – intellectualism, performance, simulacrum, virtual/augmented reality, body art, eco-art, photorealism in painting, accentuated eclecticism, hyperrealism, eroticism, and tolerance of kitsch, blurring the boundaries between high, sublime, heroic and low art, artistic utilization of used artifacts (including military artifacts collected from the battlefields of the Russian-Ukrainian war (since 2014), aestheticization of the horrible, ugly, search/affirmation/change of identity, mass media, irony, commercialization of artistic activity, "politicization of art", etc. **Conclusions.** Contemporary art is a set of artistic and expressive means and forms formed in the second half of the twentieth century that provide a conceptual reflection of the problems of the relationship between the individual and society, which are reproduced in media art as well as in traditional art forms. The philosophical trends of contemporary Ukrainian art are the existential need of its subject (creator*

and consumer) to reproduce the artistic and aesthetic expression of the present, to harmonize existence, to know its meaning, to determine its place in it.

Key words: *contemporary art, Ukrainian art, philosophical trends.*

Актуальність проблеми. Філософські тенденції сучасного мистецтва виявляють особливості цього феномену як вербальний і невербальний вияв внутрішнього світу, способу мислення суб'єкта творчості і сприйняття у різних ситуаціях особистісного і суспільного буття. Однак, як зазначають О. Проценко і О. Гаплевська, філософування у різних формах і засобах мистецтва зберігає єдність і самостійність функціонування цих феноменів культури як спрямування філософії до істини, а мистецтва – до краси (Проценко, Гаплевська, 2023). До того ж інтерпретація зображуваних подій і явищ не завжди досягає логічної, усталеної цілісності і завершеності, а є відкритою можливістю для кожного реципієнта віднайти свій сенс. Сучасне українське мистецтво відображає і формує суспільну свідомість як сукупність знань, уявлень і вірувань, почуттів та емоцій, настроїв індивіда і спільноти у їхньому особистісному і суспільному бутті, системі горизонтальних та вертикальних зв'язків і відносин, ставленні до природи, цінностях технологічно-матеріального і духовного життя тощо. Образна мова мистецького тексту-повідомлення надає будь-якій конкретності універсального характеру, до того ж у стильовій, художньо-естетичній формі самовияву відтворює дух епохи, динаміку її соціальних, аксіологічних, технологічних, культурно-цивілізаційних змін. Прикметно, що в епоху Industry 4.0., технологізації і технологій, які задовольняють потреби людини і спільноти, сучасне мистецтво зосереджене на проблемах людського існування: у взаємозв'язку зі станом довкілля, політичною ситуацією в Україні і світі, пізнанням особистісної та формуванням національної, соціокультурної ідентичності тощо. До того ж воно апелює не лише до емоційно-чуттєвого, але й до інтелектуально-раціонального сприйняття глядача/слухача, що визначено суспільною значущістю сучасного мистецтва.

Мистецтво у динаміці сьогодення художньо-виражальними, знаково-семіотичними засобами різножанрових і різновидових

повідомлень як ніколи раніше комунікує у системі стосунків та взаємодії, суб'єктами якої є: митець (художник, композитор, письменник, дизайнер та ін.) – виконавець-інтерпретатор – слухач/глядач – дослідник (філософ, культуролог, педагог, мистецтвознавець тощо). Особливістю розвитку сучасного мистецтва і самовираження митця є зміни у мистецькому ландшафті, зокрема взаємозв'язок професійного та аматорського мистецтва, академічної і фольклорної традиції, «високих» і «низьких» жанрів, віртуальної і доповненої реальності, реальних артоб'єктів, публічного простору тощо. У тексті сучасного мистецького твору присутня інтертекстуальність (у натяку, підтексті, нагадуванні, цитуванні, пародіюванні тощо) для встановлення міжтекстових зв'язків, адже кожен текст є лише компонентом масштабного тексту культури (у сукупності, окремішності і взаємодії різних її типів і форм).

Досліджувана проблема виявляє низку суперечностей між самобутністю, світоглядно-формульованим, виховним, реабілітаційним (в умовах потрясінь, війни тощо) потенціалом феноменів сучасного українського мистецтва та недостатнім його використанням, зокрема, в інтегрованому освітньому процесі фахової підготовки вчителів НУШ, популяризаторських формах роботи з громадськістю, дітьми та молоддю тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вирішення досліджуваної проблеми можливе із застосуванням методологічних засад синергетичного підходу до зв'язку філософії і мистецтва як форм суспільної свідомості і феноменів культури. Власне, постановка проблеми як «філософські тенденції сучасного мистецтва» ставить питання про міждисциплінарні зв'язки, інтеграцію вчення філософії, естетики, культурології, мистецтвознавства тощо. Пізнаючи суть, форми і значення цих зв'язків, українські і зарубіжні філософи, вчені різних галузей гуманітарного знання виявляють характерні риси мистецтва в конкретну культурно-історичну епоху, встановлюють основні етапи розвитку, роль у соціумі тощо. Засадничими для нашого дослідження є вчення Г. Гадамера про наслідувальну природу мистецтва, філософську інтерпретацію твору мистецтва як тексту, методологію його вивчення тощо; М. Гайдеггера – про джерела і чинники художньої творчості; Х. Ортеги-і-Гассета – про «масову

людину» як творця і споживача мистецької творчості; Джессі Шелла – про генезис цифрового мистецтва, зокрема ігрового дизайну та теорії концепт-арту; Є. Ланюка – про історичний зв'язок політики і мистецтва; О. Проценко, О. Гаплевської – про існування в єдності і самостійності філософії і мистецтва, філософування у мистецтві та художньо-образний дискурс у філософії; І. Лисого – про перебудову мислення, філософську і мистецьку культуру сьогодення; Н. Миропольської, С. Ничкало, О. Комаровської, С. Черепанової – про мистецький складник у філософії освіти, світоглядно-естетичний, виховний вплив художньої культури на розвиток особистості та низки інших.

Визначення мети та основних завдань дослідження. Метою статті є виявлення та обґрунтування філософських тенденцій сучасного українського мистецтва.

Виклад основного матеріалу дослідження. Документи, які забезпечують державно-правовий розвиток культури та мистецтва, визначають зміст поняття «сучасне мистецтво» в українському інтелектуальному просторі як сукупність сформованих у другій половині ХХ століття художньо-виражальних засобів і форм, що забезпечують концептуальне відображення проблематики взаємин особистості та суспільства, що відтворені у медіамистецтві (відеоарт, медіаінсталяція, медіаперформанс тощо), яке створюється та висвітлюється за допомогою сучасних інформаційно-комунікаційних технологій (відео-, комп'ютерні, мультимедійні тощо), а також у традиційних видах мистецтва (скульптура, живопис, графіка тощо) (Положення про Експертну раду, 2016).

Філософські тенденції сучасного мистецтва виявляємо в інтелектуально-раціональному відображенні дійсності художньо-виражальними засобами різноманітних мистецьких явищ, течій і форм – інтелектуалізму, перформансу, симулякру, віртуальної/доповненої реальності, бодіарту, екоарту, фотореалізму в живописі, акцентованої еkleктичності, гіперреалізму, еротичності, толеруванні кітчу, стиранні меж між високим, піднесеним, героїчним і низьким мистецтвом, мистецькій утилізації відпрацьованих артефактів (зокрема, воєнних, зібраних з полів бойових дій російсько-української війни (з 2014 року), естетизації жахливого, потворного, пошуку/утвердженні/змінах ідентичності,

масмедійності, іронії, комерціалізації мистецької діяльності, «політизації мистецтва» тощо. Загальною тенденцією розвитку сучасного мистецтва є використання технологічних і художньо-виражальних засобів цифрової та віртуальної реальності. Поєднання віртуальної (VR) і доповненої (AR) реальності у творі мистецтва у процесі сприйняття акцентує увагу глядача/слухача на засобах творчості, дає пропозицію отримати багатовимірний досвід комунікації у мистецтві та з мистецтвом, тобто технологічний складник творчого процесу стає естетично вартісним, не «секретом поетичної творчості» (із назви статті І. Франка «Із секретів поетичної творчості») (Франко, 1981), а самою творчістю. Тенденції сучасного мистецтва в українському та світовому контексті глобального впровадження цифрових технологій виявляють перспективу комерціалізації, токенизації результатів власної творчості (Non Fungible Tokens (NFT) з метою забезпечення непорушності авторського права як права власності, цифрування творів, їх монетизації, розповсюдження, популяризації та продажу.

Важливою тенденцією сучасного мистецтва є зосередження митців на вирішенні у художньо-виражальних засобах екологічних проблем: це збереження здоров'я планети Земля як дому для всіх живих істот, а також людини як представника виду; загрози зміни клімату та відповідальність кожного за наслідки дій та діяльності. В Україні і світі екологічний мистецький рух є надзвичайно потужним. Екоарт, як вважає Є. Тітенков, є виявом соціального руху й окремого художньо-стилістичного напрямку чи галузі сучасного мистецтва. Це самодостатнє явище, що виконує естетичні та освітні завдання, сприяє усвідомленню екологічних проблем та природних процесів кризь призьму культурної та естетичної парадигми. Дослідник простежує зв'язок екологічного мистецтва з лендартом (мистецтво в ландшафті) та технікою інсталяції з використанням різноманітного матеріалу (наприклад, сміття), що змінює людське сприйняття навколишнього простору, привертає увагу до проблем взаємодії сучасної людини із навколишнім світом (Тітенков, 2019, с. 75).

Сучасне мистецтво є чутливим до цивілізаційних викликів сьогодення, долаючи кордони, репрезентує прагнення українців як нації і суспільства з перемогою над ворогом-окупантом

у російсько-українській війні (з 2014 року) відстояти суверенну соборну українську Державу, інтегруватися у Європейську Співдружність, приєднатися до Альянсу НАТО, зберегти національну ідентичність тощо. І місія мистецтва тут полягає не у віддзеркаленні подій, явищ реального життя, а в їх інтерпретації художньо-виражальними засобами різних видів і жанрів. У такий спосіб мистецтво стає політично активнішим і набуває функцій соціального коментатора щодо шляхів і засобів у пошуках соціальної справедливості, захисті прав людини, спонукає глядача/слухача до рефлексій і суспільних перетворень. До того ж треба пам'ятати про морально-етичний складник мистецтва і відповідальність митця за донесення до глядача/слухача правди. Завдяки синтезу всіх основних функцій (естетичної, пізнавальної, виховної, сугестивної, інформаційно-комунікативної, суспільно-перетворювальної та інших) мистецтво комплексно осмислює дійсність і створює при цьому універсальну цілісну модель світу. Однак, навіюючи певний склад думок і почуттів, впливаючи на підсвідомість глядача/слухача, важливо уникнути продукування, сприйняття і поширення постправди, вульгарної «політизації мистецтва». Як стверджує Є. Ланюк, «політизація мистецтва» є тенденцією сучасного мистецтва в Україні і світі, водночас як і «естетизація політики», що відображає синкретизм політичної і мистецької сфер. Постмодерне суспільство, на думку дослідника, функціонує шляхом породження та символічного заміщення індивідуальних і колективних бажань, задля чого ключовими категоріями «естетизованої політики» стають «політичний імідж» і «політичний стиль». І «політизоване мистецтво» чинить вплив і втілює новий вид влади над індивідом, «масовою людиною» – влади-маніпуляції бажаннями (Ланюк, 2017, с. 227). В інтелектуальному просторі термін «постправда» і означуване ним явище як предмет дослідження політологів, соціологів, психологів, філософів є особливо актуальним з 2016 року, коли Оксфордський словник за частотою використання визнав його словом року. Інформаційно-комунікативне явище постправди вказує на обставини, за яких факти стають менш важливими для громадської думки, аніж отримані у сприйнятті емоції чи суб'єктивні переконання (Harsin, 2018). Розмита межа між правдою та ілюзією, нехтування відповідальністю

і втрата довіри до джерела інформації в комунікації дозволяє трактувати це явище як маніпуляцію суспільною думкою, до того ж у різних формах і засобах, зокрема мистецтва. Прикладом слугує мистецький супровід передвиборчих кампаній, «тематичні» сміховинки комедійних шоу, тенденційний підбір репертуару мистецьких інституцій та колективів тощо.

Збільшення ролі сучасного мистецтва у суспільному житті зумовлює явище його виходу за межі галерей, концертних залів – на імпровізовані майданчики, стадіони, міські майдани тощо. Взірцем сучасного андеграунду є стрітарт як різновид монументального мистецтва, особливістю якого є урбаністичний стиль, свобода від кон'юнктури артринку, безпосереднє звернення митця до глядача з повідомленням про актуальні, здебільшого соціальні проблеми. Культурно-історичною подією в українському артпросторі є неафішований візит англійського художника графіті, політичного активіста і режисера, який всесвітньо відомий під псевдонімом Бенксі, у листопаді 2022 року в Україну. На Київщині – у Києві, Ірпені, Бородянці – було зафіксовано 7 робіт художника, авторство яких він підтвердив опублікованим відео про створення муралів в Україні на своїй сторінці в Instagram. Графіті Бенксі стали темою обговорення у провідних ЗМІ світу (Washington Post, The New York Times, Reuters, Guardian, Euronews, Hindustan Times). Таким чином, вуличне мистецтво графіті в інформаційно-семіотичній інтерпретації проблем буття, глядацького сприйняття та усвідомлення привернуло увагу світової спільноти на злочинне російське вторгнення в Україну, спричинені агресором руйнування, непереборне прагнення людей до краси, добра, свободи, тотальної перемоги над злом в усіх його проявах. Артвисловлювання митця зі світовим ім'ям на потрісканих від російських обстрілів стінах українських будинків є промовистими, спонукають до дій в ім'я життя і миру (Крижня, 2022).

Демократизація високого академічного мистецтва породжує, удосконалює форми інтерактивних інсталяцій, перформансу, що дозволяє глядачеві/слухачеві стати активним учасником мистецького дійства, розширює мистецький простір, стирає межі у міжсуб'єктній творчій комунікації, об'єднує різні види мистецтва. Прикладом такої взаємодії є поєднання української

фольклорної, літературної класики з музично-сценічним мистецтвом. Цю тенденцію засвідчила на початку грудня 2023 року прем'єра балету за мотивами повісті М. Коцюбинського «Тіні забутих предків» (музика Івана Небесного на лібрето Василя Вовкуна у неокласичній хореографії Артема Шошина) у Львівському національному академічному театрі опери та балету імені Соломії Крушельницької (Dírpel, 2023). Неокласичний танець, як зазначає Д. Шариков, – це психологічна і віртуозна форма класичного танцю для створення художнього образу у сценічному методі хореографії сьогодення. Характерними ознаками неокласичної хореографії як тенденції сучасного мистецтва є поєднання академічної традиції та інновацій, вільна імпровізація та експеримент, відмова від канонів і принципів задля передавання внутрішнього відчуття, враження, емоції, психології відносин через рухи професійного танцю. Головною тут постає філософсько-психологічна концепція, а класичний танець є лише виражальним засобом, що репрезентує психологічний зміст і навантаження у сюжеті чи абстрактній авторській асоціації (Шариков, 2016). Засновником неокласичної хореографії, творцем танцю модерн у жанрі «експресивного танцю» у світовому мистецькому просторі був Рудольф Лабан (1879–1958), ритмічно-динамічна концепція і практичний досвід якого звільнили сучасну хореографію від фізичної та образної статичності (Espeland, 2023).

Сучасне мистецтво поєднує традиційні засоби із сучасними техніками та технологіями, переосмислює та ефективно використовує творчий потенціал засобів масової інформації. Зокрема, у розвитку цифрового мистецтва спостерігаємо впровадження нових підходів у створенні інноваційних і затребуваних ринком таких художніх практик, як мистецтво комп'ютерної графіки (CG-мистецтво – Computer Graphic Art), мистецтво візуальних ефектів (VFX – Visual Effects), використання ШІ (штучного інтелекту) та ресурсу 2D-анімації. Синкретизм мистецтва, програмування і вебдизайну дає у віртуальній реальності реалістичний ефект – у моделюванні симуляції природних явищ, флори і фауни, катаклізмів, техногенних катастроф, реалістичних і фантастичних об'єктів, їх текстуруванні, створенні світлових і кінетичних ефектів тощо.

Як зазначає А. Шевченко, А. Кугай та інші дослідники сучасного мистецтва, поява нових технологій, миттєве захоплення ними та відтворення навколишньої реальності, швидкий обмін інформацією ставлять вимоги до художника як до митця і водночас майстра реалістичного зображення засобами комп'ютерних технологій. Зміни сучасних мистецьких тенденцій актуалізують також педагогічні проблеми як супровідні до суто мистецьких – щодо підготовки висококваліфікованих фахівців, які володіють класичним набором знань і професійних умінь та інструментами для ефективної і якісної реалізації проєктів на конкурентоспроможному рівні (Шевченко та ін., 2022, с. 390), а також для забезпечення компетентнісного потенціалу мистецької освітньої галузі у Новій українській школі.

Висновки і перспективи подальших розвідок цього питання. Філософські тенденції сучасного українського мистецтва – це екзистенційна потреба його суб'єкта (творця і споживача) відтворити художньо-естетичний самовияв сьогодення, гармонізувати буття, пізнати його сенс, визначити своє місце у ньому. Сучасне мистецтво як інтерпретація буття відкриває цей сенс художньо-виражальними засобами без понятійно-номінативного, предметного чи навіть тематичного філософського визначення. Тенденції у сучасному мистецтві виникають, розвиваються, формують майбутнє у діалектичній єдності і протиріччях класичної стилістики та постмодерних інновацій, або ж фольклорної традиції, академічної та новітніх технологій, соціальних проблем рівності – нерівності, справедливості – несправедливості, художньої, віртуальної, доповненої та об'єктивної реальності, задуму і сприйняття тощо. Перспективою подальших досліджень є ціннісна трансформація у сучасному мистецтві класичного естетичного ідеалу як єдність краси, істини, добра і свободи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Крижня М. Вуличний художник зі світовим ім'ям: хто такий Бенксі? *Суспільне. Культура* від 18.11.2022. URL: <http://surl.li/qieqs>
2. Ланюк Є. Політика і мистецтво. Історичний взаємозв'язок : монографія. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2017. 244 с.
3. Положення про Експертну раду Міністерства культури України з питань сучасного мистецтва. Затверджено Наказом Міністерства культури України 02.12.2016 № 1130. URL: <http://surl.li/scarpw>

4. Проценко О.П., Гаплевська О.І. Філософія і мистецтво: існування в єдності і самостійності. Харків : Національний аерокосмічний університет ім. М.С. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», 2023. URL: <http://surl.li/scarc>
5. Тітенков Є. Інтеграційні процеси екологічного мистецтва та сучасних технологій. *Художня культура. Актуальні проблеми* : науковий журнал. Випуск 15. Частина 2. 2019. С. 74–77. URL: <http://surl.li/scarh>
6. Франко І. Із секретів поетичної творчості. Повне зібрання творів: у 50 томах. Том 31. Київ : Наукова думка, 1981. С. 45–119.
7. Шариков Д.І. Онтологія неокласицизму в хореографічній культурі, а також генеза у балетному театрі нового класичного напрямку ХХ – початку ХХІ століття. *Innovative solutions in modern science*. № 8 (8), 2016. URL: <http://surl.li/scasm>
8. Шевченко А., Кугай А., Ключевська А., Гапон А. Генеза СГ-мистецтва та візуальної стилістики гри. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Педагогічні науки*. Випуск 3. 2022. 419 с. С. 389–397. URL: <http://surl.li/scasq>
9. Dippel H. Rolland. Ballett-Uraufführung in Lviv: Romeo und Julia bei den Huzulen. 2023. URL: <http://surl.li/sbvaj>
10. Harsin Jayson. Post-Truth and Critical Communication Studies. 18.12.2018. URL: <http://surl.li/scatc>
11. Espeland Todd. Laban advanced characterization. 2023. URL: <http://surl.li/scauk>

REFERENCES

1. Kryzhnia, M. (2022). Vulychni khudozhnyk zi svitovym imiam: khto takyi Benksi? [*A world-renowned street artist: who is Banksy?*]. *Suspilne. Kultura* (vid 18.11.2022). Retrieved from: <http://surl.li/qieqs> [in Ukrainian].
2. Laniuk, Ye. (2017). Polityka i mystetstvo. Istorychni vzaïmozvïazok: monohrafiia [*Politics and art. Historical relationship: monograph*]. Lviv: LNU imeni Ivana Franka. 244 s. [in Ukrainian].
3. Polozhennia pro Ekspertnu radu Ministerstva kultury Ukrainy z pytan suchasnoho mystetstva [*Regulations on the Expert Council of the Ministry of Culture of Ukraine on Contemporary Art*]. Zatverdzheno Nakazom Ministerstva kultury Ukrainy 02.12.2016 № 1130. Retrieved from: <http://surl.li/scapw> [in Ukrainian].
4. Protsenko, O.P., Haplevska, O.I. (2023). Filofosfia i mystetstvo: isnuvannia v yednosti i samostiinosti [*Philosophy and art: existence in unity and independence*]. Kharkiv: Natsionalnyi aerokosmichnyi universytet im. M.Ie. Zhukovskoho «Kharkivskiy aviatsiinyi instytut». Retrieved from: <http://surl.li/scarc> [in Ukrainian].
5. Titenkov, Ye. (2019). Intehratsiinyi protsesy ekolohichnoho mystetstva ta suchasnykh tekhnolohii [*Integration processes of ecological art and*

modern technologies]. *Khudozhnia kultura. Aktualni problemy: naukovyi zhurnal*. Vypusk 15. Chastyna 2. S. 74–77. Retrieved from: <http://surl.li/scarh> [in Ukrainian].

6. Franko, I. (1981). Iz sekretiv poetychnoi tvorchosti [From the secrets of poetic creativity]. *Povne zibrannia tvoriv: u 50 tomakh*. Tom 31. Kyiv: Naukova dumka. S. 45–119 [in Ukrainian].

7. Sharykov, D.I. (2016). Ontolohiia neoklasysyzmu v khoreorafichnii kulturi, a takozh geneza u baletnomu teatri novoho klasychnoho napriamu XX – pochatku XXI stolittia [*The ontology of neoclassicism in choreographic culture, as well as the genesis of a new classical movement in ballet theater of the 20th – early 21st centuries*]. *Innovative solutions in modern science*. № 8 (8). Retrieved from: <http://surl.li/scasm> [in Ukrainian].

8. Shevchenko, A., Kuhai, A., Kliutsevska, A., Hapon, A. (2022). Heneza CG-mystetstva ta vizualnoi stylistyky hry [*Genesis of CG-art and visual stylistics of the game*]. *Naukovi zapysky Berdianskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu. Pedahohichni nauky*. Vypusk 3. 419 s. S. 389–397. Retrieved from: <http://surl.li/scasq> [in Ukrainian].

9. Dippel H. Rolland. (2023). Ballett-Uraufführung in Lviv: Romeo und Julia bei den Huzulen [*Ballet premiere in Lviv: Hutsul Romeo and Juliet*]. Retrieved from: <http://surl.li/sbvaj> [in German].

10. Harsin Jayson. (2018). Post-Truth and Critical Communication Studies. 18.12.2018. Retrieved from: <http://surl.li/scatc>

11. Espeland Todd. (2023). Laban advanced characterization. Retrieved from: <http://surl.li/scauk>

УДК 141.144:2-384

ВЕРБОВА Роксолана – кандидат філософських наук, старший викладач кафедри філософії, Національний університет «Львівська політехніка», 5, вул. Митрополита Андрея, м. Львів, Україна, індекс 79016 (verbova999@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4653-6057>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.48.3>

Бібліографічний опис статті: Вербова, Р. (2024). Християнський персоналізм у філософії Йосипа Сліпого. *Людинознавчі студії: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філософія»*, № 48, 39–55, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.48.3>

ХРИСТІЯНСЬКИЙ ПЕРСОНАЛІЗМ У ФІЛОСОФІЇ ЙОСИПА СЛІПОГО

Анотація. *Мета статті* – дослідити філософські ідеї Йосипа Сліпого в контексті християнського персоналізму. Акцентовано увагу на аналізі особи українським митрополитом: самотності особи, духовно-психологічної неузгодженості, невмінні долати життєві негаразди під час війни. **Методологічними** засадами наукового дослідження є методи: біографічний, аналізу та синтезу, герменевтичний. За допомогою біографічного методу досліджено вплив творчої діяльності мислителя на становлення персоналістських ідей. Методи аналізу та синтезу були застосовані для розкриття багатоаспектності підходів до проблеми особи. Завдяки герменевтичному методу визначено, що в пізнанні процес розуміння існування, розуміння звідки походить і куди йде людина, розуміння глибин і висот, яких людина може досягнути, трансформує її у духовні виміри особистості. **Наукова новизна статті** полягає в окресленні суті персоналізму у філософських поглядах українського мислителя, яка визначається через проблеми самоідентифікації та самовизначення особи, національної самосвідомості, утвердження духовності

особи крізь призму її взаємодії із Богом. Проаналізовано джерела формування світогляду Й. Сліпого, які стали важливими і для становлення концепцій представників європейського християнського персоналізму. Аналіз проблеми персоналізму в філософських ідеях українського мислителя проглядається в окресленні суті особистості крізь призму взаємодії віри і науки у пізнанні нею світу, який, як і людина, походить від Бога. У статті автор актуалізує поняття благородності особи у любові до Бога, яка окреслює її духовне життя через мислення, чуттєвість і волю. **Висновки.** Доведено, що лише, коли людина зрозуміє ким вона є та що становить її велич, а також велич інших людей і Творця, то таким чином вона усвідомить себе як особу. В цьому твердженні розкривається християнський персоналізм у поглядах Й. Сліпого. У статті досліджено проблему самопізнання, яке є тривалим процесом з точки зору Й. Сліпого, оскільки необхідно заглянути всередину себе самого, лише тоді можна буде означити людину як духовно-розвинуту особистість. Запропоновано трактувати докази стосовно існування Бога для кожної особи, які спираються на засади причиновості й об'єктивності людського пізнання і на природу людини, як прояви християнського персоналізму у філософії Й. Сліпого.

Ключові слова: Бог, особа, особистість, самопізнання, виховання, самопошана, самовдосконалення.

VERBOVA Roksolana – Candidate of the Philosophical Sciences, Senior Lecturer at the Department of Philosophy, Lviv Polytechnic National University, 5, Mytropolyta Andreiyya Str., Lviv, Ukraine, postal code 79016 (verbova999@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4653-6057>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.48.3>

To cite this article: Verbova, R. (2024). Chrystyianskyi personalism u filosofii Yosypa Slipoho [Christian personalism of the philosophy of Josyp Slipyi]. *Liudynoznavchi studii: zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia «Filosofiiia» – Human Studies. Series of “Philosophy”: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, № 48, 39–55*, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.48.3>

CHRISTIAN PERSONALISM OF THE PHILOSOPHY OF JOSYP SLIPIYI

Summary. *The aim of the article* – to research the philosophical ideas of Josyp Slipyi at the context of the Christian personalism. It is accented attention into the analysis person by the Ukrainian Metropolitan: loneliness person, spiritual and psychological inconsistency, incompetence to overcome life troubles during the war. **The methodological** principles of the scientific research are methods: biographical, analyze and synthesis, hermeneutical. For helping of the biographical method it is researched influence of the creative activity of the thinker into becoming of the personalistic ideas. Methods of the analyses and synthesis were using for disclosure of the multifacetedness approaches to the person's problem. Due to hermeneutical method is determined that in the cognition the process of understanding existence, understanding from where comes the human and where going, understanding depth and high which the human can achieve to transform it at the spiritual dimensions of personality. **The scientific novelty of the article** consists in delineating the essence of the personalism at the philosophical views of the Ukrainian thinker to be determined through problems of the selfidentification and selfdetermination person through the prism of it interaction with God. It is analyzed sources of forming Jo. Slipyi's outlooks that are became the importance for and becoming conceptions of representatives of the European Christian personalism. The analyses of the personalism problem in the philosophical ideas of the Ukrainian thinker can be seen in the outlining the essence of the personality through the prism of the faith and science in the cognition of the world by it which as the human comes from the God in the article. It is actualized the notion "nobility person" in the love to God which is describing of it spiritual life through thinking, sensuality and liberty. **Conclusions.** It is proved that even when human understands who is it and what constitutes it grandeur and grandeur of other people and God too, it is aware of itself as a person. In that assertion is disclosed the Christian personalism at the Jo. Slipyi's opinions. In the article it is explored the problem of selfcognition which is a long process with Jo. Slipyi's point of view, because it is necessary to take a look inside itself, only that it can be define the human as spiritually-developed personality. It is indicated

to interpret the evidence regarding the existence of God for every person which is leaning into the basics of causality and objectivity of human cognition and into the nature of human as the manifestations of the Christian personality in the philosophy of Jo. Slipyi.

Key words: *God, person, personality, selfcognity, upbringing, selfrespect, selfimprovement.*

Постановка проблеми. Російсько-українська війна загострила основні аспекти духовності особи у контексті її взаємин із Богом. Духовні цінності християнського персоналізму проголошує Й. Сліпий. Постать Й. Сліпого в контексті дослідження персоналістських ідей в українській філософії є надзвичайно актуальною, адже у своїй творчості він акцентував увагу на аналізі особи: її самотності, духовно-психологічної неузгодженості, невміння долати життєві негаразди (Кіндратюк, 2002, с. 83). Український філософ жив і творив у часи двох світових воєн, пережив ув'язнення, еміграцію, тому він, як ніхто інший, задумувався над проблемами самоідентифікації та самовизначення особи, національної самосвідомості, утвердження духовності особи крізь призму її взаємодії із Богом.

Мета статті – дослідити філософські ідеї Йосипа Сліпого в контексті християнського персоналізму. Завдання, які ми ставимо перед собою для досягнення мети: окреслити суть персоналізму у філософських поглядах українського мислителя; проаналізувати джерела формування філософського світогляду митрополита; розкрити значення самопізнання в християнському персоналізмі Йосипа Сліпого.

Для розкриття проблеми персоналістських ідей у філософії Й. Сліпого було використано методи: біографічний, аналізу та синтезу, герменевтичний. Зокрема, завдяки біографічному методу у статті проаналізовано вплив філософських ідей Платона, А. Августина на становлення християнського персоналізму у поглядах українського мислителя. Методи аналізу і синтезу застосовувалися для виокремлення різних аспектів творчості Й. Сліпого в контексті дослідження комплексної проблеми взаємин особи та Бога. Герменевтичний метод допоміг окреслити смислові контексти творів українського митрополита задля їх національної визначеності у світовому персоналізмі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Велике значення для аналізу персоналістських ідей у філософії Й. Сліпого мали перш за все його праці: «Про поєднання в Христі» (Сліпий, 1976), «Шляхом обнови» (Сліпий, 1928), «Заповіт» (Сліпий, 2004), «Віра і наука» (Сліпий, 2011) та інші. Українські дослідники творчості Й. Сліпого, такі як О. Гринів, Т. Грушева, О. Дичковська, О. Огірко, З. Тіменик, розглядали різні аспекти філософських поглядів українського мислителя. Зокрема, стаття О. Гриніва присвячена життєвому шляху Й. Сліпого та впливу його діяльності на духовне життя українського народу (Гринів, 1994). О. Огірко в науковому дослідженні «Патріарх Йосиф Сліпий та його вклад у розбудову української держави» аналізує віру і науку крізь призму християнського персоналізму (Огірко, 2008). З. Тіменик у статті «Ідея Бога у спадщині Патріарха Йосифа Сліпого з погляду української філософії релігії» окреслює основні поняття європейського християнського персоналізму: Бог, тринітарність Бога, пізнання Бога, природа внутрішньої іпостасі Бога, що лягли в основу українського християнського персоналізму (Тіменик, 2007). Проте науковці не зосереджували уваги суто на персоналістських ідеях Й. Сліпого. Саме тому необхідним є дослідження цієї тематики.

Основний матеріал. На розвиток персоналістських ідей Й. Сліпого, на думку О. Гриніва, суттєво вплинули філософські погляди святого Августина, якого він називав «справжнім генієм латинської церкви на Заході» (Гринів, 1994, с. 88). Вагоме значення для формування персоналістських ідей у творчості українського мислителя мали також студіювання Платона та звернення до Святого Письма. В основі розмірковувань Й. Сліпого стосовно особи знаходимо твердження А. Августина, що джерелом правил і пізнання є Бог як духовна істота. Саме пізнання філософ виводив з віри та об'явлення. Шлях до пізнання особою правди лежить через самопізнання, а її нормою є незмінний Бог, який сотворив світ як своє віддзеркалення. Як філософський послідовник Платона, святий Августин був впевнений, що «наші поняття є також відблиском Божих ідей, духовного світу», бо існують в умі Бога» (Гринів, 1994, с. 88–89).

Ставлення розуму до об'явлення Августин характеризує висловом: «Вірю, щоб розуміти, і розумію, щоб вірити».

Об'явлені правди, які надаються кожній особі, стають відтак предметом пізнання і у самого Й. Сліпого. Як і святий Августин глава українських греко-католиків вбачав вищість і благородність людини в жертвності і любові до Бога (Гринів, 1994, с. 88–89).

На думку Й. Сліпого, така благородність особи у любові до Бога важлива у процесі християнського виховання, яке розділяє духовне життя людини на три складові частини: мислення, чуттєвість і воля. Людина, як і весь світ, походить від Бога. Вона залежна від Бога і має суттєво важливі відносини з Ним. Людина складається з душі і тіла, із матерії і духу, із дочасного і вічного. Вона пізнає правду про себе, про світ і про Бога (Огірко, 2008, с. 71). Найціннішим добром людини є чеснота, що дає здоров'я, красу, силу душі і тіла та невимовну радість та щастя (Заричанський, 2008, с. 19).

Як стверджує Й. Сліпий, лише тоді, коли особа намагається зрозуміти, ким є, що становить її велич, а також велич інших людей і велич Творця, який усе створив на добро людини, то усвідомить себе як особу. Таке усвідомлення себе як особи український мислитель передає в гаслі «Будьмо собою», яке ми знаходимо в його посланні «Про поєднання в Христі» (Сліпий, 1976). Християнський принцип морального виховання особи звучить так: «шукайте найперше Царства Божого, а все решту вам додасться» (Мт. 6.33) (Огірко, 2008, с. 71). В такому окресленні філософських ідей українським мислителем можна їх утвердити як християнський персоналізм.

Християнське виховання є безперервною працею над формуванням душі й тіла людини для досягнення нею повної злуки з Богом. Метою християнського виховання, зазначає Й. Сліпий, є виявлення, формування та розвиток природних та надприродних задатків душі й тіла, до осягнення єдності життя людини з Божими законами. Християнське моральне виховання – це процес формування й розвитку духовного та фізичного потенціалу особи (Огірко, 2008, с. 71–72) та визнання духовно-інтелектуальних начал в особі (Грушева, 2018, с. 160). В цьому контексті він закликав до поєднання особи з Богом, так само як свого часу проповідував польський персоналіст Кароль Войтила.

Мету виховання український мислитель також окреслював у контексті персоналізму, зокрема Й. Сліпий стверджує, що

істинною метою виховання є формування особистості (Грушева, 2018, с. 165). До принципів християнського виховання особи належать: ненасилля; своєчасність; єдність педагогічних впливів; принцип особистості; антропологічний принцип (повага людської гідності); невинне піклування; відповідальність; любов; покірність; інтеріоризація (увнутрішнення); містагогія (променевий процес виховання) (Огірко, 2008, с. 71–72), духовність особи.

Для особи духовність є невід'ємною частиною її буття, яке і визначає вихованість конкретної людини (Заричанський, 2008, с. 130). І тут Й. Сліпий стверджував, що для того, щоб стати досконалішою особою в духовній площині, людина має постійно удосконалюватися над своїми думками, намірами, почуттями, вчинками. Таким чином, варто зазначити, що життя особи – не тільки пізнання, але і діяння (Кендус, 2010, с. 73).

Отже, відповідно до теорії самовдосконалення Йосифа Сліпого найперше значення для особи у її взаєминах зі світом має включення в належну діяльність, вправління, зокрема діагностика своїх інтересів, здібностей, нахилів, тобто самопізнання. Кращому усвідомленню його необхідності та самої методики самовивчення сприяє ознайомлення тих, «хто дійсно щиро бажає поправи, відбудови народу і цілого людства» зі спеціальним розділом «Пізнай себе – буде з тебе» у праці Й. Сліпого «Шляхом обнови» (Кіндратюк, 2002, с. 85).

На її сторінках ідеться про те, що самопізнання – це дорога до самостійної і творчої думки, піднесення духовної атмосфери, внутрішньої «культури серця» й індивідуальних особливостей:

Але дорога ся тяжка і прикра. Бо пізнати себе – це значить глянути у

своє нутро, усвідомити собі свою ціль, і пізнати свої хиби та промахи, лихі і добрі сторони, гріхи і чесноти, слабости і спосібности, вернутися у свої найскритіші гадки і наміри – а така

праця вимагає безумовно великого напруження (Сліпий, 1928, с. 129).

Така праця потребує значних зусиль, це так само непросто, як пізнати всесвіт, буття, їх причинність, форму. Але буття і всесвіт пізнають різні покоління людства, натомість самопізнання

реалізує конкретна особа упродовж життєвого шляху. Кожна особа – окреме «Я», внутрішня духовна форма людського організму, спроможна розвиватися й удосконалюватися. Пізнаючи себе, особа насамперед виявляє свої позитивні якості та чесноти. Однак набагато складніше завдання – усвідомити негативні аспекти свого «Я», а саме: духовну бідність, немічність, нікчемність, невиправдане самолюбство, нахил до злого, переважання тілесного над духовним (Кендус, 2010, с. 72).

Пізнати особу, на думку Й. Сліпого, можна крізь призму любові, яку він оцінює у розумовому вимірі. Як стверджує український мислитель, для особи любов є першоосновою людського життя, що є першопричиною її добродесних дій. У цьому аспекті Й. Сліпий пояснює духовне життя особи через зовнішню і внутрішню гармонію. Зовнішня гармонія передбачає єдність між різними людьми, внутрішня – впорядкування волі та почуттів у самій людині (Дичковська, 2012, с. 52). Тут бачимо чітку тенденцію до прояву персоналізму у поглядах мислителя. Зокрема, він чітко дотримується традиції Андрея Шептицького стосовно розкриття християнського розуміння особи через вияв у ній духовного, вічного, божественного. Будучи послідовником Андрея Шептицького, Й. Сліпому близьке бачення єдності людства через ідею солідарності, сформульовану митрополитом. Ідея полягає у тому, що людство – це одна родина, організм, людство – це одне тіло. З ідеї єдності людства як одного організму випливає моральна постанова чинити добро та мати особистісну відповідальність (Дичковська, 2012, с. 52).

Варто наголосити, що пізнання себе, своїх негативних рис не руйнує особи, а навпаки, ще більше зміцнює, загартовує, бо мета цього процесу – виявити та усунути власні хиби та вади. А це можливо тільки тоді, коли особа під час самоаналізу оцінює себе правдиво, чесно, а не вдається до самообману (Кендус, 2010, с. 72).

Однак не слід боятися труднощів і перешкод, «бо стоїть їх побороти, щоби здобути такий спасенний вислід» (Кіндратюк, 2002, с. 85). І далі: «Пізнання правди, хоч би як гіркої і прикрої, не торощить і не розбиває чоловіка, але підносить і скріплює. Він пізнає свої блуди не з глибокої цікавості, але щоби їх поправити і усунути» (Кіндратюк, 2002, с. 85). При цьому Й. Сліпий

підкреслює значення роздумів над собою, завдяки яким «людина відривається від туземного життя, підноситься вище понад свої буденні журби і труди і з тих висот орлиним зором бачить свою ціль і дорогу до неї..., а це мусить урешті-решт пояснити душу і зродити задоволення» (Кіндратюк, 2002, с. 85). Отже, без самопізнання неможливо досягнути бажаного результату, воно облагороднює і є підставою самовдосконалення особи (Кендус, 2010, с. 72).

Привертаючи увагу до проблеми самопізнання і для кожної конкретної особи, Й. Сліпий слушно відзначає, що в душі кожного «зложені золото і жемчуги, здорове зерно і полова, нахили до чеснот і склонности до гріха, фарисейська зарозумілість і митарська покора» (Кіндратюк, 2002, с. 85). Тому самодіагноз розумового й морального стану людини, своїх індивідуально-психологічних особливостей – запорука подолання недоліків:

З людськими хибами мається так, як з грибами і галапасами, що бувають там, де не доходить луч сонця. Коли впаде на похибку промінь самопізнання і чоловік побачить її гидь, всіма силами старатиметься її здужати (Сліпий, 1928, с. 131).

Важливими для розвитку самопізнання особи, на думку Й. Сліпого, є віра й наука, які він називав двома крилами людського духу. Упродовж віків вони вели особу, вдосконалюючи її знання, мораль і життєві вимоги. Це надзвичайно важливий аспект, особливо для сучасності, оскільки тепер, як засвідчує постмодерна історія та філософія, наш світ перебуває в «хаосі дисгармонії», дуже часто непотрібної та згубної інформації. З огляду на ці проблеми важко буває знайти певний шлях, який би зміг провадити особу до самої себе загалом і до Бога зокрема (Заричанський, 2008, с. 18). Й. Сліпий також закликав дивитися на власне духовне добро, на спасіння наших душ – і тоді, він вважає, між нами буде єдність, насамперед на церковному полі, а опісля на національному й державному! Треба добро Церкві й народу ставити вище своєї марної особистої амбіції і своїх особистих чи гуртових користей! (Огірко, 2008, с. 71).

Хоча турботою всього його життя були пошуки золотої середини поміж побожністю і наукою: з одного боку, він застерігав проти зверхності, яку несе надмірна інтелектуалізація навчального процесу, з іншого – проти сліпої віри, яка

відмовляється від розуму (Околітенко, 2007). Аргументи стосовно існування Бога для кожної особи спираються на засадах причиновості й об'єктивності людського пізнання і на природі людини, а цього наука не змінить. «Наука мусить бути вільною від зовнішніх неоправданих чинників, як від держави, партії, ..., коли хоче досягнути свою ціль». «Віра не каже, що наука має вчити» (Огірко, 2008, с. 70). У своєму «Заповіті» Патріарх Йосиф писав: «Наука – це один з наріжних каменів – стовпів відродження і сили народу, а богословська наука – це євангельський заповіт Христа – «ідіть і навчайте всі народи...» (Мт. 28, 19) (Сліпий, 2004, с. 6).

Наука через свої наукові і виховні установи є «виховницею народу», бо через неї особа стає тим багатіша, чим сильніше її опановує ідея, що обнімає небо і землю, час і вічність, історію і сучасність, серце і розум: «Роздумуючи над значенням і цінністю науки, в обличчі вічності, яка невідхильно наближається до мене, заповітую вам:

Полюбіть науку, плекайте і збагачуйте її своєю працею і своїм знанням, будьте її служителями! Здвигайте храми науки, вогнища духовної сили Церкви і народу, пам'ятаючи, що немислиме повне життя Церкви і народу без рідної науки. Наука – це їхнє дихання життя! (Сліпий, 2004, с. 6). Також Й. Сліпий персоналізує науку, стверджуючи, що наука не є чимось самостійним для себе, надлюдським генієм, що відкрив книгу правди, – як її уособлюють, діянням обмеженого і залежного від обставин, пристрастей та можливостей людського розуму (Сліпий, 2011, с. 17).

Наука, на думку християнського мислителя, задається питанням: «Що таке істина?», і тут же пропонує альтернативну постановку цього питання та персоналістський пошук відповіді на нього, який відштовхується від глибокої інтуїції, що істина – не «щось», а «Хтось». Не саме знання, а розуміння існування, розуміння звідки походить і куди йде людина, розуміння глибин і висот, яких людина може досягнути, – ось мета і зміст богослов'я. Богослов'я покликане стати творцем оазису в усе ще десакралізованому, без чи антиособовому посткомуністичному кліматі України, в якому він жив, – оазису, де людина віднайшла б себе і своє майбутнє (Гаваньо, 2008, с. 19). Та й вище наведені

слова є досить актуальними і нині в контексті розвитку українського суспільства загалом і кожної окремої особи зокрема під час російсько-української війни.

Отець-ректор чудово розумів, що виховання є складним і довготривалим процесом, бо предмет його – людина, її духовність, характер, воля, інтелект та почуття. Виховання – це мистецтво, яке вимагає вкладу серця та всіх духовних сил. Успішне виховання не можна здійснювати тільки за допомогою формул, правил і вивчення теорій. Виховувати може лише та людина, яка має певний життєвий досвід та вроджену любов до особи і відчуває покликання від Ісуса-Учителя займатися з вихованцями і нести відповідальність за їхню долю (Заричанський, 2008, с. 20). Тобто бачимо, що в нього навіть процес виховання духовенства носив персоналістський характер.

Хто може стати християнським провідником для народу і яким він повинен бути? Християнський провідник народу – це насамперед свідок, тобто той, хто досвідчив на собі зміну життя завдяки спасительній Божій дії. Повноцінним (з огляду на те, що він є посередником між Богом та людьми і сповнює св. Тайни) християнським провідником може бути лише священник, який зустрівся особисто з Ісусом, народився згори і проголосив Ісуса своїм Спасителем і Господом. Він – свідок, засвідчує собою реальний факт: своє життя, яке змінив і визволив Ісус (Заричанський, 2008, с. 20).

Тому найважливішим є покликання священника, фундаментальне у справі подальшого служіння для Церкви, з якого беруть початок важливі священничі чесноти: ревність у служінні, глибока духовність, що дозволяє своїм побожним життям як добрим прикладом навертати Божий люд на правдиву дорогу, та інтелектуальний розвиток – глибокі та ґрунтовні знання про Бога і Його спасительну ціль, що дозволять забезпечити розквіт чистої, глибокої віри, здатної до будівництва та формування Церкви Христа (Заричанський, 2008, с. 20).

Також, продовжує Й. Сліпий, одним з аргументів на користь самопізнання, яке вчить робити висновки і дає можливість духовного зцілення, є те, що самовивчення потрібне кожному протягом усього життя:

Чи він батько, чи син, старий чи молодий, політик чи муж науки, виховник чи державний муж, потребує уваги і застанови, бо ніхто не є весільним і здоровим. Сумний стан такого чоловіка, який думає, що не має в собі ніщо до поправи. Це стояча вода, яка незабаром зачне розкладатися (Сліпий, 1928, с. 131).

Водночас Й. Сліпий пропонує різні засоби самопізнання. Одним із них є такий його метод, як «щоденний іспит совісті»: «щоби щодня при вечірній молитві подумати над проведеним днем, над своїми гадками і ділами та не засипляти як зайчик, що не числить своїх скоків» (Сліпий, 1928, с. 131). Як призма, що розкладає промінь світла, такий іспит совісті сприяє аналізові думок, прагнень особи, – «покажуй їхнє джерело, чи вони – вплив чистої хрустальної любови, чи хабаззя самолюбства» (Сліпий, 1928, с. 131). При цьому доречно зазначається, що ми часто себе обманюємо, коли вважаємо, що причина наших негараздів у комусь іншому, а не в нас самих («початок лиха в нас») (Кіндратюк, 2002, с. 86).

У будь-якій особі (світській чи духовній) однаковою мірою здатні виявлятися усі слабкості людського духу, – коли дух цей прямує до ідеї Бога через хащі сумнівів і (не дай, Боже!) – через зневіру. Отже, можна зробити висновок: нема кінця ні мірі Божій справедливості, ні мірі людських страждань. І ще варто зауважити: у разі поєднання таких мір людина зберігає шанс духовно вдосконалюватися (Тіменик, 2007, с. 61).

Хоч самопізнання – «це дрібничкова праця і нудна, але вона, неначе праця над мозаїкою, творить чистий характер людини і звершує її душу» (Сліпий, 1928, с. 132). Водночас Й. Сліпий застерігає людей від того, аби самопізнання не вело «до переседи, до безупинного шниряння, особливо в людей з природи понурих і меланхолійних, які при кожній думці і слові раз у раз дошукуються якоїсь тіни і попадають у безнадійність. Самопізнанню не має товаришити хмарне лице, бо веселість і бадьора активність не противляться самообсервації» (Сліпий, 1928, с. 132). Важливо, щоб самопізнання підносило «свідомість духу в нашій тілі і божого призначення» (Кіндратюк, 2002, с. 86).

У ході самовдосконалення велике значення має своєчасне внесення необхідних поправок у цей процес, оцінка його

результатів. Не випадково Й. Сліпий наголошував на тому, що запорукою досягнення мети є самокритичність (Сліпий, 1970, с. 53). Із сентенцій Патріарха можна простежити, як на перехресних духовних просторах можливе формування цілісної особистості, котра здатна усвідомлювати в усій органічності ідею Бога серед найнесприятливіших обставин. Необхідно також додати: постійне «накладання» цілісностей Господніх на людські здатне гармонійно синтезувати раціональне з містичним. Тому, звертаючись до духовенства й вірних, Патріарх вважав, що «головним храмом є завжди Ваша душа, Ваш розум, Ваша воля і Ваше серце, в яких Ви збуджуєте Ваші благання» (Тіменик, 2007, с. 62). Такі сентенції свідчать про непроминальність традицій української філософії релігії, котрі у спадщині Глави УГКЦ віднайшли собі благодатний ґрунт для належного розвитку (Тіменик, 2007, с. 62).

Глибокий теологічний персоналізм Й. Сліпого закладений у процесі самовдосконалення особи через самопошану, яка є вагомою складовою частиною змісту процесу самопізнання.

Як у заповіді любові до ближнього міститься вже з природи речі і любов до самого себе, так і в заповіді пошани родичів і старших є заокреслена самопошана. Обов'язком кожного християнина є берегти непорушність своєї особи і свого божого і людського достоїнства і тому кожна особа повинна вести себе за моральними засадами, слухаючи своєї совісті, як голосу Божого. Хто шанує себе, той вважає нижче своєї честі і гідності поповнити навіть крадькома і потайки нечесний вчинок або навіть щось такого, чим би прилюдно мусів стидатися. Вона (особа) всюди, дома чи в дорозі, на самоті чи в товаристві, між своїми чи на чужині, буде все почуватися одним і тим самим чоловіком в прив'язі всюдиприсутнього Бога і буде держатися тих самих засад... Шануючий себе все матиме відвагу скромно оборонити свої переконання перед прилюдною зневагою і порушенням. ...Подобатися людям є добре, але не через пониження себе і порушення своєї совісті (Сліпий, 1928, с. 140).

Й. Сліпий навіть церкву розглядав з персоналістської точки зору. Через багато його виступів проходить афоризм, який

стосується церкви – «бути собою і представляти себе», а в умовах еміграції особа має «врятувати свою суб'єктивність у вселенській родині» (Бендик, 1996, с. 19–21). Сьогодні нам важливо усвідомити, що означає заклик патріярха Йосифа «бути собою» саме в ділянці християнського персоналізму, щоб у Таїнстві Нествореного Буття знайти ліки для зцілення рани цього «первородного гріха». Це заклик і до правдивої оцінки власної історії особою, і до відповідальності перед сучасними викликами (Гаваньо, 2008, с. 17).

Висновки. У персоналістській філософії Й. Сліпого взаємини особи та Бога постають крізь призму проблеми самоідентифікації та самовизначення, адже бути собою для нього означає пізнати себе, дослухавшись до своєї совісті, розкривши духовність. В цьому відношенні вагому роль має відіграти виховання особи, яке є одним зі складників її самопізнання. Це є складний процес, на думку українського мислителя, але лише тоді особа відбудеться повноцінно як особа і ще більше наблизиться до Бога. Адже основною метою виховання особи є формування її як особистості. Особливе значення в процесі пізнання особою світу і Бога, на думку Й. Сліпого, мають віра та наука, які вдосконалюють її знання, мораль і життєві вимоги (Сліпий, 2011). Вони взаємопов'язані між собою в контексті самопізнання особи, яке розкриває її суть. Тут важливим постає саме розкриття негативних рис людини, оскільки про позитивні риси говорити дуже просто. В цьому полягає процес самовдосконалення особи, який окреслює внутрішнє Я особистості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бендик М. Помісність української греко-католицької церкви та її бачення патріархом Йосипом Сліпим. Львів : Свічадо, 1996. 55 с.
2. Гаваньо І. Перспективи розвитку київського богослов'я. *Слово*. 2008. № 2 (36). С. 16–19. URL: <https://dds.edu.ua/articles/2/slovo/2008/489-kyivan-theology-perspectives.html> (дата звернення: 4.03.2024).
3. Гринів О. Йосип Сліпий як історик, філософ, педагог. Львів, 1994. 120 с.
4. Грушева Т. Духовно-моральні і національні аспекти в педагогіці Йосифа Сліпого. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2018. Вип. 51. С. 160–166. URL: <http://old.istznu.org/page/issues/51/17.pdf> (дата звернення: 4.03.2024).

5. Дичковська О. Християнський антропологізм Йосифа Сліпого в концепції української філософії ХХ століття. *Філософія і політологія в контексті сучасної культури*. 2012. Вип. 4(2). С. 49–53. URL: <https://fir.dp.ua/index.php/FIP/article/view/50> (дата звернення: 4.03.2024).
6. Заричанський Я. Патріарх Йосиф Сліпий і його розуміння важливості священничого покликання. *Пізнай правду*. 2008. № 4. С. 17–20.
7. Кендус О. Саморефлексія особистості у філософсько-релігійному світогляді представників українського кліру. *Соціогуманітарні проблеми людини*. 2010. № 4. С. 71–79.
8. Кіндратюк Б. Життя і наукові праці Кардинала Йосифа Сліпого – джерело самовдосконалення християнської особистості. *Кардинал Йосип Сліпий і сучасність*. Івано-Франківськ : Плай, 2002. С. 83–90.
9. Огірко О. Патріарх Йосиф Сліпий та його вклад у розбудову української держави. *Іван Огієнко і сучасна наука та освіта* : збірка наукових праць. Кам'янець-Подільський, 2008. 300 с.
10. Околітенко Н. Лицар духу. *Персонал плюс*. 2007. № 1 (204). URL: <http://www.personal-plus.net/204/1661.html> (дата звернення: 4.03.2024).
11. Сліпий Й. Віра і наука. Тернопіль : Джура, 2011. 55с.
12. Сліпий Й. Заповіт. Львів : Папуга, 2004. 32 с.
13. Сліпий Й. Правила для питомців Греко-католицької Духовної семінарії у Львові. Твори Кир Йосифа Верховного – архієпископа і кардинала : у 4 т. Рим, 1970. Т. 3–4. С. 47–70.
14. Сліпий Й. Про поєднання в Христі. URL: <https://chesnogohresta.lviv.ua/josyf-slipyj/poslannya-patriyarka-josifa-pro-poyednannya-v-xristi/> (дата звернення : 4.03. 2024).
15. Сліпий Й. Шляхом обнови. Львів : Накладом автора, 1928.
16. Тіменик З. Ідея Бога у спадщині Патріарха Йосифа Сліпого з погляду української філософії релігії. *Філософські науки* : збірник наукових праць. / відп. ред. В.П. Петрушенко. № 578. Львів : Вид-во Національного університету «Львівська політехніка», 2007. С. 58–63.

REFERENCES

1. Bendyk, M. (1996). Pomisnist ukrainskoi hreko-katolytskoi tserkvy ta yii bachenia patriarhom Yosypom Slipym [The roominess of the Ukrainian Greek-Catholic church and it seeing by Josyp Slipyi]. Lviv: Svichado [in Ukrainian].
2. Navanio, I. (1996). Perspektyvy rozvytku kuivskoho bohoslavia [Perspectives of the development of Kyiv theology]. *Slovo*. № 2 (36). S. 16–19. Retrieved March 04, 2024, from: <https://dds.edu.ua/articles/2/slovo/2008/489-kyivan-theology-perspectives.html> [in Ukrainian].
3. Hryniv, O. (1994). Yosyp Slipyi yak istoryk, filosof, pedahoh [Josyp Slipyi as a historic, philosopher, educator]. Lviv [in Ukrainian].
4. Hrusheva, T. (2018). Dukhovno-moralni i natsionalni aspekty v pedahohitsi Yosypa Slipoho [Spiritual and moral and national aspects at the

pedagogic of Josyp Slipyi]. *Naukovi pratsi istorychnoho fakultetu Zaporiskoho natsionalnoho universytetu*. Vyp. 51. S. 160–166. Retrieved March 04, 2024, from: <http://old.istznu.org/page/issues/51/17.pdf> [in Ukrainian].

5. Dychkovska, O. (2012). Khrystyianskyi antropolohizm Yosypa Slipoho v kontseptsii ukrainskoi filosofii XX stolittia [The Christian anthropology of Josyp Slipyi at the conception of the Ukrainian philosophy of the XX century]. *Filosofia i politolohiia v konteksti suchasnoi kultury*. Vyp. 4(2). S. 49–53. Retrieved March 04, 2024, from: <https://fip.dp.ua/index.php/FIP/article/view/50> [in Ukrainian].

6. Zarychanskyi, Ya. (2008). Patriiarch Yosyf Slipyi i yoho rozuminnia vazhlyvosti sviashchenychoho poklykannia [The patriarch Josyp Slipyi and his understanding of the importance of the priest vocation]. *Piznai pravdu*. № 4. S. 17–20 [in Ukrainian].

7. Kendus, O. (2010). Samorefleksiiia osobystosti u filosofsko-relihiinomu svitohliadi predstavnykiv ukrainskoho kliru [Selfreflection of the personality at the philosophical-religious outlook of representatives of the Ukrainian clergy]. *Sotsiohumanitarni problemy liudyny*. № 4. S. 71–79 [in Ukrainian].

8. Kindratiuk, B. (2002). Zhyttia i naukovi pratsi Kardynala Yosyfa Slipoho – dzherelo samovdoskonalennia khrystyianskoi osobystosti [Life and scientific works of the Cardinal Josyp Slipyi – the resource of the selfimproving of Christian personality]. *Kardynal Yosyp Slipyi i suchasnist*. Ivano-Frankivsk: Plai. S. 83–90 [in Ukrainian].

9. Ohirko, O. (2008). Patriiarch Yosyf Slipyi ta yoho vklad u rozbudovu ukrainskoi derzhavy [The patriarch Josyp Slipyi and his contribution in the development of the Ukrainian state]. *Ivan Ohiienko i suchasna nauka ta osvita: zbirka naukovych prats*. Kamianets-Podilskiy [in Ukrainian].

10. Okolitenko, N. (2007). Lytsar duchu [The knight of the spirit]. *Personal plus*. № 1(204). Retrieved March 04, 2024, from: <http://www.personal-plus.net/204/1661.html> [in Ukrainian].

11. Slipyi, Y. (2011). Vira i nauka [Belief and science]. Ternopil: Dzhura [in Ukrainian].

12. Slipyi, Y. (2004). Zapovit [Testament]. Lviv: Papuha [in Ukrainian].

13. Slipyi, Y. (1970). Pravyla dla pytomtsiv Hreko-katolytskoi Dukhovnoi seminarii u Lvovi [The rules for students of the Greek-catholic seminary in L'viv]. *Tvory Kyr Yosyfa Verkhovnoho arkhieypyskopa i kardynala: u 4 t*. Rym. T. 3–4. S. 47–70 [in Ukrainian].

14. Slipyi, Y. Pro poiednannia v Khrysti [About the combination in the Christ]. Retrieved March 04, 2024, from: <https://chesnogohresta.lviv.ua/josyf-slipyj/poslannya-patriyarxa-josifa-pro-poyednannya-v-xristi/> [in Ukrainian].

15. Slipyi, Y. (1928). Shliahom obnovy [By the way of revival]. Lviv: Nakladom avtora [in Ukrainian].

16. Timenyk, Z. (2007). Ideia Boha u spadshchyni Patriarkha Yosyfa Slipoho z pohliadu ukrainskoi filosofii relihii [The idea of God at the heritage of

Patriarch Josyp Slipyi with the view of the Ukrainian philosophy of religion]. *Filosofski nauky*: zb. nauk. prats / vidp. red. V.P. Petrushenko. № 578. Lviv: Vyd-vo Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnikha». S. 58–63 [in Ukrainian].

УДК 111:159.955

ВОЗНЯК Степан – кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, соціології та релігієзнавства, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 57, вул. Шевченка, м. Івано-Франківськ, Україна, індекс 76000 (stepanwozniak@gmail.com).

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2268-5736>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.48.4>

Бібліографічний опис статті: Возняк, С. (2024) Тотожність мислення і буття: нарис напередрозуміння методологічних засад. *Людинознавчі студії: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філософія»*, № 48, 56–71, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.48.4>

ТОТОЖНІСТЬ МИСЛЕННЯ І БУТТЯ: НАРИС НАПЕРЕДРОЗУМІННЯ МЕТОДОЛОГІЧНИХ ЗАСАД

Анотація. *Мета роботи* – виявити і сформулювати методологічні засади історико-філософської аналітики принципу тотожності мислення і буття, який багатьма філософськими напрямками вважається нерелевантним, оскільки є вихідним принципом класичного способу філософування і не відповідає сучасним реаліям. **Методологія.** Вихідним принципом постає текстологічний аналіз творів, який супроводжується методом феноменологічного аналізу. Під час роботи з текстами задіяні такі методи, як етимологічне тлумачення, логічна експлікація і інтуїтивно-образне прояснення. **Наукова новизна.** Для того, щоб були зафіксовані методи розгляду предмета дослідження, він має бути якимось чином схоплений на до-методологічному, до-рефлексивному рівні. Цей вимір, що підготовлює усвідомлену методологію, дуже часто лишається поза увагою, проте саме він «вирізає» предмет дослідження з цілісної картини світу. Звідси увага до мислення, яке підготовлює дослідження, тобто не відрефлектоване як чітка методологія. У філософії ми здебільшого маємо справу із рефлексією, із мисленням про мислення, а отже, у нас є можливість окреслювати форми мислення до розгляду конкретної проблеми; з іншого боку,

єдина форма представленості предметів дослідження – це думка, тим самим ми апіорі знаходимось у єдності методу і предмета дослідження. Наведена суперечність виражає основну методологічну проблему дослідження принципу тотожності мислення і буття. **Висновки.** По-перше, такий принцип артикулюється у декількох історико-філософських наративах, при цьому у величезній кількості парадигм він існує імпліцитно, що потребує окремої уваги у разі побудови історико-філософського аналізу тотожності мислення і буття. По-друге, він є фундаментом існування філософії взагалі, оскільки специфіка останньої полягає у тому, що філософське мислення рефлексивно діє і рухається за контурами буття. Третій аспект – це те, яким чином з цього принципу виростають онтологічні параметри людської практики.

Ключові слова: тотожність мислення і буття, підготовлююче мислення, історія філософії, філософія.

VOZNYAK Stepan – Candidate of Philosophy, Associate Professor at the Department of Philosophy, Sociology and Religious Studies, Precarpathian National University named after Vasyl Stefanyk, 57, Shevchenko str., Ivano-Frankivsk, Ukraine, postal code 76000 (stepanwozniak@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2268-5736>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.48.4>

To cite this article: **Voznyak, S.** (2024). Totozhnist myslennia i buttia: narys naperedrozuminnia metodolohichnykh zasad [Identity of thinking and being: an essay of pre-understanding of methodological foundations]. *Liudynoznavchi studii: zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia "Filosofiiia"* – Human Studies. Series of "Philosophy": a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, № 48, 56–71, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.48.4>

IDENTITY OF THINKING AND BEING: AN ESSAY OF PRE-UNDERSTANDING OF METHODOLOGICAL FOUNDATIONS

Summary. *The purpose of the work is to identify and formulate the methodological foundations of historical and philosophical analytics of the principle of identity of thinking and being, which*

is considered irrelevant in many philosophical trends since it is the initial principle of the classical way of philosophy and does not correspond to modern realities. **Methodology.** The initial principle is a textological analysis of works, which is accompanied by the method of phenomenological analysis. When working with texts, methods such as etymological interpretation, logical explication, and intuitive-figurative clarification are involved. **Scientific novelty.** For the methods of consideration of the subject of study, it must be seized in some way at the pre-methodological, pre-reflexive level. This dimension, which prepares a conscious methodology, is very often ignored, but it is it that “cuts” the subject of research from a holistic picture of the world. In philosophy, we mostly deal with reflection, and therefore, we have the opportunity to outline the forms of this thinking to consider a particular problem; on the other hand, the only form of representation of objects of research is the thought, thus we a priori are in the unity of the method and subject of research. This contradiction expresses the main methodological problem of studying the principle of the identity of thinking and being. **Conclusions.** First, this principle is articulated in several classical and post-classical narratives. At the same time, in a huge number of other paradigms, it exists implicitly, which requires special attention in the construction of historical and philosophical analysis of the identity of thinking and being. Secondly, it is the foundation of the existence of philosophy in general, since the specificity lies in the fact that philosophical thinking reflexively acts and moves along the contours being. The third aspect is how the ontological parameters of human practice grow from this principle.

Key words: identity of thinking and being, preparatory thinking, history of philosophy, philosophy.

Постановка проблеми. Теза, що принцип тотожності мислення і буття тісно пов’язаний із засадами класичної філософії, не викликає заперечень, але подальше розгортання і ті висновки, які робляться на ґрунті такого твердження, не просто різноманітні, але гранично протилежні. Гранична протилежність постає як «за і проти» змістовно-смыслові виправданості цього принципу. Ці дві позиції можуть бути сформульовані прямолінійно. Якщо йдеться про новий спосіб філософування, який не співпадає з класичним, то і принцип тотожності мислення і буття,

як такий, що узасадничує класику, є нерелевантним і має суто меморіальне значення, користуючись термінологією Ф. Ніцше. Установка «за» виходить з того, що і класичне, і некласичне філософування є різними формами філософського дискурсу, який тримається у своїй визначеності саме принципом тотожності мислення і буття, отже, видозміна способів-форм не усуває сутнісної специфічності. Будь-яка гранична протилежність може бути представлена як варіативна послідовність – у такий спосіб протистояння «за і проти» пом'якшується, але не надає відповіді. При тому, що остаточних відповідей у нашому мінливому часі очікувати майже неможливо, спроба піддати цей знаменитий принцип дискурсивно-аналітичному розгляду виправдана, тим паче, зважаючи на антропологічні наслідки визнання або заперечення тотожності мислення і буття, про що буде йти далі.

Мета, що вимальовується із вищевказаної постановки питання, передбачає виявлення і формулювання методологічних засад історико-філософської аналітики принципу тотожності мислення і буття.

Аналіз останніх публікацій. Зазначена мета входить у більш загальне коло методологічних питань історико-філософських досліджень, дискусії й огляди яких перебувають у полі уваги значної кількості сучасних мислителів. В українському інтелектуальному просторі ці питання постають у контексті аналітики характерних особливостей підходу до історико-філософського процесу західноєвропейських філософських напрямів (Йосипенко, 2022; Менжулін, 2022; Терлецький, 2022). Дослідники так чи інакше зачіпають питання саморозуміння історії філософії як філософської дисципліни (Ackeren, 2018; Catana & Lærke, 2020; Йосипенко, 2022; Терлецький, 2022). Не вступаючи у хворобливу суперечку про те, хто має займатися історією філософії – історики чи філософи, зосереджено увагу на розгляді методологій, найбільш адекватних завданням такої дисципліни: історична, якщо ставити акцент на першому слові, чи філософська, якщо зміщувати акцент на друге слово, при цьому дещо у тіні лишилася філологічна методологія, хоча коли В. Терлецький говорить про такий важливий вимір історико-філософських досліджень, як робота з текстами (Терлецький, 2022, с. 69), він

зачіпає якраз філологічні компетентності. Для англomовної історії філософії, хоча точніше говорити про аналітичну традицію, це питання постає у граничній формі приймання чи заперечення (Менжулін, с. 43–44), різкість якої все більше пом'якшується: за посередництвом запропонованого Скінером (1969) контекстуального підходу проблемна орієнтація історико-філософських досліджень доповнюється методологіями, які перегукуються з філософською герменевтикою та історично-орієнтованими підходами, зокрема генеалогічно-археологічним, генетичним та наративним (Copenhagen, 2020, p. 180). Існування позачасових і позаконтекстуальних проблем і понять і спроби підвести мислення минулих часів під категорії сучасного аналізу піддаються сумніву (Hutton, 2014, p. 927). М. Акерен (2018) стверджує, що різке протиставлення двох установок, представники одної з яких аналізують історичні тексти, не звертаючи увагу на сучасні дискусії, другі зосереджені на актуальних питаннях без посилання на своїх попередників, піддається сумніву і все чіткіше звучить третя установка, що орієнтується на плідний зв'язок цих двох способів. Для нашого дослідження важливим є зауваження дослідників (Catana & Lærke, 2020), що зміщення фокусу в методологічній дискусії з *філософії* історії філософії на *історію* історії філософії не слід сприймати як капітуляцію перед тими, хто заперечує справжню філософську релевантність історії, що часом виливається у категоричне переміщення історії філософії у відання історичних кафедр. Цілком виправданою бачиться позиція А. Андреюка (2020), відповідно до якої історія філософії належить до філософських, а не історичних дисциплін і історик філософії – це перш за все філософ, а історія філософії – це більше філософія, ніж історія (Андреюк, 2020, с. 143).

Названі дослідження задіюють термін «історіографія», щодо якого немає єдиної усталеної норми вживання. Л. Катана і М. Лерке (2020) зазначають різні значення понять «історія філософії» та «історіографія» і визнають, що наявне різночитання рідко викликає непорозуміння, будучи проясненим контекстом.

Виклад основного матеріалу. Найпершим завданням загального окреслення методологічних засад будь-якого філософського дослідження є не просте перерахування методів, що будуть

здіяні дослідником у процесі здійснення самого дослідження, і навіть не розкриття змісту конкретних методів стосовно конкретних аспектів самого дослідження. Це пояснюється тим, що для такого перерахування і розкриття предмет та філософський «регіон» дослідження вже якимось чином повинен бути схоплений, на до-методологічному, до-рефлексивному рівні. Цей вимір філософських досліджень чітко визначений М. Гайдеггером (1977), який говорить про напередозуміння як таке мислення, яке підготовлює до дослідження, тобто не відрефлектоване як чітка методологія. Він називає його простим і непомітним і прирівнює його до орання і посіву, який неможливо підтвердити через престиж або корисність, які надають йому сіячі, що можливо, ніколи не побачать леза та плоду і ніколи не дізнаються про врожай (Гайдеггер, 1977, р. 55). Цей вимір, що підготовлює усвідомлену методологію, дуже часто лишається поза увагою, проте саме він «вирізає» предмет дослідження з цілісної картини світу.

Отже, враховуючи сутнісне значення поняття «методу» як шляху, яким розгортається думка у зверненні на предмет та «методику» як низки способів, що визначають специфіку слідування цим «шляхом», метод із необхідністю повинен бути релевантним предмету дослідження, відповідати основним буттєвим параметрам предмета. Але виникає питання: яким чином і звідки ми схоплюємо зазначені «буттєві параметри предмета», якщо предмет іще не досліджений, якщо ми перебуваємо все ще на стадії формування шляху розгортання думки і способів просування цим шляхом? Тут має місце класична суперечність між підходами І. Канта та Г. Гегеля щодо формування наукової філософії. Згідно з критичним підходом І. Канта (Кант, 2000, с. 16–18), формуванню будь-якого дослідження, зокрема і наукової, критичної філософії загалом, передують дослідження способів і форм пізнання, що забезпечують це формування, інакше кажучи, до здійснення процесу пізнання необхідно дослідити форми і можливості цього пізнання. Гегелівська діалектична філософія базується на думці про те, що, оскільки у філософії ми із необхідністю маємо справу із мисленням, процес пізнання мислення також із необхідністю передбачає те саме філософське мислення. Таким чином, не

існує якогось «попереднього» дослідження, ми не можемо спочатку дослідити мислення, а потім почати мислити: «Філософію можна попередньо визначити взагалі як *мислячий розгляд предметів*» (Гегель, 2023, с. 41). Обидва підходи, як кантівський, так і гегелівський, відображають істотні визначення способів здійснення філософського дискурсу: з одного боку, у філософії ми здебільшого маємо справу із рефлексією, із мисленням про мислення, а отже, у нас є можливість і потреба окреслювати форми і способи цього мислення *до* розгляду конкретної проблеми; з іншого боку, єдина форма представленості предметів дослідження – це думка, робота свідомості і мислення, тим самим ми апріорі знаходимося у єдності методу і предмета дослідження. Наведена нами суперечність виражає основну методологічну проблему дослідження принципу тотожності мислення і буття. Справа у тому, що такий принцип існує у декількох вимірах, що суттєво ускладнює його методологічне схоплення навіть на первинному рівні.

По-перше, такий принцип артикулюється у декількох фундаментальних класичних і посткласичних історико-філософських наративах (Парменід, Гегель, Гайдеггер). При цьому у величезній кількості інших парадигм він існує імпліцитно, що потребує окремої уваги у разі побудови історико-філософського аналізу тотожності мислення і буття. По-друге, він є фундаментом існування філософії взагалі, оскільки унікальність специфіки останньої полягає якраз у тому, що філософське мислення рефлексивно діє і рухається за контурами і параметричними характеристиками буття – і як наявної даності, і як деякого глобального цілого. По-третє, цей принцип на спекулятивному і на фактичному рівнях задає та обґрунтовує орієнтацію людини у світі – у світі саме як цілому. Тим самим з цього принципу ми можемо розгорнути універсальні форми людської діяльності. Варто детальніше зупинитись на кожному із наведених моментів.

У випадку із простим, формальним наведенням експлікації принципу тотожності мислення і буття в історико-філософському ландшафті ми отримуємо перші його параметричні визначення, що виступають у вигляді локальної парадигми, що має місце серед інших парадигм. Ідеться, вочевидь, насамперед про онтологію Парменіда, де цей принцип артикулюється

вперше: Те ж саме – думка і те, про що вона виникає, бо без буття, про яке її виголошують, думки тобі не знайти (Parmenides, 1920). Прискіплива детальна робота з цим поетичним текстом здійснюється багатьма дослідниками, але без детального самостійного звернення до думки Парменіда неможливо розгорнути аналітику принципу тотожності мислення і буття. Таким самим чином аналогічні експлікації необхідні і з іншими філософськими парадигмами – гегелівською і гайдеггерівською, але це потребує окремого спеціального звернення.

Тим не менш очевидно, що такий принцип є структурним елементом більш широкої оптики, яку застосовують автори зазначених парадигм у разі побудови своїх концепцій. Інакше кажучи, ми попадаємо у простір інтерпретацій та впливів практично одразу, оскільки будь-яка філософська концепція існує як певна самодостатня цілісність. Таким самим чином (через впливи та інтерпретації), коли ми відступаємо від точок артикуляції принципу у всю тяглість історико-філософського ландшафту, ми фіксуємо принцип тотожності мислення і буття у імпліцитному вигляді як керівної, хоч і невисловленої засади для значної кількості локальних парадигм як для класичної європейської філософії, так і для посткласичних розвідок. У такому випадку ми стверджуємо, що тією мірою, якою ми мислимо історію філософії як єдиний взаємопов'язаний (хоч і не завжди лінійний) процес розгортання думки, тотожність мислення і буття виступає первинною онтологічною засадою, завдяки якій такий процес можливий і отримує свої сутнісні змістові характеристики. В такому випадку формування методологічних інструментів для окреслення тотожності мислення і буття в історико-філософському ракурсі передбачає не лише розгляд наявних експлікацій принципу, але і наскрізну інтерпретацію розгортання історії філософії під кутом сутнісних визначень тотожності мислення і буття. Отже, проступають контури проблеми, яку можна означити дещо незвичним способом, коли історія філософії постає тотожністю буття і мислення, тобто історичного буття філософії і рефлексії щодо нього.

Наступний зазначений нами момент стосується фундаментальних визначень філософії як такої. Загальновідомим та самоочевидним є те, що існує колосальна кількість визначень і форм

існування філософії – в історичному, теоретичному, тематичному, семантичному, стилістичному смислах. Плюральність та багатовимірність філософських дискурсів нині є принциповим моментом у способах представленості філософії для сучасності. В рамках загальної методології філософського знання цілком релевантним є питання, чи існує в науковому мисленні «філософія» як деякий єдиний унікальний спосіб розгортання думки, чи все ж стосовно науково-академічного дискурсу йдеться завжди про множинні «філософії» як локальні наративи та описові моделі дійсності. Така множинність «філософій» у сучасності мислиться як методологічна перевага, оскільки дає можливість фіксувати ретельну увагу саме на окремих, унікальних та самодостатніх парадигмах без того, щоб з необхідністю вписувати їх у якийсь тотальний (а деколи і тоталітарний) метанаратив, що часто буває скомпрометований якимись відверто нефілософськими інтересами. Більше того, термінологічні, понятійні та тематичні «словники» окремих філософських дискурсів настільки різняться, що питання про міжпарадигмальний діалог та смислову комунікацію між ними утворює окремий, знову-таки самодостатній дискурс, що потребує власного словника, методології та смислового наповнення. В рамках окресленої ситуації також проблематизується питання про статус, зміст і роль історії філософії, що також потребує спеціального розгортання.

З наявної плюральності неможливо усунути «філософію» як метанаратив, котрий позначає деякий унікальний спосіб людського схоплення дійсності і котрий дійсно володіє всезагальним, інтегруючим характером стосовно кожної локальної парадигми. Саме тому навіть на пропедевтичному рівні існує як повсякденне, так і наукове розмежування форм духовно-інтелектуальної діяльності людства, в яких «філософія» не розчиняється, але стоїть поруч із «релігією», «наукою», «мистецтвом» тощо. Це означає, що існує деякий історично зумовлений спосіб фокусування людської уваги на світі і собі у світі, і такий спосіб володіє цілком унікальними характеристиками. В рамках різноманітних семантичних схоплень цих характеристик філософії ми неминуче опиняємось у предметному просторі, що окреслюється, з одного боку, тими чи іншими визначеннями світу як

цілого (буття, космос, реальність, дійсність тощо), а з іншого – тими чи іншими окресленнями людського занурення, перебування та схоплення цього світового цілого (існування, споглядання, сприйняття, пізнання, мислення тощо).

Інакше кажучи, форми взаємин між мисленням і буттям безпосередньо утворюють смислове та предметне поле справи, що історично була окреслена в якості «філософії». І в цьому ракурсі найперші наближення до схоплення принципу тотожності мислення і буття дозволяють зафіксувати такий принцип як визначальний щодо філософії в її загальному значенні.

Втім тут варто зауважити, що в найширшому розумінні маєтися не стільки про тотожність, скільки про форми взаємин мислення і буття, бо на первинному формальному, семантичному рівні «тотожність» є лише однією з форм співвідношення. Певною мірою зазначена вище фіксація стосовно невеликої кількості парадигм, де тотожність мислення і буття безпосередньо стверджується та артикулюється, свідчить про те, що локальних «філософій», котрі ґрунтуються саме на тотожності, істотно менше, аніж тих, котрі розглядають інші форми відношення мислення до буття. Проте ми наголошуємо на тому, що концепт «тотожності» в цьому випадку є ключовим, оскільки свідчить про існування глибинного зв'язку та сутнісної конотації між формами мислення та змістовними визначеннями буття. Філософія як специфічна (і ефективна!) форма розгляду речей можлива лише тоді, коли ми розуміємо мислення як такий спосіб схоплення дійсності, котрий так чи інакше «попадає» в буттєві характеристики речей, володіє принциповою можливістю робити їх своїм предметом, мовою наукового дискурсу – володіє достовірністю у своїх звертаннях до взятого в широкому сенсі «буття». Фактично саме це і відділяє філософське мислення на рівні самостійної, автономної побудови певного логосу від міфологічного світогляду, в якому все, що ми знаємо про світ, є певним одкровенням, що дається ззовні.

У цьому сенсі тотожність мислення і буття розуміється нами не стільки як локальний принцип, що міститься у певних філософських системах, скільки як первинна, до-теоретична передумова розгортання будь-яких філософських пошуків. Але тут ідеться не лише про фіксацію деякого формального

«каркасу» філософії; питання про спосіб співвідношення змісту та форми свідомості, мислення, пізнання із тим, на що ця свідомість спрямована – реальність, світове єдине «ціле» або ж суще як багатоманітність наявних речей, неодмінно у темпі експоненціального зростання породжує усі фундаментальні філософські запитання: якими є межі взаємодії нашої свідомості із буттям? Якими характеристиками володіє мислення, і якою мірою ці характеристики первинні чи вторинні стосовно буття? Яким є спосіб буття людини, що володіє таким мисленням? Яким він повинен бути? Продовження цього ряду питань і варіанти відповідей на них фактично є тим, що наповнює історико-філософський процес.

Третій аспект, в якому тотожність мислення і буття може бути предметно схоплена, – це те, яким чином з цього принципу виростають онтологічні параметри людської практики, себто універсальні форми людської діяльності. Адже у всіх формах останньої (праця, освіта, творчість, творення естетичних, етичних, соціальних, економічних, політичних смислів) ми так чи інакше маємо справу із буттям, і єдиний спосіб цілісної «роботи» з ним – це мислення, що розуміється знову-таки не на рівні операційної діяльності, не на рівні його нейробіологічних чи психологічних властивостей та визначень, а як граничний спосіб освоєння світу людиною.

У контексті імпліцитної наявності тотожності мислення і буття у концепціях, які прямо не стверджують цього принципу як діючого у концепції, доречно згадати С. Вейль (Weil, 2002, р. 145–147) і В. Дезмонда (Desmond, 2002), які зазначають значущість для людського способу існування простору, позначеного прийменником «між», який застосовують для позначення сходження наочно протилежних речей і це не просто лінія їх зіставлення, але розгорнутий простір культурно-історичного процесу, що становить субстанцію людського способу життя. Це стосується і тих філософських напрямів, які традиційно іменують діалогічними і зосередженими на проблемі Іншого та іншості, оскільки ствердження можливості виходу із замкненого кола самості аналогічне тотожності таких інакових одна одній «речей», як буття і мислення. Особливо показовою є концепція Ж.-Л. Нансі (Nancy, 2000), який частіше бачиться таким,

що не приймає класичного принципу тотожності мислення і буття, хоча його акцент на одиничній множинності буття імпліцитно містить їх сходження на ґрунті такої специфічної буттєвої форми, як людина, взята як *Dasein*. Він висвітлює це питання через розгляд суспільного буття людини, яка існує у вимірі «буття-з» (Nancy, 2000, р. 41–47). У своїй останній публікації Нансі (2021) звертається до первинних конститутивних принципів філософії, висловлюючи занепокоєння, що на практиці філософія стала спеціалізацією нефахівців, носіїв ідей та оцінок, кожен із яких висловлює свою думку і фактично філософія стала шляхетною назвою думки, але думка обертається судженням суб'єктивності (індивідуальної чи колективної) і тоді мислення обертається гадкою. Підстави цього Нансі розгортає так:

Філософією у всіх її формах завжди керувало прагнення дати розум природі та натуралізувати розум. Дати розум, тобто виявити принципи, з яких виходять космос, життя і, якщо можливо, саме мислення. Цей останній пункт повертає нас до того, що я назвав 'натуралізацією розуму': розуміння того, що цілісність наявного виникає з певної мети та досягає її. Останнє перестало бути реалізацією порядку, даного самим світом (Nancy, 2021).

У цих рядках виразно просвічується визнання важливості для філософії такого відношення буття і мислення, яке як раз і іменовано діалектичною традицією як тотожність, що розуміється як саме по собі не позбавлене власних розрізень і відношень (Heidegger, 1969, р. 24–25).

Висновки. Таким чином, перше «до-методологічне» схоплення тотожності мислення і буття, окреслене нами у трьох принципових аспектах, виводить нас на розуміння цього принципу як першого, засадничого співвідношення, котре утворює і визначає філософію у практично всіх її формах існування. Зокрема, історико-філософський та теоретичний виміри тотожності мислення і буття співпадають між собою тією мірою, якою ми мислимо історію філософії базисом формування її теоретичного, змістового, аргументативного, категоріального наповнення.

Тим не менше для того, щоб сформувані релевантну оптику розгляду тотожності мислення і буття, нам попередньо

необхідно зафіксувати наявні підходи до розуміння смислу, статусу та ролі історії філософії загалом. Істотною проблемою є питання цілісності чи дискретності історико-філософського метанаративу, а загалом – питання, якою мірою ми можемо говорити про історію філософії в якості метанаративу. Згадані вище ключові сучасні дослідницькі підходи до історико-філософського контенту – від розуміння історії філософії як деякої неперервної традиції, котрій специфічним чином протистоїть постмодерна «деконструкція» як своєрідна «свобода» від неперервності та метанаративності такої традиції (Ільїна, 2022) до нарочитого та декларованого «антиісторизму», притаманного англо-американській філософії (Менжулін, 2022). Бачимо, що основним нервом цих дискусій є питання саме статусу історії філософії та форм її прочитання: якою мірою ми говоримо про тяглість і традицію, які в нас для цього теоретичні повноваження, чи можемо ми взаємопов'язувати історико-філософські концепти через їх впливи та умовне «невисловлене» в них у деяку стратегічну цілісність, що розгортається? Чи не буде це введенням сторонньої метрики, що викривлює і редукує унікальний зміст локальних наративів? Чи, навпаки, ми повинні працювати виключно зі змістом певних локальних філософських концепцій і систем з огляду на можливість редукувати «висловлене» до формалізованої логічної мови? Запитувальність висновків засвідчує запитувальну природу самої філософії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гегель Г.В.Ф. Наука логіки. Енциклопедія філософських наук. Мала логіка. Київ : Ліра, 2023. 372 с.
2. Ільїна А. Традиція і свобода в деконструкційній «філософії філософії». *Sententiae*. 2022. № 41:3. С. 6–25. doi: <https://doi.org/10.31649/sent41.03.006>
3. Йосипенко С. Дослідження історіографії філософії у франкомовній філософії. *Sententiae*. 2022. № 41:3. С. 26–42. doi: <https://doi.org/10.31649/sent41.03.026>
4. Кант І. Критика чистого розуму. Київ : Юніверс, 2000. 504 с.
5. Менжулін В. Актуальні практики і дискусії в сучасній англійській історіографії філософії. *Sententiae*. 2022. № 41:3. С. 43–55. doi: <https://doi.org/10.31649/sent41.03.043>

6. Терлецький В. Історіографія в історії філософії: німецький контекст і досвід. *Sententiae*. 2022. № 41:3. С. 56–74. doi: <https://doi.org/10.31649/sent41.03.056>
7. Ackeren M. Philosophy and the Historical Perspective: A New Debate on an Old Topic. *Philosophy and the Historical Perspective* : Proceedings of the British Academy, vol. 214. Oxford University Press, 2018. P. 1–17.
8. Andrzejuk A. Gilsonian method of the history of philosophy. *Rocznik tomistyczny*. 2020. № 9 (2). С. 133–144. doi: <https://doi.org/10.5281/zenodo.6350215>
9. Catana L., & Lærke M. Historiographies of philosophy 1800–1950. *British Journal for the History of Philosophy*. 2020. № 28(3). P. 431–441. doi: <https://doi.org/10.1080/09608788.2019.1709153>
10. Copenhaver B. A normative historiography of philosophy: room for internalism and externalism. *British Journal for the History of Philosophy*. 2020. № 28(1). P. 177–199. doi: <https://doi.org/10.1080/09608788.2019.1608903>
11. Desmond W. Being and the Between: Metaphysics and Transcendence. State University of New York Press, 1995. 557 p.
12. Heidegger M. Identity and Difference. / Translated by Joan Stambaugh. New York, Evanston, and London : Harper & Row, 1969. 76 p.
13. Heidegger M. The Word of Nietzsche: “God Is Dead”. *The question concerning technology, and other essays*. New York & London : Garland publishing, 1977. P. 53–114.
14. Hutton S. Intellectual History and the History of Philosophy. *History of European Ideas*. 2014. № 40(7). P. 925–937. doi: <https://doi.org/10.1080/01916599.2014.882054>
15. Nancy J.-L. Being Singular Plural. Stanford : Stanford University Press, 2000. 118 p.
16. Nancy J.-L. The End of Philosophy and the Task of Thinking. 29 July 2021. URL: <https://www.philosophy-world-democracy.org/other-beginning/the-end-of-philosophy>
17. Parmenides. On Nature. John Burnet’s Early Greek Philosophy, 3rd ed. London : A & C Black, 1920. URL: <chrome-extension://efaidnbmnnnkpc ajpcgiclfefindmkaj/https://platonix-philosophy.org/files/Parmenides%20-%20Poem.pdf>
18. Skinner Q. Meaning and Understanding in the History of Ideas. *History and Theory*. 1969. № 8(1). P. 3–53. doi: <https://doi.org/10.2307/2504188>
19. Weil S. Metaxu. *Gravity and Grace*. London and New York : Routledge, 2002. P. 145–147.

REFERENCES

1. Hehel, H.V.F. (2023). Nauka lohiky. Entsyklopediia filosofskiyh nauk. Mala lohika [Science of logic. Encyclopedia of philosophical sciences. Little logic]. Kyiv: Lira [in Ukrainian].

2. Ilna, A. (2022). Tradycja i svoboda v dekonstruktsiinii «filosofii filosofii» [Tradition and freedom in the deconstructionist “philosophy of philosophy”]. *Sententiae – Sententiae*, 41:3, 6–25. doi: <https://doi.org/10.31649/sent41.03.006> [in Ukrainian].
3. Yosypenko, S. (2022). Doslidzhennia istoriohrafii filosofii u frankomovnij filosofii [Study of the historiography of philosophy in French-speaking philosophy]. *Sententiae – Sententiae*, 41:3, 26–42. doi: <https://doi.org/10.31649/sent41.03.026> [in Ukrainian].
4. Kant, I. (2000). Krytyka chystoho rozumu [Critique of pure reason]. Kyiv: Yunivers [in Ukrainian].
5. Menzhulin, V. (2022). Aktualni praktyky i dyskusii v suchasnij anhlo-movnij istoriohrafii filosofii [Actual practices and discussions in modern English-language historiography of philosophy]. *Sententiae – Sententiae*, 41:3, 43–55. doi: <https://doi.org/10.31649/sent41.03.043> [in Ukrainian].
6. Terletskyi, V. (2022). Istoriografia v istorij filosofii: nimetskyi kontekst i dosvid [Historiography in the history of philosophy: German context and experience]. *Sententiae – Sententiae*, 41:3, 56–74. doi: <https://doi.org/10.31649/sent41.03.056> [in Ukrainian].
7. Ackeren, M. (2018). Philosophy and the Historical Perspective: A New Debate on an Old Topic. *Philosophy and the Historical Perspective: Proceedings of the British Academy*, vol. 214. (1–17). Oxford University Press.
8. Andrzejuk, A. (2020). Gilsonian method of the history of philosophy. *Rocznik tomistyczny*, 9 (2), 133–144. doi: <https://doi.org/10.5281/zenodo.6350215>
9. Catana, L., & Lærke, M. (2020). Historiographies of philosophy 1800–1950. *British Journal for the History of Philosophy*, 28(3), 431–441. doi: <https://doi.org/10.1080/09608788.2019.1709153>
10. Copenhaver, B. (2020). A normative historiography of philosophy: room for internalism and externalism. *British Journal for the History of Philosophy*, 28(1), 177–199. doi: <https://doi.org/10.1080/09608788.2019.1608903>
11. Desmond, W. (1995). Being and the Between: Metaphysics and Transcendence. State University of New York Press.
12. Heidegger, M. (1969). Identity and Difference. / Translated by Joan Stambaugh. New York, Evanston, and London: Harper & Row.
13. Heidegger, M. (1977). The Word of Nietzsche: “God Is Dead”. *The question concerning technology, and other essays*. (53–114). New York & London: Garland publishing.
14. Hutton, S. (2014). Intellectual History and the History of Philosophy. *History of European Ideas*, 2014, 40(7), 925–937. doi: <https://doi.org/10.1080/01916599.2014.882054>
15. Nancy, J.-L. (2000). Being Singular Plural. Stanford: Stanford University Press.

16. Nancy, J.-L. (2021). The End of Philosophy and the Task of Thinking. 29 July. Retrieved from: <https://www.philosophy-world-democracy.org/other-beginning/the-end-of-philosophy>

17. Parmenides. (1920). On Nature. John Burnet's Early Greek Philosophy, 3rd ed. London: A & C Black. Retrieved from: <https://platonian-philosophy.org/files/Parmenides%20-%20Poem.pdf>

18. Skinner, Q. (1969). Meaning and Understanding in the History of Ideas. *History and Theory*, 8(1), 3–53. doi: <https://doi.org/10.2307/2504188>

19. Weil, S. (2002). Metaxu. *Gravity and Grace*. (145–147). London and New York: Routledge.

УДК 378.1:339.92:316.6

ІВАНОВА Оксана – кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри мистецтвознавства та загальногуманітарних наук, Міжнародний гуманітарний університет, 33, вул. Фонтанська дорога, м. Одеса, Україна, індекс 65000 (okmegalodon2021@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8758-1199>

ПРУДЧЕНКО Інна – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін, Київський кооперативний інститут бізнесу і права, 18, вул. Юлії Здановської, м. Київ, Україна, індекс 03022 (innaprudcenko1975@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8547-7104>

ЛАПШИН Сергій – кандидат історичних наук, доцент кафедри публічного управління та адміністрування, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, 32, вул. Острозького, м. Вінниця, Україна, індекс 21001 (serhii.lapshyn@vspu.edu.ua)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2578-8055>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.48.5>

Бібліографічний опис статті: Іванова, О., Прудченко, І., Лапшин, С. (2024). Вплив глобалізації на структуру, зміст і роль вищої освіти. *Людинознавчі студії: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філософія»*, № 48, 72–87, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.48.5>

ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ НА СТРУКТУРУ, ЗМІСТ І РОЛЬ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Анотація. Глобалізація поступово змінює парадигму вищої освіти, її структуру, зміст та призначення. Одним із найбільших глобалізаційних впливів на розвиток освіти в Україні є військова активність по всьому світі і зокрема російсько-українська війна. Для відновлення української економіки після війни потрібні кваліфіковані спеціалісти, які завдяки отриманій освіті, знанням та досвіду зможуть наполегливо працювати над відбудовою та подальшим конкурентним розвитком країни. Актуальність дослідження полягає в тому, що глобалізація вимагає від вищої освіти не лише адаптації до зовнішніх змін, але й активної ролі у формуванні

нової глобальної економічної, соціальної та культурної реальності. Заклади вищої освіти мають стати центрами інновацій та розвитку відповідно до потреб сучасного глобалізованого світу. **Метою** статті є формування комплексного підходу до вивчення напрямів розвитку вищої освіти в умовах глобалізаційних впливів. **Методологічними** засадами дослідження стали аналіз та синтез наявної літератури, порівняльний метод для оцінки різних підходів до освітньої політики, а також абстрактно-логічний метод для теоретичного обґрунтування висновків. **Наукова новизна** дослідження полягає у визначенні напрямів для адаптації вищої освіти до глобалізаційних викликів, зокрема в оновленні освітніх програм, реформуванні управлінських структур та зміцненні міжнародної співпраці. **Висновки.** За результатами дослідження встановлено, що вища освіта потребує проведення реформ, які відповідають глобалізаційним перетворенням. З'ясовано, що зміни у структурі передбачають перегляд управлінських моделей та забезпечення більшої автономії закладам освіти, що дозволить їм більш ефективно адаптуватися до міжнародних освітніх тенденцій та викликів. Щодо змісту вищої освіти, то необхідно зосередитися на інтеграції міжнародних стандартів та практик, оновленні навчальних програм з метою розвитку критичного мислення, цифрової грамотності та міжкультурної компетентності студентів. Обґрунтовано, що глобалізація вимагає від вищої освіти не лише реагування на зовнішні зміни, але й активного лідерства у формуванні нового глобального освітнього ландшафту.

Ключові слова: структурні зміни, зміст освіти, міжнародна співпраця, інноваційні навички, освітня політика, управління в освіті, міжкультурна компетентність.

IVANOVA Oksana – Candidate of Philosophy Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Art History and General Humanities Department, International Humanitarian University, 33, Fontanska road str., Odesa, Ukraine, postal code 65000 (okmegalodon2021@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8758-1199>

PRUDCHENKO Inna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Head at the Department of Social and Humanities Disciplines, Kyiv Cooperative Institute of Business and Law, 18, Julia Zdanovska Str., Kyiv, Ukraine, postal code 03022 (innaprudchenko1975@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8547-7104>

LAPSHIN Serhii – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor at the Public Management and Administration Department, Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, 32, Ostrozhsyky Str., Vinnytsia, Ukraine, 21001, postal code (serhii.lapshyn@vspu.edu.ua)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2578-8055>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.48.5>

To cite this article: Ivanova, O., Prudchenko, I. Lapshin, S. (2024). Vplyv hlobalizatsii na strukturu, zmist i rol vyshchoi osvity [The impact of globalization on the structure, content and role of higher education]. *Liudynoznavchi studii: zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia "Filosofia"* – Human Studies. Series of "Philosophy": a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, № 48, 72–87, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.48.5>

THE IMPACT OF GLOBALIZATION ON THE STRUCTURE, CONTENT AND ROLE OF HIGHER EDUCATION

Summary. *The relevance of the study is that globalization requires higher education not only to adapt to external changes, but also to play an active role in shaping a new global economic, social and cultural reality. Higher education institutions should become centers of innovation and development in line with the needs of the modern globalized world. The purpose of the article is to form an integrated approach to studying the directions of development of higher education in the context of globalization. Methodological principles of the study are the analysis and synthesis of existing literature, a comparative method for evaluating different approaches to educational policy, as well as an abstract-logical method for theoretical substantiation of conclusions. Scientific novelty consists in determining areas for adapting higher education to globalization challenges, including updating curricula, reforming management structures, and strengthening international cooperation. Conclusions.* *The study found that higher education needs reforms that are in line with globalization transformations, which changes the structure of education and the institutional basis of the organization. In particular, changes in the structure involve revising management models and providing greater autonomy*

to educational institutions, which will allow them to adapt more effectively to international educational trends and challenges. As for the content of higher education, there is a need to focus on integrating international standards and practices, updating curricula to develop critical thinking, digital literacy, and intercultural competence among students. This will help to improve the quality of education, develop innovative skills and train specialists who are competitive in the global labor market. In addition, the role of higher education should evolve towards the formation of global citizens capable of contributing to international development and cultural exchange, including through increased opportunities for international mobility and cooperation. Thus, globalization requires higher education not only to respond to external changes, but also to take an active leadership role in shaping the new global educational landscape.

Key words: *structural changes, educational content, international cooperation, innovative skills, educational policy, educational management, intercultural competence.*

Постановка проблеми. В умовах сучасного світу, де процеси глобалізації набувають усе більшої ваги, стає очевидним, що вони впливають не лише на економіку та політику, а й на таку фундаментальну сферу, як освіта. Глобалізація, охоплюючи своїм впливом різноманітні аспекти суспільного життя, поступово змінює парадигму вищої освіти, її структуру, зміст та призначення. Необхідність вивчення та адаптації до глобальних викликів та трендів стає імперативом для країн по всьому світі, включаючи Україну (Бєбко, 2020).

Традиційно вища освіта зосереджувалася на підготовці кваліфікованих фахівців для потреб національної економіки. Проте в умовах глобалізації її роль виходить за межі цього вузького завдання, перетворюючись на каталізатор розвитку глобальної цивілізації та забезпечення стійкого соціоекономічного розвитку країн (Натрошвілі, 2015).

Одним із найбільших глобалізаційних впливів на розвиток освіти в Україні є військова активність по всьому світі і зокрема російсько-українська війна. На сьогодні важко визначити, скільки часу знадобиться Україні для відновлення економіки та інфраструктури після завершення війни. Цей період може

тривати від кількох років до кількох десятиліть – все залежить від того, коли війна закінчиться. Однак у будь-якому випадку для того, щоб здійснювати відбудову, потрібні нові, молоді кваліфіковані спеціалісти, які будуть відігравати вирішальну роль у відновленні української економіки після війни (Терепищій, 2020). Завдяки отриманій освіті, знанням та досвіду вони зможуть принести свіжі ідеї, енергію та готовність наполегливо працювати над відбудовою та подальшим конкурентним розвитком країни (Кречетова, 2022).

Зкладам вищої освіти також доведеться функціонувати у глобальній конкуренції. Ця конкуренція відбувається не лише між країнами, але і серед транснаціональних корпорацій та їх корпоративних університетів, які зосереджені на підготовці спеціалістів для конкретних галузей або корпорацій. Відповідно, освітній простір стає все більш динамічним і різноманітним, вимагаючи від закладів вищої освіти постійної адаптації до нових умов та потреб.

У контексті цієї динамічної глобальної ситуації вища освіта набуває нового значення як інструмент розвитку інновацій, наукових досліджень та технологічного прогресу. Саме тому створення умов для розвитку вищої освіти, підтримка наукових досліджень та інновацій стають ключовими пріоритетами для держав, які прагнуть зайняти лідируючі позиції в умовах глобальної конкуренції.

Мета статті – формування комплексного підходу до вивчення напрямів розвитку вищої освіти в умовах глобалізаційних впливів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання трансформації вищої освіти досить висвітлене у вітчизняній літературі, особливо у контексті післявоєнного розвитку. Проте, попри численні дослідження, які зосереджуються на реформуванні вищої освіти в умовах сучасних викликів, в літературі відчувається нестача структурованого аналізу, який би детально висвітлював, як саме глобалізаційні процеси впливають на ключові аспекти вищої освіти. Зокрема, зміни у структурі та змісті освітніх програм, а також ролі закладів вищої освіти у суспільстві потребують глибшого розуміння та систематизації. Значний вклад у дослідження змін, що відбуваються в освітній сфері,

вносять С. Натрошвілі (2022), який зосереджується на стратегічному управлінні закладами вищої освіти, та С. Бебко (2020), який розглядає основні тенденції глобалізації вищої освіти. Втім їхні роботи більше сфокусовані на загальних трендах, а не на конкретних аспектах структурних змін у вищій освіті. Д. Кречетова (2022), І. Шевчук та А. Шевчук (2022) та З. Шацька (2021) розглядають адаптацію та відновлення освітнього процесу в контексті післявоєнних викликів. Ці роботи є важливими для розуміння сучасних проблем української вищої освіти, але знову ж таки не зосереджуються безпосередньо на впливі глобалізації на структурні зміни в освітніх інституціях. Попри достатню кількість літератури з цієї проблематики, відчувається нестача комплексного погляду на те, як глобалізаційні процеси впливають на структуру, зміст і роль вищої освіти. Це підсилює актуальність дослідження та потребу у систематизованому матеріалі, який би враховував різні аспекти цього впливу, використовуючи різні методи наукового пізнання для поглибленого аналізу зазначеної тематики.

Основний матеріал. Глобалізація значно впливає на структуру та функціонування закладів вищої освіти, ставлячи перед ними нові виклики та вимоги. Швидкий розвиток технологій, міжкультурний обмін та зростаюча потреба у глобальній конкурентоспроможності вимагають від університетів і коледжів глибшої інтеграції з міжнародними освітніми тенденціями та адаптації до глобальних стандартів. Це передбачає не тільки перегляд та модернізацію навчальних програм, але й реформування інституційних рамок управління, фінансування та оцінювання якості освітніх послуг. Розглянемо ключові напрями інституційного реформування закладів вищої освіти (рис. 1).

Повна фінансова автономія для закладів вищої освіти. Автономність передбачає передачу університетам відповідальності за управління власними фінансовими ресурсами, забезпечення якості навчання, викладання та досліджень. Це має вирішальне значення для створення високоякісних університетів, сприяння академічній досконалості та надання освітніх послуг на конкурентній основі.

Створення репутаційного капіталу. Репутація є ключовим фактором успіху університетів як з точки зору залучення

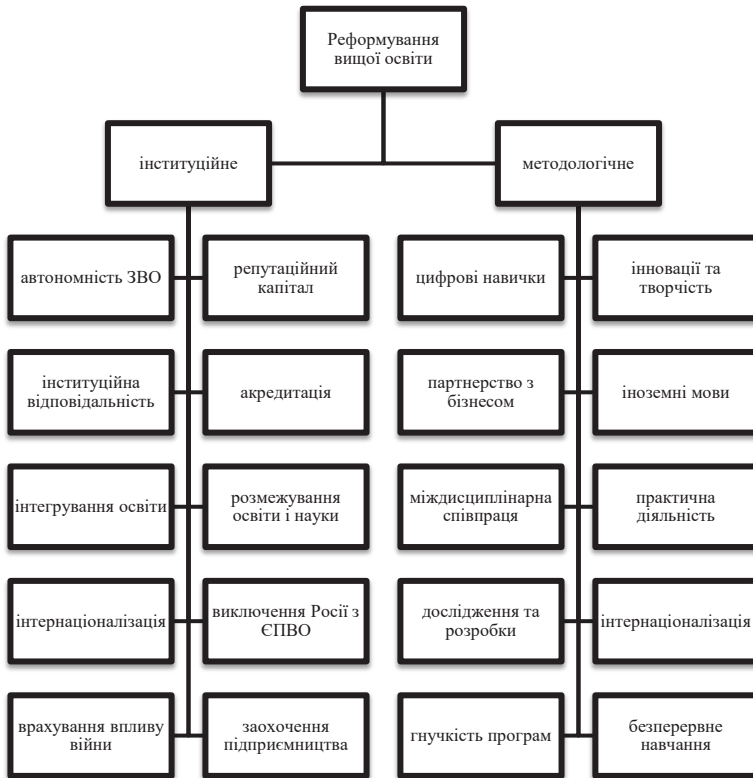

Рис. 1. Напрями реформування вищої освіти в Україні в умовах глобалізаційних перетворень

Примітка: систематизовано авторами

студентів, викладачів, так і з точки зору фінансування. Побудова міцної репутації через академічні досягнення та результативність освіти має вирішальне значення для українських університетів, які хочуть бути конкурентоспроможними на вітчизняному ринку та міжнародній арені.

Якість освіти та інституційна відповідальність. Забезпечення якості освіти та досліджень має велике значення для розвитку високоякісних університетів. Українські університети повинні дотримуватися стандартів і рекомендацій, встановлених

Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти, та застосовувати проактивний підхід до забезпечення якості.

Зміни в процесі акредитації. Поточний процес акредитації потребує перегляду з метою забезпечення належного оцінювання якості освітніх та дослідницьких програм, включаючи гуманітарний компонент освіти, внутрішні системи забезпечення якості та структуровані програми підготовки докторів філософії.

Інтеграція вищої освіти та досліджень. Для побудови високоякісних університетів важливо інтегрувати освіту та дослідження. Багато аспірантських програм в Україні лише імітують дослідницьку діяльність, а багато дослідницьких установ лише імітують науку. Інтеграція цих двох сфер допоможе забезпечити високу якість обох.

Розуміння різних типів закладів вищої освіти. Не всі заклади вищої освіти повинні зосереджуватися на дослідженнях. До закладів, які зосереджені на особистісному зростанні та тісній співпраці з ринком праці, необхідно ставитися по-іншому, ніж до дослідницьких університетів.

Інтернаціоналізація. Щоб бути конкурентоспроможними на світовій арені, українські університети повинні інтернаціоналізувати свою діяльність, включаючи академічну співпрацю, вивчення іноземних мов та створення англomовного середовища.

Виключення Росії з ЄПВО. Щоб захистити українську вищу освіту від російського впливу, важливо виключити росію з Європейського простору вищої освіти та посилити співпрацю з іншими країнами.

Розгляд впливу війни на університети. Війна суттєво впливає на вищу освіту в Україні, зумовлюючи переміщення студентів і викладачів, руйнування інфраструктури та зменшення фінансування. Важливо враховувати ці виклики під час розвитку сектору вищої освіти та впроваджувати політику і програми, спрямовані на вирішення цих проблем.

Заохочення інновацій та підприємництва. Заохочення інновацій та підприємництва має вирішальне значення для розвитку високоякісних університетів та сприяння економічному зростанню. Цього можна досягти за допомогою таких ініціатив, як офіси трансферу технологій, інноваційні хаби та інкубатори, які

підтримують студентів, викладачів та дослідників у виведенні їхніх ідей на ринок (Квіт, 2022).

Попри інституційний розвиток, важливо змінювати підходи до викладання. Для цього потрібно прагнути до виконання методологічних завдань, що зазначені нижче.

Фокус на цифрових навичках. Щоб побудувати конкурентоспроможну економіку, заклади вищої освіти повинні зосередитися на розвитку цифрових навичок студентів, включаючи програмування, аналіз даних та цифровий маркетинг. Це забезпечить випускникам навички, необхідні для досягнення успіху в цифровому світі.

Заохочувати творчість та інновації. Заклади вищої освіти повинні заохочувати студентів до творчості та інновацій, а також до нестандартного мислення. Цього можна досягти, включивши в навчальну програму дизайн-мислення, підприємництво та інновації, а також через практичні проєкти та реальний досвід.

Зміцнювати партнерства з бізнесом. Заклади вищої освіти повинні співпрацювати з місцевим бізнесом, щоб гарантувати, що студенти стикаються з реальними викликами та можливостями, а випускники отримують навички та знання, необхідні для досягнення успіху на робочому місці.

Сприяли вивченню іноземних мов. Знання іноземних мов є важливою навичкою у сучасному глобалізованому світі, і заклади вищої освіти повинні приділяти значну увагу вивченню мов, зокрема англійської та інших мов, що користуються попитом на ринку праці.

Заохочувати міждисциплінарну співпрацю. Щоб вирішувати складні проблеми і створювати нові можливості для розвитку, заклади вищої освіти повинні заохочувати студентів до міждисциплінарної роботи і співпраці з іншими фахівцями з різних галузей.

Практичний досвід. Заклади вищої освіти повинні забезпечити студентам можливість отримати практичний досвід через стажування, навчання на робочому місці та інші можливості для практичного навчання.

Інвестиції в дослідження та розвиток. Заклади вищої освіти повинні інвестувати в дослідження та розробки, щоб

стимулювати інновації та економічне зростання. Цього можна досягти через партнерство з бізнесом, державними установами та іншими організаціями.

Інтернаціоналізація. Заклади вищої освіти мають заохочувати студентів до навчання за кордоном, участі в міжнародних програмах та взаємодії з міжнародними організаціями і спілнотами. Це допоможе розширити їхній світогляд та побудувати глобальну мережу контактів.

Гнучкі програми. Заклади вищої освіти повинні пропонувати гнучкі та доступні програми, в тому числі онлайн-програми із синхронним та асинхронним навчанням.

Розвиток культури безперервного навчання. Заклади вищої освіти повинні заохочувати студентів і випускників до навчання впродовж усього життя, а також до постійного розвитку нових навичок та знань впродовж усієї кар'єри. Цього можна досягти за допомогою програм та ініціатив, які підтримують професійний розвиток і кар'єрне зростання (Освітній процес, 2022).

Зазначені заходи можуть допомогти реформувати систему вищої освіти в Україні та забезпечити її здатність здійснювати підготовку випускників, котрі володіють навичками та знаннями, необхідними для конкурентного глобального середовища. Впроваджуючи ці реформи, заклади вищої освіти можуть відігравати вирішальну роль у підтриманні економічного відновлення та допомозі в побудові сильної і стійкої економіки.

Зміни, що відбуваються у світовій економіці, культурі та технологіях, змушують заклади вищої освіти адаптувати зміст навчальних програм, щоб забезпечити студентам необхідні знання та навички для успішної кар'єри в глобалізованому світі. Така адаптація вимагає не тільки відновлення фізичної інфраструктури закладів вищої освіти, а й оновлення освітнього контенту, включаючи розвиток критичного мислення, цифрової грамотності, креативності та міжкультурної компетентності. Особливу увагу необхідно приділити формуванню навичок, які будуть затребувані на глобальному ринку праці, забезпечуючи випускникам можливості для інновацій, створення нових бізнес-моделей та ефективної співпраці з міжнародними партнерами. Від спеціалістів кожної галузі вимагатимуться нові навички, що наведені на рис. 2.

Рис. 2. Найбільш затребувані навички серед спеціалістів в умовах глобалізації

Примітка: систематизовано авторами

Для побудови конкурентоспроможних економік, стимулювання інновацій, створення нових бізнесів та робочих місць потрібні люди, які володіють навичками, знаннями та творчими здібностями. Розвиток креативних навичок та інноваційності залежить від методологічного інструментарію та підходів, які використовують заклади вищої освіти. Окрім того, заклади вищої освіти повинні зосередитися на розвитку цифрових навичок і креативності студентів. Озброюючи студентів цими навичками, заклади вищої освіти можуть допомогти їм досягти успіху в цифровому світі та створити нові можливості для зростання і розвитку. Не менш важливо сформувати спеціалістів, які зможуть вільно співпрацювати з міжнародними організаціями, іноземними компаніями, клієнтами та постачальниками. З цією метою потрібно переглянути ставлення до вивчення іноземних мов.

У контексті швидкоплинних глобалізаційних процесів роль вищої освіти набуває нових вимірів, виходячи за рамки традиційного підходу до навчання. Глобальні виклики, такі як технологічний прогрес, економічна інтеграція, культурний обмін, впливають на потреби ринку праці, формуючи попит на нові професії та компетенції. Заклади вищої освіти стають ключовими гравцями у підготовці майбутнього покоління спеціалістів, котрі будуть спроможні адаптуватися до динамічного середовища, інновувати та ефективно взаємодіяти у міжкультурному контексті.

Розглянемо 10 професій, які, ймовірно, будуть особливо затребуваними у найближчому майбутньому (рис. 3). Нова роль

вищої освіти у цьому контексті – забезпечити гнучкість у підходах до навчання та здатність швидко реагувати на виклики сучасності, готуючи студентів до ефективної роботи у міжнародному та багатокультурному середовищі.

Рис. 3. Десять найбільш затребуваних професій в умовах глобальних викликів

Примітка: систематизовано авторами

1. *Спеціалісти у сфері інформаційних технологій.* Через постійний розвиток цифрових технологій фахівці в цій галузі стають ключовими гравцями у підтриманні інновацій та конкурентоспроможності компаній на глобальному рівні.

2. *Експерти у галузі екології та сталого розвитку.* З огляду на зростаючу увагу до кліматичних змін та екологічної відповідальності високо будуть цінуватися професіонали, здатні працювати над розробкою та впровадженням сталого виробництва.

3. *Фахівці з міжнародного бізнесу та глобального маркетингу.* У глобалізованому світі компанії прагнуть до розширення своїх ринків, тому експерти, що володіють знаннями про міжнародні ринки та маркетингові стратегії, стають незамінними.

4. *Фахівці у сфері освіти та навчання.* Зі зміною економічних і технологічних умов потреба у постійному навчанні та розвитку навичок зростає, що робить освітян ключовими у підготовці наступних поколінь професіоналів.

5. *Професіонали у сфері здоров'я та благополуччя.* Підвищення тривалості життя та акцент на якості життя спонукають до зростання попиту на фахівців, здатних підтримувати фізичне та психічне здоров'я людей.

6. *Інженери-новатори.* Із впровадженням новітніх технологій, таких як штучний інтелект, робототехніка, відновлювана енергія, інженери, які працюють над розробкою і впровадженням інноваційних рішень, будуть у великому попиті.

7. *Фахівці з управління проєктами.* Уміння ефективно управляти складними проєктами та командами у різноманітних і швидкозмінних умовах є ключовим для успіху у багатьох сферах бізнесу.

8. *Аналітики даних.* У світі, де дані стають новою «нафтою», професіонали, здатні аналізувати та перетворювати великі масиви даних на цінні інсайти, мають велике значення для прийняття обґрунтованих рішень.

9. *Креативні професії.* У глобалізованому світі, де культурний обмін набуває все більшого значення, творчі професіонали, такі як дизайнери, письменники, художники, затребувані для створення нових ідей та концепцій.

10. *Експерти з міжкультурної комунікації.* Здатність ефективно спілкуватися та співпрацювати з людьми різних культур є важливою в глобалізованому діловому світі (8 професій, 2022; Сенько, 2022).

Ці професії відображають лише частину мозаїки глобалізаційних перетворень, кожна з яких вносить свій вклад у розвиток сучасної економіки, сприяючи інноваціям та адаптації до швидкозмінних умов глобального ринку.

У кожній з цих процесій потрібні будуть спеціалісти, здатні будувати сучасну економіку завдяки використанню інновацій, у тому числі цифрових технологій. Саме ці технології можуть допомогти подолати розрив між старою та новою економікою, даючи змогу країні перейти до нових галузей та сфер зростання, які будуть конкурентними на міжнародному ринку.

Висновки. Вплив глобалізації на вищу освіту є багатограним і трансформує її структуру, зміст і роль у сучасному світі. Глобалізаційні процеси спонукають заклади вищої освіти до реформування і адаптації, щоб відповідати новим вимогам

глобального контексту. Зміна структури вищої освіти проявляється у підвищенні її фінансової автономії та управлінської незалежності. Заклади отримують більше свободи у прийнятті рішень щодо своїх фінансових ресурсів, стратегій навчання та досліджень. Така автономність спрямована на підвищення якості освіти та зростання конкурентоспроможності на міжнародній арені. Це також спонукає університети до формування сильного репутаційного капіталу, що є ключовим фактором успіху. Зміни в змісті освіти вимагають інтеграції міжнародних стандартів і підходів, що призводить до оновлення навчальних програм. Освітній контент адаптується для розвитку у студентів критичного мислення, цифрової грамотності, креативності та міжкультурних навичок. Такі зміни спрямовані на підготовку спеціалістів, здатних до інновацій та ефективної роботи в умовах глобалізації. Роль вищої освіти також трансформується. Від закладів вищої освіти вимагається не лише передавати знання, а й формувати навички, необхідні для роботи в міжнародному та багатокультурному середовищі. Вища освіта має відігравати ключову роль у підтримці сталого розвитку, інновацій та культурного обміну. Заклади вищої освіти повинні готувати фахівців, спроможних до інновацій та адаптації до швидкозмінних умов глобального ринку, що вимагає від них гнучкості, передових підходів до навчання та активної міжнародної співпраці.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямі вбачаємо у вивченні проблеми функціонування закладів вищої освіти в умовах війни та їх розвитку в післявоєнний період.

ЛІТЕРАТУРА

1. 8 професій, які будуть найбільш затребувані після війни. *Закон. Бізнес.* 2022. URL: <https://zib.com.ua/ua/151088.html> (дата звернення: 16.03.2024).
2. Бебко С. Основні тенденції глобалізації вищої освіти. 2020. URL: https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/16860/1/PIONBUG_2020_P052-053.pdf (дата звернення: 18.03.2024).
3. Квіт С. Усе має змінитися: десять кроків з реформування вищої освіти після війни. *Дзеркало тижня.* 2022. URL: <https://zn.ua/ukr/EDUCATION/use-maje-zminitisja-desjat-kroktiv-z-reformuvannja-vishchoji-osviti-pislja-vijni.html> (дата звернення: 15.03.2024).

4. Кречетова Д. На відновлення треба 9 млрд доларів: у МОН розповіли, скільки освітніх закладів знищила РФ. *Економічна правда*. 2022. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2022/09/19/250512/> (дата звернення: 18.03.2024).

5. Натрошвілі С.Г. Стратегічне управління вищим навчальним закладом: теорія, методологія, практика : монографія. Київ : КНУТД, 2015. 320 с.

6. *Освітній процес в умовах воєнного стану в Україні* : матеріали всеукр. наук.-педагогічн. підвищ. кваліф., м. Одеса, 3 трав. – 13 черв. 2022 р. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. 504 с.

7. Сенько У. Які професії будуть найбільш затребуваними та найкраще оплачуваними після війни : аналітика. *Lviv Media*. 2022. URL: <https://lviv.media/ekonomika/61701-yaki-profesiyi-budut-najbilsh-zatrebuvanimi-ta-najkrashe-oplachuvanimi-pislya-vijni-analitika/> (дата звернення: 16.03.2024).

8. Терепищій С.О. Українська освіта в умовах війни. Київ : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2020. 234 с.

9. Шацька З. Адаптація закладів вищої освіти України до умов воєнного стану. Київський національний університет технологій та дизайну. 2021. № 1. URL: https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/20211/1/PIONBUG_2022_P053-054.pdf (дата звернення: 18.03.2024).

10. Шевчук І.Б., Шевчук А.В. Освітня аналітика крізь призму війни: виклики та можливості для вищої школи України. *Економіка та суспільство*. 2022. № 39. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-39-80>

REFERENCES

1. 8 profesiy, yaki budut naybilsh zatrebuvani pislya viyny [8 professions that will be most in demand after the war]. *Zakon. Biznes*, 2022. Retrieved from <https://zib.com.ua/ua/151088.html> [in Ukrainian].

2. Bebko, S. (2020). Osnovni tendentsii hlobalizatsii vyshchoi osvity [Main trends of globalization in higher education]. Retrieved from: https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/16860/1/PIONBUG_2020_P052-053.pdf [in Ukrainian].

3. Kvit, S. (2022). Use maye zminytysya: desyat' krokiv z reformuvannya vyshchoyi osvity pislya viyny [Everything must change: Ten steps to reform higher education after the war]. *Dzerkalo tyzhnya*. Retrieved from: <https://zn.ua/ukr/EDUCATION/use-maje-zminitisja-desjat-krokviv-z-reformuvannja-vishchoji-osviti-pislja-vijni.html> [in Ukrainian].

4. Krechetova, D. (2022). Na vidnovlennya treba 9 mlrd dolariv: u MON rozpovily, skil'ky osvitnikh zakladiv znyshchyla RF [9 billion dollars are needed for restoration: the Ministry of Education and Science told how many educational institutions were destroyed by the Russian Federation]. *Ekonomichna pravda*. Retrieved from: <https://life.pravda.com.ua/society/2022/09/19/250512/> [in Ukrainian].

5. Natroshvili, S.H. (2015). Stratehichne upravlinnia vyshchym navchalnym zakladom: teoriia, metodolohiia, praktyka: monohrafiia [Strategic management of higher educational institutions: theory, methodology, practice: monograph]. Kyiv: KNUD [in Ukrainian].

6. Osvitniy protses v umovakh voyennoho stanu v Ukrayini: mater. vseukr. nauk.-pedahoh. pidvyshch. kvalif. [The educational process in the conditions of martial law in Ukraine: materials of the all-Ukrainian scientific and pedagogical professional development]. Odesa 3 trav. – 13 cherv. 2022 roku. Odesa: Vydavnychy dim «Hel'vetyka [in Ukrainian].

7. Senko, U. (2022). Yaki profesiyi budut' naybil'sh zatrebuvanymy ta naykrashe oplachuvanymy pislya viyny: analityka [Which professions will be most in demand and best paid after the war: analytics]. *Lviv Media*. Retrieved from: <https://lviv.media/ekonomika/61701-yaki-profesiyi-budut-najbilsh-zatrebuvanimi-ta-najkrashe-oplachuvanimi-pislya-vijni-analitika/> [in Ukrainian].

8. Terepyshchyy, S.O. (2020). Ukrayinska osvita v umovakh viyny [Ukrainian education in the conditions of war]. Kyiv: Vyd-vo NPU imeni M.P. Drahomanova [in Ukrainian].

9. Shatska, Z. (2021). Adaptatsiya zakladiv vyshchoyi osvity Ukrayiny do umov voyennoho stanu [Adaptation of higher education institutions of Ukraine to the conditions of martial law]. *Kyivskyy natsionalnyy universytet tekhnolohiy ta dyzaynu*, Vol. 1. Retrieved from: https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/20211/1/PIONBUG_2022_P053-054.pdf [in Ukrainian].

10. Shevchuk, I.B., Shevchuk, A.V. (2022). Osvitnya analityka kriz pryzmu viyny: vyklyky ta mozhyvosti dlya vyshchoyi shkoly Ukrayiny [Educational analytics through the lens of war: challenges and opportunities for higher education in Ukraine]. *Ekonomika ta suspilstvo*, Vol. 39. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-39-80> [in Ukrainian].

УДК 165.742:004.7

КАПУСТИНА Надія – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри філософії, Національний університет «Одеська юридична академія», 23, Фонтанська дорога, м. Одеса, Україна, індекс 65009 (kapustinanad@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2421-5335>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.48.6>

Бібліографічний опис статті: Капустіна, Н. (2024). Трансгуманізм у цифрову епоху: безпека та ризики. *Людинознавчі студії: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філософія», № 48, 88–101*, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.48.6>

ТРАНСГУМАНІЗМ У ЦИФРОВУ ЕПОХУ: БЕЗПЕКА ТА РИЗИКИ

Анотація. Метою статті є філософське обґрунтування проблеми безпеки конструювання нової людини як проєкту «трансгуманізм» в цифрову епоху ризику. **Методологічну основу** дослідження становлять принципи історичного, системно-ситуаційного, міждисциплінарного підходів. Міждисциплінарний підхід застосовувався для розкриття проблеми наслідків використання цифрових технологій їхньої безпеки та ризиків під час впровадження проєкту «трансгуманізм». У дослідженні були використані теоретичні методи пізнання: абстрагування, формалізація, аналогія, синтез, аналіз; для опису проблеми людського конституювання, для пояснення явищ «безпека», «ризик», «цифра», «людина», «транслюдина» використовувався феноменологічний метод. **Наукова новизна.** Наукова новизна дослідження полягає у філософській концептуалізації проблеми людського та постлюдського в цифрову епоху шляхом впровадження проєкту «трансгуманізм», який спрямований на конструювання нової людини, безпеки та ризиків з цим пов'язаних. Постлюди можуть виявитися повністю штучними творіннями, заснованими на штучному інтелекті, деякі постлюди зможуть навіть відмовитися від власного тіла і жити як інформаційні структури у гігантських наддивидких комп'ютерних

мережах. Використовуючи нейронні мережі, можна буде уникнути необхідності програмування надрозуму, досить буде дати йому вчитися на своєму досвіді так само, як це робить дитина. Перспектива появи постлюдини ставить багато серйозних питань, над якими час задуматися вже зараз. Головне питання полягає в тому, що саме можна зробити для того, щоб мінімізувати шкоду, яка може бути завдана людині та постлюдині у зв'язку з проникненням цифровізації в глобальний простір. **Висновки.** Техносфера стає основою, що впливає на всі умови та форми життєдіяльності людського суспільства. З найбільшою гостротою ставиться питання про потенційну шкідливість і загрозу науково-технічного прогресу. З одного боку, завдяки високим технологіям через процеси цифровізації та технологізації людина отримує верховенство над навколишнім світом, а з іншого – людина сама стає джерелом хаосу і втрачає здатність контролювати наслідки своїх дій. Виникають питання безпеки та ризиків у прагненні людини самовдосконалюватися та вдосконалювати простір навколо себе.

Ключові слова: трансгуманізм, постлюдина, транслюдина, цифрова епоха, цифрова безпека, цифрові ризики, кібербезпека.

KAPUSTINA Nadiya – Candidate of Legal Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Philosophy, National University “Odesa Law Academy”, 23, Fontanska doroga str., Odessa, Ukraine, postal code 65009 (kapustinanad@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2421-5335>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.48.6>

To cite this article: Kapustina, N. (2024). Transghumanizm u cyfrovu epokhu: bezpeka ta ryzyky [Transhumanism in the digital age: safety and risks]. *Liudynoznavchi studii: zbirnyk naukovykh prats Drohobytskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriya «Filosofia» – Human Studies. Series of “Philosophy”: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, № 48, 88–101, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.48.6>

TRANSHUMANISM IN THE DIGITAL AGE: SECURITY AND RISKS

Summary. The purpose of the article is the philosophical substantiation of the problem of the safety of constructing a new

person, as a project of “transhumanism”, in the digital age of risk. **The methodological basis** of the research is the principles of historical, system-situational, interdisciplinary approaches. An interdisciplinary approach was used to reveal the problem of the consequences of the use of digital technologies, their security and risks. The research used theoretical methods of cognition: abstraction, formalization, analogy, synthesis, analysis, to describe the problem of human constitution, to explain the phenomena of “safety”, “risk”, “digital” in the digital age, “human”, “transhuman” the phenomenological method was used. **Scientific novelty.** The scientific novelty of the study consists in the philosophical conceptualization of the problem of human and posthuman in the digital age by implementing the project “transhumanism”, which is aimed at constructing a new person, and as a result, the security and risks associated with it. Posthumans may turn out to be completely artificial creations based on artificial intelligence, some posthumans will even be able to give up their own bodies and live as information structures in giant hypersmart computer networks. Using neural networks, it will be possible to avoid the need to program the supermind, it will be enough to let it learn from its experience, just like a child does. The main question is what exactly can be done in order to minimize the damage that can be caused to the human and the post-human in connection with the penetration of digitalization into the global space. **Conclusions.** The technosphere becomes the basis that affects all conditions and forms of life in human society. The question of the potential harmfulness and threat of scientific and technological progress is raised with the greatest urgency. On the one hand, thanks to high technologies through the processes of digitization and technologization, man gains supremacy over the surrounding world, and on the other hand, man himself becomes a source of chaos and loses the ability to control the consequences of his actions. Questions of safety and risks arise in the human desire to improve oneself and improve the space around oneself.

Key words: transhumanism, posthuman, transhuman, digital era, digital security, digital risks, cyber security.

Постановка проблеми. Швидка цифровізація суспільства справила серйозний вплив на наше повсякденне життя і те, як ми сьогодні взаємодіємо один з одним. Усе частіше цифрові технології використовують для комунікації, покупок, банківських

операцій, для медичних цілей і т.д. У цифрову епоху особистість виявляється схильною до нових видів загроз і ризиків, пов'язаних з використанням інформаційних технологій, це включає загрози у сфері приватності, кіберзлочинності, кібершпигунства, кібертероризму та ін. Цей перелік загроз не вичерпує всі наявні загрози та різноманіття ризиків, які людина накликає на себе у зв'язку з розвитком інформаційних технологій та цифровізації. Питання, пов'язані з процесами цифровізації та технологізації і цифрової безпеки, вже стали незримим і неусвідомлюваним фоном повсякденного життя. Розвиток технологій, біотехнологій та цифрових технологій відкриває нові можливості у житті людей, а в деяких випадках і новий спосіб життя. Трансгуманізм передає ідею про те, що збільшення людських можливостей завдяки технологіям – це прогрес, тим самим трансгуманізм виступає за використання науки та технологій для покращення умов життя людини, особливо за рахунок удосконалення її фізичних чи розумових здібностей. Відповідно до трансгуманізму старість, хвороби і навіть смерть – це проблеми, з якими нові технології можуть боротися чи вирішити у майбутньому. На тлі цього постає питання, як можна гарантувати використання технологій на службі людства? Порушуючи це питання, виявляється, що відносини між людьми та машинами необхідно переосмислити; цю тему необхідно обговорювати ширше у громадському просторі, оскільки вона зачіпає всіх нас у повсякденному житті. Мати контроль над цими новими технологіями означає мати можливість забезпечити людину. В умовах, що створилися, подібна постановка проблеми формує запит на осміслення трансгуманізму у цифрову епоху.

Стан дослідження. У роботах з ризиків самоперетворення природи людини розкривається тема вдосконалення людини, а також проблематизується людське конституювання (Ж.-Ж. Руссо, Ж.-А. де Кондорсе, Т. Мальтус, Ч. Дарвін, В.І. Вернадський). У постановці та вирішенні проблеми людського конституювання та особистісного самовизначення у сучасну цифрову епоху ризику, пройняту сучасними комунікаціями та цифровими технологіями, що породжують соціальні та особистісні проблеми, особливу роль зіграли філософські та соціологічні роботи З. Баумана, У. Бека, М. Кастельса,

Н. Лумана. Філософсько-антропологічний фокус досліджень з питань людського конституювання перегукується з роботами Е. Гуссерля, М. Хайдеггера, М. Шелера, М. Фуко. Останнім часом аналізу трансгуманізму присвячено низку дисертацій, навчальних посібників, наукових статей. Різні аспекти проблеми трансгуманістичного змісту розглядаються в публікаціях вітчизняних дослідників Н. Ніколаєнко, С. Пилипенко, А. Шоркіна, Л. Озадовської, Л. Улашкевич, О. Литвинова.

Метою статті є філософське обґрунтування проблеми безпеки конструювання нової людини як проекту «трансгуманізм» у цифрову епоху ризику.

Основний матеріал. У всіх сферах життєдіяльності суспільства чітко позначився клас нових видів загроз і небезпек, пов'язаних із застосуванням новітніх технологічних засобів, які мають безліч варіантів свого прояву. Цифровізація та технологізація людської життєдіяльності вже породили цілий багаторівневий пласт ризиків, які ми можемо визначити як цифрові ризики. Ми можемо визначити цифрові ризики як поєднання ймовірностей та наслідків настання несприятливих подій у сучасній соціальній реальності, які виникають у процесі цифровізації та технологізації людської життєдіяльності. Проблема цифрових ризиків – це водночас і проблема безпеки. Безпека – поняття гранично широке, універсальне і загальне, воно може використовуватися в багатьох галузях наукового знання та соціальної практики. Безпека – визначений ступінь захищеності особистості, суспільства, держави від внутрішніх і зовнішніх загроз, що дозволяє їм існувати і постійно розвиватися (Україно-англійський словник філософських термінів, 2021, с. 23). Відповідно, безпеку ми розглядаємо як «стан захищеності особистості, суспільства, держави та середовища життєдіяльності від внутрішніх та зовнішніх загроз чи небезпек. Від початку уявлення про «соціальну безпеку» проглядаються в працях античних мислителів та базуються на ролі держави як джерела та гаранта безпеки людини. Арістотель стверджував, у прагненні до державного спілкування є інстинктивний, природний початок, прагнення людини до безпечної життєдіяльності, існування та виживання її як біологічного виду (Арістотель, 2000, с. 239). Мислителі Нового часу вперше позначають

пріоритет інтересів особистості перед інтересами держави, створення якої має бути підпорядковане одній меті – дотримання прав та інтересів громадян. Тут людина просить державу виступити гарантом своєї безпеки. Така риторика простежується у Ж.-Ж. Руссо, який припускав, що через суспільний договір досягається мета збереження безпеки кожного індивіда та безпеки держави, мета захищеності громадян, їхнього способу життя та благополуччя (Rousseau, 2018). Розуміння безпеки полягає в тому, що в ній відображено прагнення об'єктів до внутрішньої і зовнішньої стійкої рівноваги з навколишнім середовищем, упорядкованості процесів, що відбуваються в ньому. Сучасна динаміка у суспільному розвитку, прогрес науки та техніки, процеси інформатизації та цифровізації, як наслідок, поява нових феноменів, змушують заново переосмислювати наявний досвід у сфері забезпечення стабільності та безпеки у суспільстві.

У сучасному суспільстві ми стикаємося з феноменом трансгуманізму, який утворює на основі ІТ-технологій нову реальність, являє собою цифровий простір, що має відповідні регулятивні норми та принципи. Сучасний трансгуманізм спрямований на конструювання нової людини, чії здібності штучно задаватимуться під час народження, регулюватимуться протягом життя, а всі недосконалості і недоліки миттєво усуватимуться. Трансгуманісти розглядають природу людини як незавершену, вони вважають, що сьогоднішнє людство не повинне бути кінцевою точкою еволюції (Капустіна, Попсуєнко, 2019, с. 95). У найближчому майбутньому у разі реалізації проекту «трансгуманізм» медичним лабораторіям доведеться диверсифікуватись, розробляючи більше не тільки молекули, але й електронні пристрої, які можна імплантувати в організм. Цей проект поставить перед лабораторіями питання про перетворення їх на компанію з виробництва програмного забезпечення. Людина перетвориться на транслюдину завдяки допінгу, оновленню клітин, додаванню протезів або екзоскелетів, імплантації в тіло комп'ютерних компонентів тощо. Цей останній пункт уже є реальністю, оскільки вже зараз можна повернути зір сліпим людям завдяки електронним імплантатам сітківки, поміщеним у мозок. Доповнена людина, модернізована, навіть систематизована версія людини-машини – це саме та, яка зазнала

технологічної модифікації свого тіла, що полягає в покращенні її фізичних, психологічних та/або інтелектуальних здібностей, тож вона перевершує свої природні здібності та біологічні межі. Досягнення, до яких прагне трансгуманізм, використовують нанотехнології та біотехнології у створенні «постлюдини», «транслюдини». Транслюдина володітиме надрозумом, надздібностями, в ній переважатимуть всякого роду імпланти, і вона існуватиме в кількох образах – біологічному, технічному, інформаційному, цифровому. Ця глибока трансформація людини змушує нас поставити питання про безпеку комп'ютерних компонентів і програмного забезпечення, з яких буде створена транслюдина. З 2014 року у світ увірвався новий тренд в ІТ – розумні пристрої та девайси: розумні холодильники, фітнес-браслети, шоломи віртуальної реальності, окуляри доповненої реальності. Так, в Одесі на ІТ-конференції Black Sea Summit у 2016 році вперше в Україні вживили комп'ютерний чіп під шкіру людини, яким вона могла сплачувати рахунки як банківською картою. З 2018 року почали активно вживлювати чіпи в інших країнах, які заміняли б ключі, карти, ідентифікаційні дані, а в 2019 році проєкт «xNT» почав розсилку чіпів для вживлення в руку своїм покупцям (xNT NFC Chip, 2019). У 2020 році компанія Ілона Маска Neuralink – американський стартап, який розробляє мозкові імпланти, презентувала прототип мозкового імплантату. Цю технологію Ілон Маск назвав Fitbit. Fitbit – це підключений годинник, що надає різні функції, включаючи доступ до даних про стан вашого здоров'я (пульс, частота серцевих скорочень, температура, насичення киснем, частота дихання), мозку. Метою цього чіпа, наприклад, є відновлення зору чи рухливості людей, які будуть їм оснащені, але творці також заявляють, що він буде спрямований на забезпечення зв'язку зі штучним інтелектом (Patrick McGee, 2020). На початку 2024 року Ілон Маск написав на своїй сторінці у «X»: «Вчора перша людина отримала імплантат від Neuralink і успішно відновлюється» (Українська Правда, 2024). Трансгуманізм – це вже не далеке майбутнє, а теперішнє.

Трансгуманізм не стосується прогресу людського розуму, це зміна якихось окремих атрибутів людини, трансформація її біосоціальної природи, її інтеграція з техносферою, мережевими

кіберпросторовими взаємодіями та робототехнікою. Це інший прогрес, на противагу думки Кондорсе, який думав, що поліпшення умов життя людини може статися завдяки політичній та соціальній організації та поділу влади. Він був переконаний, що людиною править її розум.

Настане час, коли сонце висвітлюватиме лише світ вільних людей, не визнаватиме над собою ніякого пана, крім свого розуму, коли тирани і раби, священики та їхні дурні чи лицемірні знаряддя існуватимуть хіба що в історії чи на сцені (Roman, 2014).

Він сподівався, що прогрес матиме сукупний ефект, оскільки вдосконалення суспільних основ сприятиме розвитку розумових, моральних та фізичних сил людей. У трансгуманізмі прогрес асимілюється та зводиться до технологічних інновацій, які, як передбачається, рятують та забезпечують нові можливості завдяки гібридизації людини та машини та штучного інтелекту. Реальність уже суттєво відрізняється від звичайно позитивних уявлень, що виражаються у ідеї прогресу, техносфера стає основою, що впливає на всі умови та форми життєдіяльності людського суспільства (на соціосферу, біосферу та абіотсферу). З найбільшою гостротою ставиться питання про потенційну шкідливість і загрозу науково-технічного прогресу. З одного боку, завдяки високим технологіям через процеси цифровізації та технологізації людина отримує верховенство над навколишнім світом, а з іншого – людина сама стає джерелом хаосу і втрачає здатність контролювати наслідки своїх дій. Так, поява смартфонів показала, що технології мають тенденцію поневоляти, а не звільняти, і технології, фізично пов'язані із людським тілом, потенційно можуть бути зламаними. Технології стають усе ближче до тіла, ближче до мозку і очей, до м'язів і в прямому значенні «нутрошів» людини, тому є великий ризик, що кібератаки можуть торкнутися фізичного стану людини. Чим ближче девайси розташовані до тіла та мозку, тим важливішим має бути захист інформації їх носіїв. Люди можуть опинитися під контролем технологій, та їхні основні права можуть бути порушені. Тоді цілком розумно розглянути питання про інформаційну та цифрову безпеку. Зараз ці питання виходять у топ питань, що найбільш обговорюються в публічному

просторі. Треба розуміти, що інформаційна безпека – це стан захищеності життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави, за якого запобігається нанесення шкоди через негативний інформаційний вплив; негативні наслідки застосування інформаційних технологій; несанкціоноване розповсюдження, використання і порушення цілісності, конфіденційності та доступності інформації (Україно-англійський словник філософських термінів, 2021, с. 23). Безпека у цифровому просторі припускає захист цифрових даних від несанкціонованого доступу, втручання та витоків. Цифрова безпека означає гарантію дотримання трьох основних принципів роботи в цифровому середовищі: конфіденційність (запобігання розкриттю інформації стороннім особам); цілісність (захист даних від несанкціонованого доступу чи модифікації); доступність (управління потоком даних та інформаційними процесами) (Касьянова, Біличенко, 2023, с. 56). Цифрова безпека належить до всіх методів, спрямованих на захист цифрової особистості, що складається з особистих даних, представлених у мережі: це включає розгляд питань приватності, конфіденційності, прав на доступ до інформації, цифрового сліду, цифрової ідентичності, цифрової особистості тощо.

У сучасному плані високі технології стають технологіями самого існування людської цивілізації. Високі технології – це конкретні, практичні, життєві канали реалізації волі до постлюдського, до радикальної трансформації людини та суспільства. Так, існує велика різниця між «відновленою» людиною та «доповненою» людиною. Різниця полягає в тому, що остання підключена до комп'ютерної системи, яка збирає персональні дані, використовує їх та нарешті контролює їх. Наслідком такої можливості стає страх, який виходить з того факту, що людина починає побоюватися, що вона більше не зможе контролювати своє тіло, свій мозок і, зрештою, свою долю, якщо з нею взаємодіятиме програмне забезпечення. Отже, перед нами постає низка питань. Питання надійності програмного забезпечення та електронних імплантатів, інтегрованих у середовище. Можливо, таке співіснування призведе до більшого зносу компонентів, а отже, чому б і не появи помилок через апаратний збій. Інше питання полягає

в можливому захопленні транслюдини програмним забезпеченням, зараз для нас це більше сюжет для фантастичних фільмів, але це і передбачення майбутнього. Програмне та апаратне забезпечення, встановлене в транслюдині, контролюватиметься центром управління, таким чином, буде створено ланцюжок передачі інструкцій (оновлення, ремонт тощо). В результаті, оскільки в ІТ немає абсолютної безпеки, встановлене програмне та апаратне забезпечення, з'єднання і сам центр управління потенційно можуть бути зламані або піддані кібератаці. У вересні 2017 року в журналі Dalloz IP/IT було опубліковано вигадану ситуацію – судовий процес, де описується змагання між прихильниками та противниками трансгуманізму та їх різні аргументи щодо переслідування борців за біорезистентність. В основу судового процесу покладено випадок, де за допомогою біонічних очей з підключеною електронною рогівкою була здійснена кібератака проти співробітників поліції та пильних громадян. Унаслідок атаки вони були засліплені ... і це становило загрозу їхній життєдіяльності (Dalloz IP/IT, 2017). Цей науково-фантастичний роман, адаптований до світу права та кібербезпеки, можливо, не дуже далекий від близької реальності та свідчить про майбутні проблеми, з якими нам доведеться стикнутися.

Новий виток інформаційної безпеки, який спрямований саме на діджитал-середовище, – це кібербезпека, яка має на увазі не тільки сам по собі захист інформації, а й захист усієї системи в інформаційному полі, в ІТ-полі (полі комп'ютерних технологій) загалом. У Законі України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» кібербезпека визначена як захищеність життєво важливих інтересів людини та громадянина, суспільства та держави під час використання кіберпростору, за якого забезпечуються сталий розвиток інформаційного суспільства та цифрового комунікативного середовища, своєчасне виявлення, запобігання та нейтралізація реальних та потенційних загроз національній безпеці України у кіберпросторі (Капустіна, Токар, 2023, с. 20). Ставити питання про безпеку у кіберпросторі – значить неявно ставити питання про безпеку кожного зі складників її апаратних, програмних і комп'ютерних з'єднань. Виробники

комп'ютерних компонентів та програмного забезпечення хвалять «безпеку за задумом», бо з комерційної точки зору було би самогубством визнати, що безпека не є одним із їхніх пріоритетних завдань. Але водночас нам говорять про збільшення кількості нападів та спричинених ними збитків. І якщо ми уважно спостерігаємо за комп'ютерними атаками, ми також побачимо, що побічна шкода не є рідкістю, де питанням з погляду безпеки інформаційних систем є питання збереження приватності та конфіденційності персональних даних. Отже, все програмне та апаратне забезпечення, імплантоване в тіло, є потенційними шпигунами, очевидно, з найкращими намірами, оскільки мета полягає в тому, щоб забезпечити кожному найкраще здоров'я. Не можна заперечувати, що органи державної влади загалом мають свободу управління, яка дозволяє їм використовувати технологічні продукти. Державні органи поступово озброюються технологічними засобами, щоб вийти за межі людських дій та краще забезпечити свою місію із забезпечення безпеки. Таким чином, підвищення ефективності за допомогою технологічних засобів співробітників поліції, солдатів або суддів для підвищення безпеки громадян, безпеки території та забезпечення кращого правосуддя є законною метою. Але розум держави не обов'язково римується зі станом розуму. Під виглядом кращого та рівного поводження зі своїми громадянами держава може стати тоталітарною, наприклад, як у творі «Великий брат» Джорджа Оруелла 1984 року. Трансгуманізм із найбільшою гостротою ставить тут питання про демократизацію прогресу. Трансгуманістична декларація визнає існування «серйозних ризиків» у зловживанні новими технологіями. У трансгуманістичній декларації рекомендується «обговорити найкращий спосіб зниження ризиків, водночас просуваючи корисні застосування» (The Transhumanist Declaration, 2009). Примітно, що укладачі цієї декларації про державу не згадують як про організацію, де можуть бути реалізовані відповідальні рішення. Однак у нашій нинішній соціальній реальності єдиний, хто може контролювати та регулювати використання нових технологій, – це держава. П. 6 Трансгуманістичної декларації декларує:

У розробці політики слід керуватися відповідальним та інклюзивним моральним баченням, серйозно ставитися як до можливостей, так і до ризиків, поважати автономію та права особистості, а також виявляти солідарність та турботу про інтереси та гідність усіх людей у всьому світі (The Transhumanist Declaration, 2009).

Висновок. Таким чином, держава повинна буде вибирати, як саме вона використовуватиме трансгуманізм, прогнозуватиме і долатиме ризики. Ми можемо уявити, що регулювання з боку держави насамперед передбачатиме обґрунтовані дослідження, які проводяться як науково-дослідними відділами компаній, так і університетами. Виробники нових технологій заохочуватимуться до дотримання принципу обережності, під страхом притягнення до відповідальності за ризик розвитку, що, наприклад, виникає у технології, імплантованій у людське тіло. Саме регулювання вироблення та використання технологій має спиратися на закон та його нормативну силу як за допомогою розробки кіберкоду, так і за допомогою звернення до створених технологічних та етичних комісій для консультацій щодо умов та меж використання трансгуманізму.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арістотель. Політика / Пер. з давньогр. та передм. О. Кислюка. Київ : Основи, 2000. 239 с.
2. Капустіна Н., Попсуєнко Л. Трансгуманізм як проєкт покращення людини: філософсько-етичний вимір. *Юридичний вісник*. 2019. Вип. 2. С. 94–99.
3. Капустіна Н., Токар Л. Цифрова етика : навчально-методичні рекомендації (для здобувачів вищої освіти магістер. рівня за профілем освіт. програми «Філософія медійних практик»). Одеса : Фенікс, 2023. 50 с. URL: <https://hdl.handle.net/11300/26289>
4. Касьянова Н.В., Біличенко М.М., Севериненко А.О. Моделювання цифрової безпеки підприємства. *Modern Economics*. 2023. № 39. С. 54–61.
5. Україно-англійський словник філософських термінів / за ред. О.О. Пучкова. Київ : ІСЗЗІ КПІ ім. Ігоря Сікорського, Вид-во «Політехніка», 2021. 196 с.
6. Neuralink Маска вживила перший імплант у мозок людини. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2024/01/30/709296/>

7. Le procès du transhumanisme. *Dalloz IP/IT*. 9 septembre 2017. P. 424–461.
8. Patrick McGee. Musk-backed Neuralink unveils upgraded brain-implant technology. *Financial Times*, 29/08/2020. URL: <https://www.ft.com/content/fa214593-c7ba-4fb0-93a5-cd35c78abd7a>
9. Roman H. Conjecturing a New World in Condorcet's «Esquisse d'un tableau historique des progrès de l'esprit humain». Vol. 129, No. 4, *FRENCH ISSUE: Conjecture in the Age of Diderot* (September 2014), pp. 780–795.
10. Rousseau J.-J. Projet de constitution pour la Corse. *PhiloSophie*, Novembre 2018. URL: [https://philolabo.fr/fichiers/Rousseau%20%20Projet%20de%20constitution%20pour%20la%20Corse%20\(Grenoble\).pdf](https://philolabo.fr/fichiers/Rousseau%20%20Projet%20de%20constitution%20pour%20la%20Corse%20(Grenoble).pdf)
11. The Transhumanist Declaration. URL: <https://www.humanityplus.org/the-transhumanist-declaration>
12. XNT NFC Chip. URL: <https://dangerousthings.com/product/xnt/>

REFERENCES

1. Aristotel. (2000). *Polityka* [Policy]. Trans. O. Kysliuka. Kyiv: Osnovy [in Ukrainian].
2. Kapustina, N., Popsuienko, (2019). Transhumanizm yak proiekt pokrashchennia liudyny: filosofsko-etychnyi vymir [Transhumanism as a project of human improvement: a philosophical and ethical dimension]. *Jurydychnyj visnyk*. (Issue 2), (pp. 94–99) [in Ukrainian].
3. Kapustina, N., Tokar, L. (2023). Tsyfrova etyka: navchalno-metodychni rekomendatsiyi [Digital ethics: educational and methodical recommendations] (dlia zdobuvachiv vyshchoi osvity mahister. rivnia za profilem osvit. prohramy «Filosofia mediinykh praktyk»). Odesa: Feniks. Retrieved from: <https://hdl.handle.net/11300/26289> [in Ukrainian].
4. Kasianova, N.V., Bilychenko, M.M., Severynenko, A.O. (2023). Modeliuvannia tsyfrovoy bezpeky pidpriemstva [Modeling the digital security of the enterprise]. *Modern Economics*. № 39 (pp. 54–61). DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V39\(2023\)-08](https://doi.org/10.31521/modecon.V39(2023)-08) [in Ukrainian].
5. Ukraino-anhliiskyi slovnyk filosofskykh terminiv [Ukrainian-English dictionary of philosophical terms]. O.O. Puchkov (ed.). Kyiv: ISZZI KPI im. Ighorja Sikorsjkogho, Vyd-vo «Politekhnika» [in Ukrainian].
6. Neuralink Maska vzhyyvyla pershyi implant u mozok liudyny [Neuralink Mask used the first implant in the human brain] (2024). Retrieved from: <https://www.epravda.com.ua/news/2024/01/30/709296/> [in Ukrainian].
7. Le procès du transhumanisme [The trial of transhumanism]. (2017). *Dalloz IP/IT*. (p. 424–461) [in French].
8. Patrick McGee (2020). Musk-backed Neuralink unveils upgraded brain-implant technology. *Financial Times*. Retrieved from: <https://www.ft.com/content/fa214593-c7ba-4fb0-93a5-cd35c78abd7a>

9. Roman, H. (2014). Conjecturing a New World in Condorcet's «Esquisse d'un tableau historique des progrès de l'esprit humain» [Conjecturing a New World in Condorcet "Sketch of a historical picture of the progress of the human mind"]. Vol. 129, No. 4, FRENCH ISSUE: Conjecture in the Age of Diderot (pp. 780–795) [in French].

10. Rousseau, J.-J. (2018). Projet de constitution pour la Corse. PhiloSophie [Draft constitution for Corsica. Philosophy]. Retrieved from: [https://philolabo.fr/fichiers/Rousseau%20%20Projet%20de%20constitution%20pour%20la%20Corse%20\(Grenoble\).pdf](https://philolabo.fr/fichiers/Rousseau%20%20Projet%20de%20constitution%20pour%20la%20Corse%20(Grenoble).pdf) [in French].

11. The Transhumanist Declaration (2009). Retrieved from: <https://www.humanityplus.org/the-transhumanist-declaration>

12. XNT NFC Chip (2019). Retrieved from: <https://dangerousthings.com/product/xnt/>

УДК 130.122+133.4+304.4

КУЧЕРУК Олег – кандидат філософських наук, викладач, Фаховий коледж морського транспорту Національного університету «Одеська морська академія», 40/42, вул. Маразлієвська, Одеса, Україна, індекс 65125 (kucherukoleh@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5594-9307>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.48.7>

Бібліографічний опис статті: Кучерук, О. (2024). Аксіологія віртуального мислення як сучасна філософська проблема. *Людинознавчі студії: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філософія»*, № 48, 102–116, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.48.7>

АКСІОСФЕРА ВІРТУАЛЬНОГО МИСЛЕННЯ ЯК СУЧАСНА ФІЛОСОФСЬКА ПРОБЛЕМА

Анотація. *Метою статті є дослідження ціннісного простору віртуального середовища комунікації в контексті формування нової ціннісної парадигми, що притаманна сучасному інформаційному суспільству. Методологія наукової праці спирається на метод критичного аналізу, аналітичний та описовий методи дослідження, в роботі використовується феноменологічний та соціально-філософський підходи. Наукова новизна статті представлена тим, що аналізується саме ціннісний простір аксіосфери віртуального мислення, що перебуває в процесі постійної трансформації. У викладі основного матеріалу розглядаються соціокультурні підвалини формування аксіосфери віртуального мислення. Вказується на неоднозначність та суперечливість процесу формування нового ціннісного поля, якому властива певна соціальна мімікрія та інтелектуальна деградація, міфологізація свідомості тощо. В дослідженні констатується, що сучасні цифрові комунікативні технології дають можливість миттєвого залучення в колективні процеси інформаційного обміну, але разом з тим руйнуються психологічні бар'єри людської самості як певні екзистенційні феномени, що тісним чином пов'язані з людською індивідуальністю, з її біологічною зумовленістю намацувати свій*

неповторний шлях до самоактуалізації. Така глобальна цифрова громада породжує суспільство ефективного комунікативного обміну, але одночасно вона сприяє поширенню імпульсів тривоги та соціального нігілізму, усвідомлених та неусвідомлених дій, скерованих на прорив до власної екзистенції, неповторності, суб'єктності, що розчиняється в мережі нової віртуальної аксіосфери. У статті здебільшого в критичному описовому стилі розглядаються питання, окреслені вище, одночасно з цим констатуються також конструктивні функції віртуального середовища. У **висновках** відбувається узагальнення наукового пошуку, зумовленого тематикою статті, наголошується на актуальності подальшого дослідження аксіосфери віртуального мислення, що являє собою мотивуючу, керуючу та ціноутворюючу основу інформаційного суспільства, що має прямий світоглядний вплив на ціннісні підвалини сучасного соціуму.

Ключові слова: аксіосфера, свідомість, інформація, віртуальне середовище, комунікація, мімікрія, реальність, залежність, індивідуальність.

KUCHERUK Oleg – Candidate of Philosophical Sciences, Teacher, Professional College of Maritime Transport of the National University “Odesa Maritime Academy”, 40/42, str. Marazliyevska, Odesa, Ukraine, postal code 65125 (kucherukoleh@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5594-9307>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.48.7>

To cite this article: Kucheruk, O. (2023) Aksiosfera virtualnoho myslennia yak suchasna filosofska problema [Axiosphere of virtual thinking as a modern philosophical problem]. *Liudynoznavchi studii: zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia "Filosofia" – Human Studies. Series of "Philosophy": a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, № 48, 102–116, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.48.7>

AXIOSPHERE OF VIRTUAL THINKING AS A MODERN PHILOSOPHICAL PROBLEM

Summary. *The purpose of the article is to study the value space of the virtual environment of communication in the context*

of the formation of a new value paradigm inherent in the modern information society. **The methodology** of scientific work is based on the method of critical analysis, analytical and descriptive methods of research, the work uses phenomenological and socio-philosophical approaches. **The scientific novelty** of the article is represented by the fact that it analyzes the valuable space of the axiosphere of virtual thinking, which is in the process of constant transformation. In the presentation of the main material, the sociocultural foundations of the formation of the axiosphere of virtual thinking are considered. The ambiguity and contradiction of the process of formation of a new value field is indicated, which is characterized by a certain social mimicry and intellectual degradation, mythologizing of consciousness, etc. The research states that modern digital communication technologies provide the possibility of instant involvement in collective processes of information exchange, but at the same time, the psychological barriers of human selfhood are destroyed as certain existential phenomena that are closely related to human individuality with its biological conditioning to touch his own unique path to self-actualization. Such a global digital community creates a society of effective communicative exchange, but at the same time it promotes the spread of impulses of anxiety and social nihilism, conscious and unconscious actions aimed at breaking through to one's own existence, uniqueness, subjectivity, which dissolves in the network of a new virtual axiosphere. In the article, mostly in a critical descriptive style, the issues outlined above are considered, at the same time, the constructive functions of the virtual environment are also stated. **In the conclusions**, the generalization of the scientific research determined by the topic of the article is carried out, the relevance of further research into the axiosphere of virtual thinking is emphasized, which is a motivating, controlling and price-forming basis of the information society, which has a direct worldview influence on the value foundations of modern society.

Key words: axiosphere, consciousness, information, virtual environment, communication, mimicry, reality, dependence, individuality.

Постановка проблеми. Ціннісний простір Інтернету – актуальне питання сучасності. Головний акцент вказаної тези про-являє себе в тому, що віртуалізація соціального середовища

в глобальному масштабі розкриває свої можливості та потенціали буквально на наших очах та безумовно в останні декілька десятиліть. Безперечно, конструктивно-прагматичні можливості ЕОМ використовувалися людством ще на рубежі століть, але та масовість та непередбачуваність інтернет-розвитку, яка проявляє себе в наш час, дійсно виводить питання аксіології віртуального мислення та комунікації на рівень одного з найгостріших та нагальних питань інформаційної епохи (у вказаному контексті йдеться здебільшого про європейські та північноамериканські країни). Зумовлено це тим, що віртуальна взаємодія користувачів Інтернету на всіх рівнях глобального простору демонструє собою демонтаж та трансформацію застарілих культурних зразків та генезу й розвиток нових ціннісних форм, стратегій та практик. В умовах сучасних кризових проявів та явищ, що зумовлені багато в чому відсутністю стійкого перспективного плану розвитку глобального цивілізаційного проекту, питання формування цінностей, ціннісних взірців та моделей поведінки, віртуального світогляду та свідомості є вкрай актуальними та нагальними та є тими питаннями, що відповідають духу змін та викликів постіндустріального часу.

Ступінь наукової розробленості. Аналіз теоретичного досвіду осмислення проблематики аксіології кіберпростору свідчить про те, що особливо останніми роками ця тема стає дуже цікавою для широкого кола зарубіжних та вітчизняних дослідників. Є конструктивні досягнення в аналітичних розвідках щодо психології Інтернету як в особистісному, так і у соціальному контекстах, у висвітленні аспектів становлення та трансформації інформаційного суспільства, у дослідженні трансформаційних тенденцій маскультурного віртуального простору тощо. У зв'язку з цим можна зробити посилання на праці як класичних дослідників масового та інформаційно-уніфікованого суспільства, так і на сучасні праці вітчизняних та зарубіжних дослідників. Зокрема, доцільним буде вказати на вивірені часом твори Р. Барта, Д. Белла, А. Камю, М. Кастельса, М. Маклюєна, Е. Тоффлера, Е. Фрома, К. Юнга та ін. Вказані дослідники власне і формують теорію «інформаційного суспільства» (Д. Белл), піддають науковому рентгену процес генези та ствердження уніфікованої свідомості, здатної зректися індивідуальної

неповторності та унікальності (Е. Фром), аналізують шлях затвердження Інтернету в нашому світі (М. Кастельс) як домінуючого чинника та фактора у становленні нового глобального світу без диференційних та просторово-часових обмежень, під тим чи іншим кутом аналітичної уваги висвітлюють тенденції та напрями формування ціннісного світосприйняття у соціальному середовищі і т. ін. Також необхідно звернути увагу на праці сучасних дослідників О. Білоусова, О. Дзьобань, Т. Кузнецової, М. Пальчинської, О. Поліщук та ін., в яких розкриваються аспекти формування глобального простору інтернет-комунікації, досліджуються питання щодо становлення та формування психології віртуального середовища та впливи віртуального інформаційного обміну на процеси соціокультурних та світоглядних трансформацій, аналізуються фактори інтернет-впливу на становлення нового типу громадянського суспільства в нашій державі тощо.

Визначення невирішених питань, окреслених у статті.

Разом з тим триває процес перманентного філософського осмислення феномену віртуального простору та комунікації, постійно відкритими для подальших наукових розвідок залишаються різноманітні аспекти культурного обміну та соціальної трансформації акторів інтернет-взаємодії. В нашому дослідженні акцентована увага приділяється саме ціннісному середовищу Інтернету. Продовжуючи процес дослідження сучасного інформаційного суспільства, у статті порушуються питання формування нового ціннісного світовідчуття сучасної людини, яка більше схильна до мімікрії та симуляції власної сутності та яка перебуває у стані невпинної трансформації внутрішнього духовного світу під впливами глобальних ціннісних інформаційних потоків, що неймовірно тиснуть на індивідуальність та свободу людини, актуалізуючи нові екзистенційні виклики постмодерної свідомості, що прагне віднайти та самоідентифікувати себе.

Метою дослідження є аналіз та осмислення ціннісних мотивацій, взірців та соціальних практик, які виникають, формуються та стихійно трансформуються в нові культурні форми в результаті комунікативного обміну та культурної співпраці акторів віртуального простору. В процесі роботи над цією статтею автор дотримувалася загальнонаукового підходу та об'єктивності,

використовувався феноменологічний та соціально-філософський підхід та низка наукових методів, зокрема: метод критичного аналізу, аналітичний та описовий методи, а також методи аналогії, систематизації та узагальнення. **Об'єктом дослідження** є ціннісне світовідчуття сучасної свідомості, інтегрованої в глобальні трансформаційні процеси, що пов'язані з інформатизацією суспільства. **Предметом дослідження** є ціннісні мотивації, устремління, зразки та практики аксіосфери віртуального мислення.

Виклад основного матеріалу. Звертаючись до досвіду історії, головне, на наш погляд, на що одразу хочеться звернути увагу, – те, що всі державні утворення та навіть цілі цивілізації розвивалися, стверджувалися та підтримували свій системний порядок на основі певної ціннісної стратегії, що концентрувала у собі чинники та механізми фундаменту певної історичної конструкції: «релігійні уявлення», «станово-ієрархічна ідеологія», «традиція», «соціальна справедливість», «богообраність», «просвітництво», «рівність» «успіх», «матеріальне накопичення» і т. ін., усі ці ідейні компоненти людського буття мають пряме відношення до аксіологічної сфери зумовленого соціуму і постають в історичному процесі вірогідними рушійними силами, що розвивають та змінюють суспільство. Війна та протистояння цивілізацій в архаїчні часи, безумовно, носили багато в чому трагічний та несправедливий характер, але навряд чи це могло якимось чином вплинути на глобальні екологічні, кліматичні, геологічні процеси тощо. Ситуація різко змінюється починаючи з XIX ст., коли людина відкриває для себе енергію пару, вуглеводневу, а згодом і ядерну енергію. З одного боку, це всіяко сприяє демографічному та соціокультурному розвитку людства (наука, медицина, освіта, транспорт), з іншого боку, зростання міст, уніфікація праці, орієнтування на матеріальний успіх закладають у соціальній свідомості ті ціннісні імпульси, які починають нести у собі деструктивний потенціал, що здатний негативно відобразитися на природному балансі в планетарних масштабах. «Соціалізм» або «капіталізм», «мода», «споживацтво», «масова культура» і т. ін. постають новими ціннісними чинниками у др. пол. XX ст., які активно впливають на алгоритм відображення реальності «індустріальним» суспільством. Відсутність стійкої

цивілізаційної стратегії, «холодна війна» та гонка озброєнь, споживацтво та культурна деградація засвідчили про марність спроб подолати ціннісну кризу нового «постіндустріального», або «інформаційного» суспільства, що народжувалось та бурхливо розвивалось. Це нове суспільство не ждало звернути увагу на відсутність власної конструктивної та прагматичної аксіологічної стратегії, не усвідомлювало на глобальному рівні невідкладність та пульсуючу необхідність розв'язання цього ключового, на наш погляд, питання. Головною ціллю та цінністю для цього глобального соціуму, як вважає Д. Белл, стало завдання «підвищення життєвого рівня». Ця система вимагає строгої самодисципліни та заохочує устремління до успіху, при цьому нагороджуючи власних «трудових бджіл» всіма наявними споживчими благами, але ця ефемерна соціокультурна структура абсолютно нестабільна, позаяк у ній повністю зруйновані всі ознаки «трансцендентної етики» (Белл, 1973).

Саме на цьому тлі в процесі подальшої технологічної модернізації виникає можливість глобального комунікативного контакту в новій віртуальній реальності, котра вже в XXI ст. заявляє про себе як про домінуючий та найпотужніший фактор впливу на ціннісне світовідчуття сучасної людини. Йдеться про глобальне зрушення у сучасному аксіологічному просторі та взагалі про трансформацію людської психології. Сьогоднішня масова залученість до процесу інформаційного комунікативного обміну багато в чому нагадує хворобливі прояви залежності від певних деструктивних соціальних практик (алкогольна або наркотична залежність, оніоманія і т.п.). «Пост», «підписники», «репост», «лайки», «просування контенту», «розвиток Інстаграму» і т.п. – ці неологізми, що проростають на тлі сучасних трансформаційних зрушень у віртуальному ціннісному просторі, стають реальністю нашого повсякденного життя. Відкритим залишається питання: кому і наскільки вигідна масова соціальна втеча від реальності, які політичні або економічні структури зацікавлені в цьому процесі? Безумовно, це актуальні теми подальших наукових досліджень, але вже нині, як ми вважаємо, є всі підстави говорити про нову аксіологію віртуального комунікативного обміну, підґрунтям якої є інтернет-залежність, інтелектуальна деградація, егоцентризм, ескапізм, загальний

скепсис, домінантна орієнтація на матеріальний успіх та на успіх «форсованого» розвитку особистісних якостей (інтенсиви, мотиваційні тренінги, майстер-класи, дизайн-семінари і т.п.), симуляція особистості, міфологізація свідомості та пошук альтернативних поглядів на реальність тощо.

Досліджуючи різноманітні статті, що перебувають у відкритому доступі в Інтернеті, можна вказати на загальну конвенцію в питаннях констатації у акторів інтернет-спілкування елементів психологічної залежності, «психомоторного збудження», нав'язливої поведінки тощо. Доречним бути додати, що масовий психоемоційний фон, який формується в процесі віртуально-комунікативної взаємодії, дуже часто несе у собі прояви та ознаки загального роздратування, агресії, апатії, соціально-політичного невдоволення й навіть зневіри та депресії. Для підтвердження вищевказаної тези можна відкрити чималу кількість електронних ресурсів, на яких у відкритому доступі є можливість обговорення, до прикладу, тем, що стосуються політики та геополітики, трансформаційних зрушень у культурному просторі, пандемії Covid-19 і т.п. При цьому у зворотному сенсі ми можемо констатувати, що взаємодія інтернет-спільноти, що з'єднана в обумовлені групи за ціннісними інтересами, сприяє згуртованості акторів спілкування, їхній соціальній адаптації та самоідентифікації. Цей аспект проблематики несе у собі регулятивну та інтегративну функцію, що проявляє себе у можливості відчутти людське схвалення та підтримку.

Діалектика вказаних процесів демонструє неоднозначність та суперечливість формування аксіосфери віртуального мислення, з одного боку, миттєвий досвід до інформації, доступність та зручність інформаційних носіїв покликані сприяти комфорту та задоволенню особистості від інтеграції у світ Інтернету, з іншого боку, валове, стихійне, двосічне та розбіжне наростання маніпулятивних інформаційних повідомлень сприяють певній ціннісній дезорієнтації людини та введення її свідомості у стан перманентного роздратування, неврозу, тривожності та пошуку регулятивних та соціально-адаптивних механізмів збереження цілісного, правильно інформованого та справжнього Я.

Сучасні інтегративно-комунікативні можливості додатків-месенджерів Viber, WhatSap, Telegram, Signal, а також програм

для відеоконференцій Zoom, Google Meet, Diskord та ін. значно поліпшують умови віддаленого спілкування. Особливо ефективно вказані програми зарекомендували себе в умовах поширення коронавірусної інфекції і необхідності дистанційного навчання та роботи. Але треба зазначити, що психологічні та в певному сенсі екзистенційні наслідки руйнування традиційних соціальних практик «дім-робота-дім» або «дім-школа-дім» багато в чому проявлять себе у найближчі роки. На наш погляд, нові умови інтегрованого цифрового суспільства, в якому є наявною можливість миттєвого доступу до актора спілкування в будь-якому місці його перебування, руйнують певні адаптивно-захисні бар'єри людського ества, що пов'язані з природною необхідністю людини іноді знаходитися виключно на самоті або в оточенні найближчих родичів, фігурально висловлюючись перебувати у стані «мій дім – моя фортеця». У вказаних умовах народжується суспільство глобальної цифрової громади, котрому притаманне колективне світовідчуття та відповідальність, миттєва залученість у спільні процеси, але також психологічний дискомфорт, екзистенційна тривога та туга за особистісним простором, що піддається перманентному процесу звуження та руйнації. Це є те ціннісно-світоглядне світовідчуття сучасної інформаційної свідомості, яке апелює до свободи, захисту самоідентифікації, прориву у «реальну реальність» та необхідності збереження екзистенційних відтінків неповторності людської душі.

Відомий дослідник М. Маклюен з оптимізмом дивиться на процес входження комп'ютерних технологій в об'ємні сфери соціально-виробничих відносин, профетично стверджуючи, що комп'ютер, безумовно, нанесе удар по традиційних бізнес-відносинах, які мали розвиток ще в добу попередньої «механістичної» культури. Справжня функція комп'ютера, як вважає мислитель, – у тому, щоб «програмувати й гармонічно керувати земним і галактичним навколишнім середовищем і енергією» (Маклюен, 1968). При цьому вказана теза, як ми вважаємо, входить у певне протиріччя з його ж висловлюванням про те, що комп'ютер – «більш складне продовження центральної нервової системи» (Маклюен, 1968). Людина, що перебуває в процесі взаємодії з об'ємними інформаційними пластами, поширеними

на соціальні процеси та відносини, переживає болісне екзистенційне відчуття, яке «медики називають віддзеркаленим опосередкованим болем» (Маклюен, 1968). Це своєю чергою підштовхує М. Маклюена до висновку, що будь-яка модернізація, котра має відношення до високих технологій і впровадження їх у соціальне буття, «буквально ампутує нас» і цю «ампутацію» не слід сприймати на рівні тілесної болі, а скоріш на рівні «мозкового центру» (Маклюен, 1968). Слід сказати, що М. Маклюен не мав можливості передбачити сучасний трансформаційний хід розвитку нашої цивілізації, пов'язаний з акцентованим залученням глобальної людської свідомості в процеси цифрової комунікації, які, на наш погляд, вказують на формування вже не просто інформаційної, а й у певному сенсі постінформаційної свідомості, тобто свідомості, яка вже і є по суті онтологічним субстратом, певним біотехнологічним продовженням процесу самовдосконалення внутрішньої архітектури Інтернету. На практиці це проявляє себе в процесі відчуження людини від власної самоті, від тієї основи, що мала би сприяти пошуку надійного філософського ґрунту для входження на нову світоглядну сходинку на шляху найважливішої історичної місії людської свідомості. У вказаному сенсі йдеться про розкриття зумовлених еволюцією та напруженою попередньою інтелектуальною діяльністю нових горизонтів людського самопізнання.

Безумовно, на сьогодні однією з найпотужніших ціннісно-світоглядних особливостей віртуального простору є трансформація соціальної свідомості в напрямі втечі від реальності у віртуально-конструюючий світ, який є за своєю суттю міфологізованим, тобто несправжнім, магічним, ірраціональним, апелюючим до різноманітних глибинних пластів-першообразів нашої підсвідомості, які, наприклад за К. Юнгом, є архетипами «шут», «відьма», «тінь» або «мудрий старець» (Юнг, 1980). Як вважає професор О. Дзьобань, людина, яка занурюється у віртуальний простір, має доступ до різноманітної інформації, що розуміється та усвідомлюється нею на рівні раціонально-логічного сприйняття навколишнього середовища, але, зазначає дослідник, в іншому вірогідному випадку інтернет-користувач потрапляє у світ нової архайки з його неосинкретичним вимірюванням часу й простору, якому притаманне хронотопне розмиття реальності,

в котрому людина «зосереджується вже на чомусь неповторному, конкретному, емоційно-образному». Таким чином, ці дві світоглядні моделі віртуального мислення, як вважає науковець, конструюють два типи структурування реальності, які співіснують паралельно (Дзьобань, 2017).

Проблема формування міфологічного сприйняття реальності у віртуальному просторі дуже гостро переплітається з об'єктом нашого дослідження в нагальному сенсі того, що це насамперед стосується молодіжних культурних практик у цифровому середовищі. Аксиосфера віртуального світу буквально просякнута духом ціннісних уподобань сучасної молоді. Ця тема буде завжди мати актуальний статус через перманентне оновлення та видозміну ціннісного змісту інтернет-середовища. Для прикладу можна проглянути невеличкий відеоролик на ресурсі YouTube, в якому молодий хлопець (як він сам зазначає, віком 26 років) переконливо обстоює ідею про те, що «геймпростір» – це є світ його реального існування, заради якого треба жити, позаяк у щоденному спілкуванні з однолітками він скоріш за все «грає роль перед оточуючими і буде із себе людиною, якою він не є». (<https://www.youtube.com/watch?v=TnbHr7NXO60>). Відеоролик має більше 604 тисяч переглядів, більше 11 тисяч уподобань, і слід зазначити, що подібного «контенту» у сучасному віртуальному просторі дуже велика кількість.

Необхідно висловити невеличке зауваження, а саме констатацію того, що в цьому дослідженні модерні ціннісні зрушення та формування нових аксіологічних моделей та стандартів віртуального світу розкриваються здебільшого в критичному описовому стилі. При цьому конструктивно-прогресивні можливості Інтернету, безумовно, продемонстрували свою ефективність і загальну соціальну користь. Передусім це інформатизація соціуму, рекреаційні потенціали, можливість критичного ставлення до інформації, велика кількість освітнього «контенту», що дає можливість доволі швидкого отримання різноманітних компетенцій та навичок фактично у всіх проявах сучасного соціально-економічного та соціокультурного життя. Але слід підкреслити, що за всіх позитивних аспектів саморозвитку інтернет-простору животрепетними для дискусії залишаються питання стихійних, а іноді й деструктивних впливів нової інформаційної реальності

на загальну трансформацію аксіологічної свідомості віртуального соціуму.

Отже, ескапізм, втеча у реальність рекреаційно-компенсуючого простору є однією з ціннісних підвалин сучасного світу. При цьому ця цінність має реальну ціну для нашого просякнutoго парадоксами інформаційного суспільства, в якому ескапізм, нігілізм, мімікрія, легковажність та сміх заради сміху стають рівноправними ціннісними концептами на одному рівні зі споконвічними цінностями краси, родини, здоров'я, життя, справедливості, самодостатності і т. ін. Треба додати до вищевказаного, що так зване «покоління ТікТок», а в основному це молоді люди, демонструє собою загальну тенденцію до IQ деградації та відповідно до поверхневого, а іноді й зневажливого ставлення до соціальної організації життя. Воно немов викреслене із загального контексту логічного розвитку суспільства, від простих до складних форм самоорганізації, та живе за власною логікою розвитку, в якому продиляються тенденції до культурної анігіляції та соціального нігілізму. А. Камю у своїй відомій праці «Бунтівна людина» зазначає, що опанований сказом нігілізм змішує воедино творця та тварину. Усуваючи будь-яку основу для надії він відкидає всі обмеження і у сліпому обуренні, що затьмарює навіть його власні цілі, доходить нелюдського висновку: чому б не вбити те, що вже приречене до смерті (Камю, 1960).

У цьому контексті треба додати, що агресивне ставлення до іншого є, на наш погляд, підсвідомим проявом непримиримого ставлення до власної суті, тут оголюється ще одна з трепетних проблем сучасності – пошук та ідентифікація екзистенційної самості людського ества, що потрапила в полон нової ціннісної реальності. Як зауважує Е. Фром, «людські пристрасті відповідають екзистенційним потребам людини, а останні своєю чергою визначаються специфічними умовами людського існування» (Фромм, 1974). В нашому об'єкті дослідження йдеться саме про культурний простір нової цифрової аксіосфери, яка є специфічною флорою сучасного соціального існування, а відтоді має як конструктивний, так і деструктивний вплив на свідомість залучених до цього процесу акторів віртуальних взаємин.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Викладене вище потребує певного узагальнення. Будь-яке державне

утворення, що існувало на певному історичному відрізку, мало в основі свого соціокультурного та політичного розвитку певну систему ціннісно-мотиваційних та життєорієнтуючих установ. В умовах глобального переходу сучасної цивілізації на індустріальні, а згодом постіндустріальні колії розвитку нові ціннісні концепти, такі як «споживацтво», «масова культура» «гаджета-лізація та цифровізація свідомості», «інтернет-адикція» тощо, закладають у суспільній свідомості нові й іноді деструктивні програми сприйняття реальності та світовідчуття. Відбувається руйнація особистісного простору індивіда й всіляке залучення його до глобальної флуктуації віртуального простору, котрий постійно самоудосконалює свої методи психологічного впливу на масову свідомість. Нагальними постають соціально-філософські проблеми інтелектуальної деградації, ескапізму, віртуально-соціальної мімікрії та нігілізму, широкого впливу гаджеталізації на молодіжне світосприйняття і т. ін. Назріває вкрай важливе та актуальне питання системного та всебічного аналізу та дослідження аксіосфери віртуального простору як одного з найпотужніших сучасних чинників впливу на ціннісне світовідчуття масової та індивідуальної свідомості, що активно залучена у глобальні процеси інформаційно-комунікативного обміну.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білоусов О. Інформаційне суспільство як соціальне середовище формування нового типу громадянської участі в сучасній Україні : дис. на здобут. наук. ступ. д. філос. наук : 23.00.02. Південноукраїнський національний педагогічний університет ім. К.Д. Ушинського. Одеса, 2015. 395 с.
2. Дзьобань О. Сучасний віртуальний простір: конгеніальність віртуальності і міфу. *Філософія. Стратегічні пріоритети*. 2017. Вип. 3 (44). С. 163–170.
3. Кузнецова Т. Аксіологія соціальних комунікацій. Суми : Вид-во Сумського державного університету, 2012. 300 с.
4. Пальчинська М. Віртуальний простір в умовах соціокультурних трансформацій : дис. на здобут. наук. ступ. д. філос. наук : 09.00.03. Південноукраїнський національний педагогічний університет ім. К.Д. Ушинського. Одеса, 2016. 388 с.
5. Поліщук О. Вплив соціальних Інтернет-мереж на формування «Я». *Актуальні проблеми філософії та соціології* : науково-практичний журнал. 2017. Вип. 16. С. 93–96.

6. Ball D. The coming of post-industrial society: A venture of social forecasting. New York : Basic Books, 1973. 579 p.
7. Barthes R. Mythologies. The noonday press. New York: Farrar, 1991. 164 p.
8. Camus A. The rebel. Bombay : The times of India press, 1960. 273 p.
9. Fromm E. The Anatomy of Human Destructiveness. New York : Holt, Rinehart and Winston, 1974. 521 p.
10. Hammet F. Virtual reality. New York : Palgrave Macmillan, 1993. 207 p.
11. Jung C. Archetypes and the collective unconscious. New York : Bollingen series, 1980. 451 p.
12. Makluhan M. War and peace in the global village. New York : Bantam Books, 1968. 190 p.

REFERENCES

1. Bilousov, O. (2015). Informatsiine suspilstvo yak sotsialne seredovyshche formuvannya novoho typu hromadianskoi uchasti v suchasni Ukraini [Information society as a social medium forging a new type of community participation in modern Ukraine]: dys. na zdobut. nauk. stup. d. filos. nauk: 23.00.02. Pivdenoukrajinskyi natsionalnyi pedahohichnyi universytet im. K.D. Ushynskoho. Odesa, 395 s. [in Ukrainian].
2. Dzoban, O. (2017). Suchasnyi virtualnyi prostir: konhenialnist virtualnosti i mifu [Modern virtual space: congeniality of virtuality and myth]. *Filosofia. Stratehichni priorytety – Philosophy. Strategic priorities*. Vyp. 3 (44). S. 163–170 [in Ukrainian].
3. Kuznetsova, T. (2012). Aksiolohiia sotsialnykh komunikatsii [Axiology of Social Communications]. Sumy: Vyd-vo Sumskoho derzhavnoho universytetu, 300 s. [in Ukrainian].
4. Palchynska, M. (2016). Virtualnyi prostir v umovakh sotsiokulturnykh transformatsii [Virtual space in the conditions of socio-cultural transformations]: dys. na zdobut. nauk. stup. d. filos. nauk: 09.00.03. Pivdenoukrajinskyi natsionalnyi pedahohichnyi universytet im. K.D. Ushynskoho. Odesa, 388 s. [in Ukrainian].
5. Polishchuk, O. (2017). Vplyv sotsialnykh Internet-merezh na formuvannya «Ia» [The influence of social Internet networks on the formation of “I”]. *Aktualni problemi filosofii ta sotsiologii*: Naukovo-praktychny zhurnal. Vyp. 16. S. 93–96 [in Ukrainian].
6. Ball, D. (1973). The coming of post-industrial society: A venture of social forecasting. New York: Basic Books, 579 p.
7. Barthes, R. (1991). Mythologies. The noonday press. New York: Farrar, 164 p.
8. Camus, A. (1960). The rebel. Bombay: The times of India press, 273 p.
9. Fromm, E. (1974). The Anatomy of Human Destructiveness. New York: Holt, Rinehart and Winston, 521 p.

10. Hammet, F. (1993), *Virtual reality*. New York: Palgrave Macmillan, 207 p.

11. Jung, C. (1980). *Arhetypes and the collective unconscious*. New York: Bollingen series, 451 p.

12. Makluhan, M. (1968). *War and peace in the global village*. New York: Bantam Books, 190 p.

УДК 141.319.8:821.111-31.09(092)

ЛІМОНЧЕНКО Віра – доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії, соціології та політології імені професора Валерія Скотного, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, 24, вул. Івана Франка, м. Дрогобич, Україна, індекс 82100 (limonchenko57@gmail.com).

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4770-7199>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.48.8>

Бібліографічний опис статті: Лімонченко, В. (2024). Роман Кадзуо Ішігуро «Не відпускай мене» як діагностика сучасної ситуації в освіті. *Людинознавчі студії: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філософія», № 48, 117–131, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.48.8>*

РОМАН КАДЗУО ІШІГУРО «НЕ ВІДПУСКАЙ МЕНЕ» ЯК ДІАГНОСТИКА СУЧАСНОЇ СИТУАЦІЇ В ОСВІТІ

Анотація. *Мета роботи* – засобами філософської аналітики літературних творів здійснити розгляд домінантних тенденцій сучасної системи освіти. **Методологія.** У статті застосований метод культурологічно-антропологічного прочитання художньої літератури, коли текст виявляє суттєві для сучасної ситуації характеристики. **Методолого-теоретичною засадою** такого прочитання постає розуміння феномену мистецтва Теодором Адорно: пряме висловлювання тяжіє до ідеологічності і тому приховує істину, мистецтво не претендує на правдивість буквального зображення, але робить видимим і відчутним те, про що не можна говорити ясно й однозначно. **Наукова новизна.** Оскільки людина як істота культури не має від природи суто природних органів сприйняття і ці органи створюються у процесі культурно-історичного процесу, роман Кадзуо Ішігуро береться як специфічний орган людського сприйняття, що дозволяє чітко бачити, і у такому контексті він постає діагностикою ситуації у сучасній освіті. Художні образи роману працюють як поняття, схоплюючи предмет, що

розглядається, не в звично відомій емпіричній формі, але доводять його до граничного виміру. Це дозволяє віднести роман до жанру педагогічної антропології. **Висновки.** Якщо відійти від метафоричних образів роману і перейти на дисциплінарну мову філософії, то йдеться про те, що прагматично орієнтована освіта усуває все «зайве» – поезію, малювання, музику, залишаючи функціональне вирощування людського ресурсу. Це ставить проблему згубності утилітарно орієнтованої освіти, яка вписує людське життя у наявні тут і тепер установки, урізаючи його до засобу досягнення утилітарно-соціальних цілей і робить людину маріонеткою соціуму.

Ключові слова: роман Кадзуо Ішігуро «Не відпускай мене», освіта, антропологія, мистецтво.

LIMONCHENKO Vira – Doctor of Philosophical Sciences, Professor at the Department of Philosophy, Sociology and Political Science named after Valeriy Skotnyi, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24, Ivan Franko str., Drohobych, Ukraine, postal code 82100 (limonchenko 57@ gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4770-7199>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.48.8>

To cite this article: Limonchenko, V. (2024) Roman Kadzuo Ishiguro «Ne vidpuskai mene» yak diahnozyka suchasnoi sytuatsii v osviti [The novel “Don’t let me go” by Kazuo Ishiguro as a diagnosis of the current situation in education] *Liudynoznavchi studii: zbirnyk naukovykh prats Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriya «Filosofia» – Human Studies. Series of “Philosophy”: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, № 48, 117–131, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.48.8>*

THE NOVEL “DON’T LET ME GO” BY KAZUO ISHIGURO AS A DIAGNOSIS OF THE CURRENT SITUATION IN EDUCATION

Summary. The purpose of the work – by means of philosophical analytics of literary works to consider the dominant tendencies of the modern education system. **Methodology.** The article uses the method of cultural and anthropological reading of fiction

*when the text reveals significant characteristics of the current situation. The methodological and theoretical basis of such reading is the understanding of the phenomenon of art Theodor Adorno: direct expression tends to ideology and therefore hides the truth, art does not claim the truth of the literal image but makes it visible and noticeable what cannot be said clearly and unambiguously. **Scientific novelty.** Since man as a creature of culture does not have purely natural organs of perception and these organs are created in the process of the cultural and historical process. Roman Kadzuo Ishiguro is taken as a specific organ of human perception, which allows to see clearly in such a context, it is diagnosed with a situation in modern education. The artistic images of the novel work as a concept, grasping the subject under consideration, not in the famous empirical form, but bringing it to the marginal dimension. This allows the novel to be attributed to the genre of pedagogical anthropology. **Conclusions.** If you move away from the metaphorical images of the novel and move to the disciplinary language of philosophy, then it is that pragmatically oriented education eliminates everything “unnecessary” – poetry, drawing, music, leaving the functional cultivation of human resources. This sets the problem of the loss of utilitarian-oriented education, which enforces human life in the available installations here and now, cutting it into the means of achieving utilitarian and social purposes and making a person a puppet of society.*

Key words: Novel “Never Let Me Go” by Kazuo Ishiguro, education, anthropology, art.

Постановка проблеми. Актуальність запропонованої теми вимальовується на перетині двох проблем: по-перше, нагальна потреба осмислення ситуації в освіті засобами філософського дискурсу, причому це проблема не однієї окремо взятої території, але поставлена вона у світовому глобальному контексті, про що свідчать численні публікації книг та статей, серед яких згадаю англійський випуск журналу, спеціально присвяченого цій темі (Bakhurst, 2020; Kern, 2020; Mertel, 2020; Pritchard, 2020), та по-друге, що не менш важливо, знаходження засобів та способів для діагностики цієї ситуації. Справа не так у тому, що понятійно-дискурсивні основи професійно-академічної філософії застаріли – міркувань на цю

тему починаючи з XIX століття було дуже багато, як у відкритому характері філософського дискурсу, що співвіднесено з відкритістю та незавершеністю людського буття, внаслідок чого людські спосіб і образ життя постають не готовими і наочними, але культивуються в особливому просторі, яким є освіта. І тут вимальовується новий поворот теми, пов'язаний з осмисленням ролі нових технологій, і ця тема особливо загострена для споживацького суспільства, яким певною значною мірою є сучасний світ.

Мета дослідження – засобами філософської аналітики літературних творів здійснити розгляд домінантних тенденцій сучасної системи освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Для нашого часу характерна загострена увага до феномену освіти, у контексті цього дослідження значущі не так методично-дидактичні розробки, скільки спроби осмислити освіту засобами філософського дискурсу, що характерно і для українського інтелектуального простору (Возняк, 2021; Ліпін, 2018; Voznyak, Lipin, 2020), і для світового (Bakhurst, 2020; Kern, 2020; Mertel, 2020; Pritchard, 2020; Vlieghe, Zamojski, 2019; Aldridge, 2019; Timmermann, Korsgaard, Aldinger, 2018). Центр уваги цих дослідників зосереджений на антропологічному, а не професійному вимірі освіти, коли вона постає свідомо-цілеспрямованим вибудовуванням людського у людині, але проблема у тому, що при цьому відбуваються такі трансформації, які постають як маніпулятивні технології, що характерне для споживацького суспільства, орієнтованого на зручність. Феномен освіти розглядається у світлі як звичних для філософії проблем, таких як свобода (Timmermann, Aldinger, 2018, Rödl, 2020), мислення (Bakhurst, 2020; Mertel, 2020), етика (Bakhurst, 2020; Pritchard, 2020), так і нехарактерних для наукового дискурсу координатах любові до світу (Vlieghe, Zamojski, 2019), любовного трикутника (Aldridge, 2019). Характерна для філософії установка на постановку будь-якої проблеми у граничних межах буття і небуття вдало розробляється засобами мистецтва, що і робить К. Ішігуро, творчість якого відзначена Нобелівською премією 2017 року з формулюванням: «У романах великої емоційної сили розкрив

безодню, що таїться під нашим ілюзорним почуттям зв'язку зі світом» (Press release). Його творчість розглядається у літературній і кінематографічній критиці як діагностика майбутнього (Jenkins, 2010; Gross, 2021; Harvey, 2021): вказується, що під виглядом науково-фантастичних притч розробляються соціальні питання гострого звучання – що значить бути людиною у світі жорсткої ієрархії привілейованих переможців і тих, хто служить їм у якості підсобного засобу. Роман «Не відпускай мене» за сюжетним змістом розгортається як фентезі, але смисловий зміст дає підстави прочитувати його як роздуми на тему сучасної освіти.

Виклад основного матеріалу. Тема антропологічного виміру освіти надзвичайно значуща і вона неодноразово захоплювала мене, будучи сформульованою в різних поворотах. Специфічний поворот вона має у зверненні до феномену мистецтва, зрозумілого і взятого як ресурс практичного виміру життя, що так характерно для наших днів: все має виправдати себе як засіб служіння прийнятому у соціумі вектору руху, і це є досить проблематичним способом існування для таких культурно-історичних феноменів і суспільних сфер, які за своєю природою мають справу не стільки зі світом об'єктивної предметності та самозрозумілої значущості, скільки з простором ефемерного існування, звично іменованого духовним життям, який неминуче вислизає з різноманітних спроб чіткої фіксації, внаслідок чого виникає методологічний принцип «Про те, про що не можна сказати, треба мовчати» (Вітгенштайн, 1995, с. 85). Цю знамениту тезу часто використовують як обвинувальний аргумент проти зухвалих спроб говорити про те, що виходить за межі світу як сукупність фактів (Вітгенштайн, 1995, с. 24–25), але Вітгенштайн сам наводить зовсім іншу основу, кажучи, що є і невисловлюване, що показує себе (Вітгенштайн, 1995, с. 85). Він цілком доречно називає його містичним, точно дотримуючись етимології: термін «містика» походить від грецького дієслова «*μυειν*» – «тримати закритим рот», що є принципом будь-яких езотеричних учень. Більшість дослідників пов'язують з містикою релігійну практику, яка має на меті безпосереднє злиття з Абсолютом – містик не приймає видимий світ на

віру і відкриває свій шлях до світу істинного. Містик ставить завдання замінити концептуальні схеми своїм досвідом – не знати, але бути. Містика керована вольовим устремлінням від себе до Іншого, це відмова від «привласнення» у віддачі себе Іншому. Варто зауважити, що роман Ішігуро у сюжетно-смісловому вимірі рухається саме з цієї проблеми віддачі себе, причому у буквальному смислі.

Звично відносити феномен містики до релігійних форм свідомості, але зауважується, що це не меншою мірою фіксує специфіку мистецтва. Відразу слід згадати Адорно, рух думки якого реалізується у руслі діалектики, але водночас позначений іронічно-трагічним скепсисом щодо раціональності теорії – на відміну від чистих теоретичних форм мистецтво постає тим, що існує діалектично, але без понятійної монологічності. За Адорно (2002) художній твір набуває буття якогось другого порядку (Адорно, 2002, с. 11), отже, конститутивною для мистецтва виступає інакшість, тому художні твори, наче «безвіконні монади, ‘зображують’ те, чим вони не є» (Адорно, 2002, с. 15). Природа мистецтва схоплюється типово діалектичними формулюваннями, які для здорового глузду абсурдні: завдяки організації мистецькі твори стають чимось більшим, ніж вони є. Мистецтво оманливо-ілюзорне не тому, що є витвором уяви, а внаслідок свого особливого відношення до істини. Адорно говорить парадоксами: «Істина дискурсивного пізнання неприхована, і тому дискурсивне пізнання не має її; пізнання, що є мистецтвом, має її, але як те, що несумірне мистецтву. Художні твори завдяки свободі суб’єкта в них менш суб’єктивні, ніж дискурсивне пізнання» (Адорно, 2002, с. 174).

Очевидними є гегелівські конотації: мистецтво є чуттєвою маніфестацією Абсолютної Ідеї, воно виводить у простір видимого такі смисли буття, які невидимі поза ним. Якщо повернутися до Вітгенштайна, то мистецтво робить видимим і відчутним те, про що не можна говорити ясно й однозначно. І тому можна говорити про мистецтво як мову реальності, яка виступає за межі фізичного світу. Отже, мистецтво постає специфічною мовою, яка вловлює та говорить про реальний світ, але в його особливому модусі – надає чуттєве існування наддосвідному та метафізичному.

Людина як особлива буттєва форма, народжуючись як природна істота, надалі виходить із тотального відання природи і формує особливий світ – світ людських предметів, що мають не природне, але культурно-історичне походження, оскільки і сама людина залучена до цього становлення – вона творить саму себе і тому всі її сутнісні сили – розум, воля, почуття – підлягають особливій культивуванню, а не просто дані природою. С. Рьодль (Rödl, 2020) висловлюється прямолінійно: «Людське життя не має природи від природи. У нього немає готової природи» (Rödl, 2020, р. 292). Мистецтво постає способом культивування в людині таких здатностей і здібностей, яких вона не мала до цього. Воно постає розкритою книгою людської спроможності чуттєво сприймати надчуттєве. У романі Ішігуро один з героїв напряду проговорює таке розуміння мистецтва, говорячи, що «всі наші роботи – малюнки, поезія, всі ці штуки, мовляв, проявляють наш внутрішній світ. <...> проявляють наші душі» (Ішігуро, 2016). Правда, це висловлюється як припущення, яке надалі повертає проблему у дещо інший бік – соціальні інституції сумніваються у самому існуванні душі, визнання якої ускладнює функціонування. Це привертає увагу філософів до мистецтва, яке починає виконувати роль емпіричної бази для філософії, тобто того ґрунту, з якого можливе здійснення філософського акту. Мистецтво підтверджує можливість інших світів, принаймні інших вимірів світу.

Для художньої літератури наших днів характерний особливий жанр, який звично називають фентезі, але це не стільки вигаданий простір, в якому рятуються від повсякденного остогидлого реального світу, скільки набуття органу, що дозволяє чітко бачити. Саме у такому контексті прочитання роману Кадзуо Ішігуро постає діагностикою ситуації у сучасній освіті. Тобто не варто читати роман як фентезійну антиутопію на тему постгуманізму – притчевий характер роману очевидний, понад те, художні образи роману працюють як поняття, схоплюючи предмет, що розглядається, не в звично відомій емпіричній формі, але доводять його до граничного виміру, тому мова не про деяке технічно оснащене майбутнє, в якому для потреб медицини вирощують клонів, але про звичайних людей, які живуть сьогодні

і проживають своє життя в болісних спробах осмислення свого призначення. Цілком можливо віднести роман до жанру педагогічної антропології.

Частини роману відповідають віковим періодам людського життя – дитинство, наповнене діяльним натхненним творенням, але й тривожним незнанням себе, передчуттям відриву від реального великого світу; юність з її свободою наданості самій собі в очікуванні виконання призначення свого життя і доросле життя, сповнене пам'яті про минуле, і проходить воно як служіння у віддачі себе. Я думаю, що більшість читачів розпочинають роман зі знанням того, що центральні персонажі – це штучно створені істоти і вони позбавлені сприйняття таємничого незнання щодо витоків того, що відбувається. Моє перше прочитання було незайманим і опис життя в інтернаті для дітей з їхніми заняттями, дружбою, хвилюваннями сприймався як звичайний роман виховання. Згодом я дізналася, що виявляється Ішігуро називає Шарлотту Бронте, автора романів «Джейн Ейр» та «Містечко», як автора, що справив на нього сильний вплив. Причому особливу роль грає те, що герої відірвані від своєї породжувальної підстави – у їхньому житті немає батьків, центральні персонажі самотні, тобто їм самим належить вибудувати своє життя за умов, заданих їм суспільством. І цей момент у Ішігуро доведено до межі: у романах виховання найчастіше діти вийняті з батьківського теплого світу і перебувають у хресних, родичів або у притулках-інтернатах, Кеті, Рут і Томмі батьків не мають взагалі, вони вирощені суспільством з певною метою, що урізає їхнє життя до функціонального служіння – бути донором для інших, які скористаються ними як засобом. Жорстку прямолінійну функціональність життєвого шляху героїв не варто читати як елемент антиутопії, на мій погляд, це гранично твереза фіксація того, як протікає життя людини, у якому завжди більше втрачених можливостей і згуб, що не усвідомлюється ясно і чітко і тим не менш кожен крок і вибір чогось у людському житті постає «ввіймкою» (так у романі названо операції з вилучення органу): людина віддає себе у служіння чомусь, витрачаючи своє життя і найчастіше упускаючи найголовніше. Що ж постає цим найголовнішим

остаточно не названо – згадуються мистецтво (чим наповнене дитяче життя в Хейлшемі) і любов, що потрапляє до центру уваги в другій частині, коли стає ясним і неминучим завершення життєвого шляху і виникає невиразна, нічим не обґрунтована надія, що справжнє кохання може відтермінувати неминучу смерть.

Неминуча смерть – зовсім не особлива трагічна нота життя клонів, адже перед нею стоїть кожна людина, й осмислення цієї загадки відомо нам з найдавніших переказів та текстів. Я думаю, жоден викладач філософії не проходив повз визначення філософії як приготування до смерті – зовсім не треба бути клоном, щоб твоє життя набуло завершення у служінні чомусь. Тут потрібно зупинитися, оскільки це зовсім не привід для прямолінійного ствердження домінанти смерті, що вселяє жах. Серед відгуків на роман Ішігуро (який обговорювався у студентському мистецтвознавчому гуртку) я почула своєрідну інтерпретацію роману, названого страшною, ніжною, доброю, дивною, безжальною книгою про те, що смерті немає, смерть – це така звичайна, щоденна, природна штука, особливо коли вона повільна і невідворотна. Ці слова прямо співзвучні зі словами Юрія Живаго зі знаменитого роману Пастернака, які звучать як звернення до кожної людини: люди побоюються, чи воскреснуть вони, але вони вже воскресли, коли народилися, і цього не помітили.

І це має пряме відношення до основної теми системи освіти – справа не в здобутті професії, що дозволяє своїм діянням отримувати кошти для життя, але в усвідомленні самого себе як включеного в єдиний простір життя, коли весь час те саме неосязно тотожне життя наповнює всесвіт і щогодини оновлюється в незліченних поєднаннях та перетвореннях. І входження у це єдине життя відбувається через браму дитинства, сповненого різними можливостями, у романі звучить фраза, яка є варіантом відповіді на загадку смерті:

Ми були здатні щось вам дати, подарувати те, чого і сьогодні у вас ніхто не відбере, але ми могли це винятково тоді, коли оберігали вас. Гейлшем не був би Гейлшемом, якби ми цього не робили. Гаразд, іноді це означало, що ми від вас дещо приховували, брехали вам. Так, ми часто вас обманювали.

Думаю, це можна й так назвати. Але ми оберегали вас усі ті роки і дали вам дитинство. <...> Погляньте-но тепер на себе! Я вами так пишаюсь. Ви збудували свої життя на підставі того, що ми вам подарували. Ви не стали б такими, якими є сьогодні, якби ми вас не захищали. Ви не розчинялись би у навчанні, не втрачали б себе у малюванні і письмі. Як би ви могли робити це, якби знали, що на вас чекає? Ви сказали б, що це не має сенсу, і хіба ми могли б із вами сперечатись? (Ішігуро, 2016).

І ці слова мають особливий сенс: на поверхні бачимо сенс народження дітей, але слід згадати, що Кеті і Рут не стануть мамами ніколи, але їхнє дитинство, що живе в них, присутнє в них, є тим, що ніхто не може забрати. Так говорить Мадам у розмові з Кеті та Томмі, які намагаються осмислити своє життя. І далі відбувається перехід до проблеми, яку вважають центральною темою всієї творчості Ішігуро. І Кеті, і Мадам згадують, як ще в інтернаті Мадам побачила Кеті, яка танцювала з ніжно притиснутою подушкою під пісню зі словами «Мое серденько, не відпуская мене...». Кеті каже, що вона представляла жінку, що ніжно притискає дитину зі словами «О, дитинко, дитино, не відпуская мене»: жінка ціле життя страшенно хотіла мати дітей, але їй сказали, що вона ніколи не зможе народити, але стається диво, і в жінки з'являється дитя, і вона дуже щаслива, але також боїться чогось поганого, боїться, що дитина захворіє або що її від жінки заберуть. Мадам перевела ситуацію в інший реєстр:

Страшенно цікаво. Але я й тоді не вміла читати думок. Я ридала зовсім з іншої причини. Того дня, коли я спостерігала, як ти танцюєш, я бачила дещо інше. Бачила, як надходить новий світ. Більш розвинений, продуктивний, так. У ньому було більше ліків від давніх захворювань. Це чудово. Але це жорстокий, немилосердний світ. І я бачила маленьку дівчинку з міцно заплющеними очима, вона притискала до грудей світ минулого і знала в душі, що світ цей неможливо вберегти, вона пригортала його до себе і благала не відпускати її. Ось що я бачила. Я знаю, що ти робила не це. Але я бачила таке, і в мене стискалось серце. І я так і не змогла цього забути (Ішігуро, 2016).

Якщо поставити ці слова у контекст ситуації в освіті, тобто пов'язати з ними завдання, які стоять перед освітою, можна говорити про завдання відтворення наступності, продовження життя через людські відносини. Мій чоловік любить згадувати ситуацію на одній із конференцій, коли Ж.М. Абдільдін терпляче вислуховував виступи студентів у той час, як багато іменитих професорів залишали аудиторію. І у відповідь на запитання, чому він так уважно слухає студентів, Жабайхан Мубарак-ович сказав, що йому небайдуже, хто прийде після нього. Як пам'ятаємо, трагічна дія «Гамлета» розгортається у ситуації, коли «порвалася нитка часів». Ситуація, яку описує Ішігуро в романі, сповнена тривоги – Мадам задається питанням – хто знає, що чекає на тих, хто прийде після вас: за сюжетом перемогли прагматики, які прибрали з виховання все «зайве» – поезію, малювання, музику, залишилося функціональне вирощування матеріалу.

І це прочитується як сумний діагноз сучасної ситуації освіти, що констатує Ханна Арендт ще у 1954 році, говорячи про американську освіту, але з тих далеких часів ці принципи охопили й інші території. Вона називає як «лікувальний» засіб відділення сфери освіти від публічного простору, що, на перший погляд, є парадоксальним і навіть утопічним, але цим вона вказує на те, що освіта не має бути виконавцем соціального замовлення і ринкового запиту, внаслідок чого відбувається перекиє у сферу публічності і втечу від самого себе.

Освіта не повинна повністю визначатись тим місцем, яке вона як соціальний інститут посідає у суспільстві. У такому ракурсі вона не має місця, йдеться про освіту як «острів утопії». Інакше висловлюючись, місце освіти визначається не соціальним середовищем, а ставленням до світу. Авторитет вчителя не відокремимо від його відповідальності за світ, у який він вводить дитину, який він показує дитині (Voznyak, Lipin, 2020, p. 101–102).

Висновки. Якщо відійти від метафоричних образів роману і перейти на дисциплінарну мову філософії, то слід порушити проблему згубності утилітарно орієнтованої освіти, яка вписує людське життя у наявні тут і тепер установки, урізаючи

її до засобу досягнення утилітарно-соціальних цілей. Утилітарний прагматизм як визначальний вектор сучасної освіти усуває найчудовіші речі, які можливі для людини, і робить її маріонеткою соціуму, що конститує навіть найінтимніші сфери її бажань і мрій. Ханна Арендт (2002) своєрідно визначає сутність освіти, говорячи, що «суттю проблеми виховання є народжуваність, той факт, що людські істоти народжуються на світ» (Арендт, 2002, с. 182). С. Рьодль (Rödl, 2020) наполягає, що викладання і навчання – це не просто зв'язок людини з людиною, але це спосіб, за посередництвом якого відбувається становлення людини (Rödl, 2020, р. 303). І далі іронічно додає, що назва університету – це не торгова марка, але принцип самовизначення (Rödl, 2020, р. 303), який має відношення до прищестя людини. Одна з важливих цілей, що є наскрізною для всієї системи освіти, – вміти виробити дистанцію стосовно нестримного споживання, набути здатність споглядання як включеності у світ не за допомогою переробки і поглинання його, але залученого до нього цілісною присутністю. І це те, що вирощуються живописом, літературою, музикою і філософією, і що важливо, у їх класичних формах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Адорно Т. Теорія естетики. Київ : Основи, 2002. 518 с.
2. Арендт Х. Криза виховання й освіти. *Між минулим і майбутнім*. Київ : ДУХ І ЛІТЕРА, 2002. С. 181–204.
3. Вітгенштайн Л. *Tractatus Logico-Philosophicus*. Філософські дослідження. Київ : Основи, 1995. С. 22–86.
4. Возняк В. Значення класичної діалектики для педагогіки. *Людинознавчі студії* : збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філософія». 2021. № 42. С. 87–103. doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.42.6>.
5. Ішігуро К. Не відпускай мене. Львів : Видавництво Старого Лева, 2016. 376 с. URL: <http://flibusta.site/b/621309/read> (дата звернення: 07.03.2024).
6. Ліпін М.В. Освіта в модифікаціях сучасного світу. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2018. 340 с.
7. Aldridge D. Education's Love Triangle. *Journal of Philosophy of Education*. 2019. Volume 53, Issue 3. *Special Issue: Love and Desire in Education*. P. 531–546. doi: <https://doi.org/10.1111/1467-9752.12373>.

8. Bakhurst D. Teaching and Learning: Epistemic, Metaphysical and Ethical Dimensions – Introduction. *Journal of Philosophy of Education*. 2020. Vol. 54. No. 2. P. 255–267. doi: <https://doi.org/10.1111/1467-9752.12418>.

9. Jenkins M. In A Dystopian Britain, Teens Grope Toward A Future. September 14, 2010. URL: <https://www.npr.org/2010/09/14/129838461/in-a-dystopian-britain-teens-grope-toward-a-future> (дата звернення: 03.03.2024).

10. Kern A. Human Life, Rationality and Education. *Journal of Philosophy of Education*. 2020. Vol. 54. No. 2. P. 268–289. doi: <https://doi.org/10.1111/1467-9752.12412>.

11. Mertel K.C. M. Heidegger, Technology and Education. *Journal of Philosophy of Education*. 2020. № 54 (2). P. 467–486. doi: <https://doi.org/10.1111/1467-9752.12419>

12. Press release. NobelPrize.org. Nobel Prize Outreach AB 2024. Wed. 6 Mar 2024. URL: <https://www.nobelprize.org/prizes/literature/2017/press-release/> (дата звернення: 03.03.2024).

13. Pritchard D. Educating for Intellectual Humility and Conviction. *Journal of Philosophy of Education*. 2020. № 54 (2). P. 398–409. doi: <https://doi.org/10.1111/1467-9752.12422>.

14. Rödl S. Teaching, Freedom and the Human Individual. *Journal of Philosophy of Education*. 2020. № 54 (2). P. 290–304. doi: <https://doi.org/10.1111/1467-9752.12415>

15. Timmermann M., Korsgaard M., Aldinger M. The Educator’s Diary: Arendt and Kierkegaard on Progressivism and the Educational Relation. *Educational Theory*. Volume 68, Issue 4–5. August/October. 2018. P. 381–583. doi: <https://doi.org/10.1111/edth.12325>.

16. Vlieghe J., Zamojski P. Out of Love for Some-Thing: An Ontological Exploration of the Roots of Teaching with Arendt, Badiou and Scheler. *Journal of Philosophy of Education*. 2019. Volume 53, Issue 3. Special Issue: *Love and Desire in Education*. P. 518–530. doi: <https://doi.org/10.1111/1467-9752.12375>.

17. Voznyak V.S., Lipin N.V. Education like breach between past and future. *Anthropological Measurements of Philosophical Research*, 2020, No. 17. P. 98–109. doi: <https://doi.org/10.15802/ampr.v0i17.206722>.

REFERENCES

1. Adorno, T. (2002). *Teoriya yestetiki [Theory of aesthetics]*. Kyiv: Osnovi [in Ukrainian].

2. Arendt, Kh. (2002). *Kryza vikhovannya y osviti [The Crisis in Education]*. *Mizh minulim i maibutnim – Between the past and the future*. (181–204). Kyiv: DUKh I LITERA [in Ukrainian].

3. Vitgenshtain, L. (1995). *Tractatus Logiko-Philosophicus*. [Tractatus Logiko-Philosophicus]. *Filosofski doslidzhennya – Philosophical studies*. (22–86). Kyiv: Osnovi [in Ukrainian].

4. Voznyak, V. (2021). Znachennya klasichnoyi dialektiki dlya pedagogiki [The value of classical dialectics for pedagogy]. *Lyudinoznavchi studii: zbirnik naukovikh prats Drogobitskogo derzhavnogo pedagogichnogo universitetu imeni Ivana Franka. Seriya «Filosofiya» – Studies in the humanities: a collection of scientific works of Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University. Series “Philosophy”*, 42, 87–103. doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.42.6> [in Ukrainian].

5. Ishiruro, K. (2016). Ne vidpuskai mene [Never Let Me Go]. Lviv: Vidavnistvo Starogo Leva. Retrieved from: <http://flibusta.site/b/621309/read> (Last accessed: 07.03.2024) [in Ukrainian].

6. Lipin, M.V. (2018). Osvita v modifikatsiyakh suchasnogo svitu [Education in the modifications of the modern world]. Kyiv: Kyiv. nats. torg.-ekon. un-t [in Ukrainian].

7. Aldridge, D. (2019). Education’s Love Triangle. *Journal of Philosophy of Education*, 53, 3, Special Issue: *Love and Desire in Education*, 531–546. doi: <https://doi.org/10.1111/1467-9752.12373>

8. Bakhurst, D. (2020). Teaching and Learning: Epistemic, Metaphysical and Ethical Dimensions – Introduction. *Journal of Philosophy of Education*, 54, 2, 255–267. doi: <https://doi.org/10.1111/1467-9752.12418>

9. Jenkins, M. (2010). In A Dystopian Britain, Teens Grope Toward A Future. September 14. Retrieved from: <https://www.npr.org/2010/09/14/129838461/in-a-dystopian-britain-teens-grope-toward-a-future> (Last accessed: 03.03.2024).

10. Kern, A. (2020). Human Life, Rationality and Education. *Journal of Philosophy of Education*, 54, 2, 268–289. doi: <https://doi.org/10.1111/1467-9752.12412>

11. Mertel, K.C. (2020). M. Heidegger, Technology and Education. *Journal of Philosophy of Education*, 54, 2, 467–486. doi: <https://doi.org/10.1111/1467-9752.12419>

12. Press release. NobelPrize.org. Nobel Prize Outreach AB 2024. Wed. 6 Mar 2024. Retrieved from: <https://www.nobelprize.org/prizes/literature/2017/press-release/> (Last accessed: 3.03.2024).

13. Pritchard, D. (2020). Educating for Intellectual Humility and Conviction. *Journal of Philosophy of Education*, 54, 2, 398–409. doi: <https://doi.org/10.1111/1467-9752.12422>

14. Rödl, S. (2020). Teaching, Freedom and the Human Individual. *Journal of Philosophy of Education*, 54, 2, 290–304. doi: <https://doi.org/10.1111/1467-9752.12415>

15. Timmermann, M., Korsgaard, M., Aldinger, M. (2018). The Educator’s Diary: Arendt and Kierkegaard on Progressivism and the Educational Relation. *Educational Theory*, 68, 4–5. August/October, 381–583. doi: <https://doi.org/10.1111/edth.12325>.

16. Vlieghe, J., Zamojski, P. (2019). Out of Love for Some-Thing: An Ontological Exploration of the Roots of Teaching with Arendt, Badiou and Scheler.

Journal of Philosophy of Education, 53, 3 Special Issue: *Love and Desire in Education*, 518–530. doi: <https://doi.org/10.1111/1467-9752.12375>.

17. Voznyak, V.S., Lipin, N.V. (2020). Education like breach between past and future. *Anthropological Measurements of Philosophical Research*, 17, 98–109. doi: <https://doi.org/10.15802/ampr.v0i17.206722>.

УДК 004.946:008

МАРИНЕЦЬ Надія – кандидат філософських наук, доцент кафедри історії та суспільних дисциплін, Закарпатський угорський інститут ім. Ф. Ракоці ІІ, 6, пл. Кошута, м. Берегово, Україна, індекс 90202 (marynets2020@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0582-9582>

САДОВНИКОВ Олег – кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри фундаментальних та суспільно-гуманітарних наук, Національний фармацевтичний університет, 53, вул. Григорія Сковороди, м. Харків, Україна, індекс 61002 (sadovnikovoleg14@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0216-3183>

КОНДРАТЮК-АНТОНОВА Тетяна – кандидат філософських наук, доцент, професор, Київський інститут Національної гвардії України, 7, вул. Оборони Києва, м. Київ, індекс 03179 (tkfilosof@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-6548-7772>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.48.9>

Бібліографічний опис статті: Маринець, Н., Садовніков, О., Кондратюк-Антонова, Т. (2024). Аналіз філософських аспектів віртуальної культури, соціальних мереж та їхнього впливу на свідомість та сприйняття. *Людинознавчі студії: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філософія»*, № 48, 132–146, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.48.9>

АНАЛІЗ ФІЛОСОФСЬКИХ АСПЕКТІВ ВІРТУАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ, СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ ТА ЇХНЬОГО ВПЛИВУ НА СВІДОМІСТЬ ТА СПРИЙНЯТТЯ

Анотація. *Мета статті* полягає в розгляді та аналізі філософських аспектів віртуальної культури та соціальних мереж, дослідженні їхнього впливу на свідомість і сприйняття сучасного індивіда. *Проводиться розгляд* філософських аспектів віртуальної культури та соціальних мереж, а також їхнього впливу на свідомість та сприйняття сучасної людини.

Поглиблене дослідження цих аспектів дозволить виявити основні тенденції та виклики, що виникають у цифровому столітті, та сприятиме розумінню того, як ці технології перетворюють наше сприйняття світу. Дослідження полягає у виявленні можливих етичних, соціальних та культурних наслідків використання віртуальної культури та соціальних мереж. Шляхом аналізу різних аспектів цифрового середовища визначено важливі аспекти, які варто враховувати для забезпечення збалансованого та етичного використання цих технологій у сучасному суспільстві. **Методологічна** база дослідження включає у себе філософський аналіз, культурологічний підхід та використання міждисциплінарних методів. Філософія дозволяє розкрити сутність віртуальної культури та соціальних мереж, а культурологічний підхід допомагає в контекстуалізації цих явищ у сучасному суспільстві. Використання міждисциплінарних методів дозволяє охопити різні аспекти впливу віртуальної культури на свідомість та сприйняття. **Наукова новизна.** Дослідження вносить новий внесок у розуміння філософських аспектів віртуальної культури, розкриваючи її вплив на формування індивідуальної та колективної свідомості. Акцент робиться на тому, як соціальні мережі впливають на сприйняття інформації, конструюючи новий спосіб комунікації та структуру світогляду. Тема, яку ми описали, звучить цікаво й актуально, оскільки вплив соціальних мереж та віртуальної культури на свідомість і сприйняття стає все більш обговорюваним у сучасному світі. Розкриті філософські концепції, які можна застосовувати до аналізу віртуальної культури і соціальних мереж. Проводиться аналіз того, як використання соціальних мереж і віртуальних платформ впливає на формування свідомості і мислення сучасної людини. **Висновки.** Результати дослідження дозволяють зрозуміти, що віртуальна культура та соціальні мережі перетинаються з філософією і суттєво впливають на формування сучасної свідомості. Важливість цього впливу варто розглядати як ключовий фактор у розвитку інформаційного суспільства та визначенні нових парадигм сприйняття реальності. Дослідження має велике значення для філософії, соціології та культурології, допомагаючи зрозуміти динаміку змін у сучасному світі під впливом віртуальних технологій.

Ключові слова: філософія, віртуальна культура, соціальні мережі, свідомість, інформаційне суспільство, парадигми сприйняття реальності.

MARYNETS Nadiia – Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor at the Department of History and Social Disciplines, Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education, 6, Koshuta Squ., Beregovo, Ukraine, postal code 90202 (marynets2020@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0582-9582>

SADOVNIKOV Oleh – Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Fundamental and Social Sciences and Humanities, National University of Pharmacy, 53, Hryhorii Skovoroda str., Kharkiv, Ukraine, postal code 61002 (sadovnikovoleg14@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0216-3183>

KONDRATYUK-ANTONOVA Tetiana – Phd in Philosophy, Associate Professor, Professor, Kyiv Institute of the National Guard of Ukraine, 7, Oborony Kyiva str., Kyiv, Ukraine, postal code 03179 (tkfilosof@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-6548-7772>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.48.9>

To cite this article: Marynets, N., Sadovnikov, O., Kondratyuk-Antonova, T. (2024). Analiz filozofskykh aspektiv virtualnoi kultury, sotsialnykh merezh ta yikhnoho vplyvu na svidomist ta spryiniattia [Analysis of philosophical aspects of virtual culture, social networks and their impact on consciousness and perception]. *Liudynoznavchi studii: zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriya "Filosofia" – Human Studies. Series of "Philosophy": a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, № 48, 132–146, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.48.9>*

ANALYSIS OF PHILOSOPHICAL ASPECTS OF VIRTUAL CULTURE, SOCIAL NETWORKS AND THEIR IMPACT ON CONSCIOUSNESS AND PERCEPTION

Summary. *The purpose of the article is to examine and analyze the philosophical aspects of virtual culture and social networks, investigating their influence on the consciousness and perception of the modern individual. The philosophical aspects of virtual culture*

and social networks, as well as their influence on the consciousness and perception of contemporary individuals, are considered. In-depth exploration of these aspects will reveal the main tendencies and challenges arising in the digital age, contributing to understanding how these technologies transform our perception of the world. The study aims to identify possible ethical, social, and cultural consequences of using virtual culture and social networks. By analyzing various aspects of the digital environment, important considerations are identified to ensure balanced and ethical use of these technologies in modern society. The **methodological** framework of the research includes philosophical analysis, cultural approach, and the use of interdisciplinary methods. Philosophy allows for revealing the essence of virtual culture and social networks, while the cultural approach helps contextualize these phenomena in modern society. The use of interdisciplinary methods enables the examination of various aspects of the influence of virtual culture on consciousness and perception. **Science novelty.** The research contributes to understanding the philosophical aspects of virtual culture, revealing its impact on the formation of individual and collective consciousness. The focus is on how social networks influence information perception, constructing a new mode of communication and worldview structure. The topic we described sounds interesting and relevant as the influence of social networks and virtual culture on consciousness and perception becomes increasingly discussed in the modern world. Philosophical concepts applicable to the analysis of virtual culture and social networks are explored. The analysis examines how the use of social networks and virtual platforms affects the formation of consciousness and thinking of contemporary individuals. **Conclusions.** The research results help understand that virtual culture and social networks intersect with philosophy and significantly impact the formation of modern consciousness. The importance of this influence should be considered as a key factor in the development of the information society and the definition of new paradigms of reality perception. The research is of significant importance for philosophy, sociology, and cultural studies, helping understand the dynamics of changes in the modern world under the influence of virtual technologies.

Key words: philosophy, virtual culture, social networks, consciousness, information society, paradigms of reality perception.

Постановка проблеми. У сучасному світі стрімкого технологічного розвитку та широкого впровадження віртуальних технологій у повсякденне життя виникає нагальна потреба у глибокому розгляді проблематики впливу віртуальної культури та соціальних мереж на суспільство та індивіда. Початкова точка відсутності чіткого розуміння та системного аналізу філософських аспектів цих явищ створює серйозні виклики для нашого суспільства. Однією з головних проблем є відсутність консенсусу щодо етичних норм та цінностей у віртуальному просторі, що породжує низку дискусій і спростовує традиційні норми моралі та етики. Важливо розглядати, як ці цінності можуть взаємодіяти з реальним світом та впливати на формування культурного ландшафту. Ще однією ключовою проблемою є відсутність стандартів регулювання та контролю за віртуальним простором. Несанкціоновані збори та використання персональної інформації, алгоритмічна фільтрація та вплив соціальних мереж на формування громадської думки стають серйозними проблемами для забезпечення прозорості та демократичності в інформаційному просторі.

У зв'язку з поглибленням взаємодії людини з віртуальною реальністю виникає питання впливу цього процесу на самопізнання та розвиток особистості. Важливо враховувати, як соціальні мережі формують самоусвідомлення та психологічний стан користувачів, зокрема у контексті самоізоляції та створення віртуальних «бульбашок» (Likarchuk, Velychko, Andriieva, Lenda, Vusyk, 2023).

Необхідно вивчити вплив віртуальної культури та соціальних мереж на міжособистісні взаємини та спілкування у реальному світі, зокрема в контексті виникнення нових форм соціальних норм та стереотипів, своєю чергою це дозволить зрозуміти, наскільки змінюється сприйняття та взаємодія між людьми внаслідок впливу віртуального середовища.

Мета статті полягає в розгляді та аналізі філософських аспектів віртуальної культури та соціальних мереж, дослідженні їхнього впливу на свідомість і сприйняття сучасного індивіда.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні дослідження в галузі віртуальної культури та соціальних мереж виявили низку ключових тенденцій, що визначають сучасну взаємодію індивіда з цифровим середовищем. Л. Васильєва,

О. Найдъонов, К. Нсер, Л. Філіпова великий фокус уваги приділяють розумінню впливу соціальних мереж на формування ідентичності та конструкцію особистого «Я». Дослідники акцентують увагу на тому, як віртуальні спільноти та онлайн-платформи впливають на соціальні взаємини та самопізнання. Є. Мануйлов, Ю. Калиновський, С. Кремер, М. Чайко, Х. Чжун поглиблюють наше розуміння філософських аспектів віртуальної культури, зокрема в контексті етичних питань, пов'язаних із використанням технологій. Автори вказують на важливість розгляду віртуальної реальності як окремої сфери, яка формує власні цінності та моральні стандарти. Вони розглядають питання етичності використання персональних даних, а також впливу алгоритмів на формування світогляду та психічного здоров'я.

О. Андрєєва, З. Величко, Г. Вусик, Р. Кемпбел, В. Кребс, М. Крістофер, Р. Ленда, Н. Лікарчук, Б. Фабос, Р. Франкель ставлять під сумнів загальноприйняті уявлення про позитивний вплив соціальних мереж на суспільство. Вони акцентують на ризиках соціальної ізоляції та формуванні «фільтрованих бульбашок», що можуть призвести до втрати критичного мислення та обмеження свободи вибору інформації. Ці дослідження висвітлюють потребу в нових стратегіях регулювання та освіти, щоб ефективно управляти впливом віртуального середовища на наше повсякденне життя.

Основний матеріал. Віртуальна культура – незримий ландшафт, який стрімко виростає серед обривів інтернет-простору, відкриває перед сучасним світом нові можливості та виклики. Підводячи естафету традиційній культурі, віртуальна стає важливим аспектом нашого повсякденного життя, пронизуючи його віртуальними спілкуваннями, онлайн-іграми та іншими артефактами цифрової епохи. У цьому віддзеркаленні реальності віртуальна культура трансформує традиційні цінності та норми, вводячи нові контексти та парадигми (Васильєва, 2019). Зростання її впливу відображається в зміні способу сприйняття суспільства, де відкритість для нових ідей, креативність та взаємодія стають ключовими елементами. Віртуальна культура активно впливає на формування ідентичності, відштовхуючись від віртуальних образів та спілкування, які стають не менш значущими, ніж їхні реальні аналоги.

Однак є інший бік цієї медалі віртуальної культури, де віртуальна реальність може затемнювати реальність, перетворюючись на цифровий вир гіперреальності. Це викликає питання щодо важливості розрізнення між віртуальним та реальним життям, адже інтенсивне занурення в електронний світ може викликати втрату зв'язку з реальністю та емоційну віддаль від реальних спільнот (Філіпова, 2019). Завдяки віртуальній культурі відбувається також реінтерпретація та переосмислення самого поняття творчості. Інтернет стає майданчиком для новаторства та вираження, де кожен може бути художником, письменником чи музикантом, а це відкриває шлях для розвитку нових творчих форм і неочікуваних талантів.

Слово “virtus” латиною означає «найвища здатність». Самі римляни використовували його для позначення стану підйому душі воїна під час битви, що дозволяло йому виконати те, на що він не здатен у звичайному житті. Цицерон використовував це слово у значенні «прекрасна властивість». У творах середньовічних філософів (Фоми Аквінського) термін “virtus” є одним з центральних. З їхнього уявлення, це своєрідна «душа речей», їхні надчутливі якості, реальність більш високого порядку, ніж очевидний світ. Згодом цей термін практично вийшов з активного використання у філософських працях (McCarthy, 2019).

У сучасний час частіше за все «віртуальним» називають той «псевдосвіт», який видається перед людиною на екрані монітора під час комп'ютерної гри або під час подорожі мережею Інтернет. Фактично сам термін «віртуальний світ» вийшов на широке використання у зв'язку із комп'ютерними іграми. Ще в 60-х роках фахівці в галузі кібернетики почали розробляти систему, яка інтегрує в єдиному інформаційному просторі зображення, звук і рух. Вони назвали її «штучною реальністю» (Frankel, Krebs, 2021).

До середини 90-х років ХХ століття поняття віртуальності, віртуальної реальності стало настільки важливим, що, здається, вже важко знайти сферу людської діяльності, де йому б не можна було знайти застосування. Під час розгляду цієї проблеми, великої кількості літератури з цього питання виявляється можливим представити ретроспективний погляд на історію (своєрідну «праісторію») його використання (Калиновський,

2021). Джерела подібних уявлень можна відшукати вже у філософії Платона, в його ідеалістичному уявленні про світ ідей і світ речей. Він першим розгорнув ці категорії, підкреслюючи значущість ілюзорного світу як царства істини, вищих ідей (Мануйлов, Калиновський, 2021).

У середні віки категорія «віртуальність» активно використовувалася для розв'язання філософських проблем. Цікаво, що шотландський середньовічний філософ, логік і теолог Іоанн Дунс Скотт ввів термін “virtualiter” (лат.), що означає «віртуально». Він вважав, що річ існує «реально» (незалежно від спостерігача), але виявляє себе спостерігачеві лише «віртуально» (у процесі емпіричного спостереження, фактично через взаємодію речей і спостерігача). Якщо розібратися, то Скотт визначав віртуальність як інформаційний еквівалент речі (Найдьонов, 2019).

Постмодернізм – явище надзвичайно складне, обговорюване, як і саме століття, що його створило. Не випадково його ідентифікують з ім'ям епохи «втомленої», «ентропійної культури». Серед найважливіших властивостей постмодерну можна виділити те, що знаменитий французький філософ Ж. Бодріяр назвав симуляцією, або виробництвом реальності. Симулякр – це псевдоріч, яке заміщає реальність постреальністю через симуляцію, видаючи відсутність за присутність, стираючи різницю між реальним і уявним (Nser, 2024). В результаті виникає особливий світ, світ моделей і симулякрів, які виявляються більш реальними, ніж сама реальність – цей світ, який ґрунтується лише на собі, Бодріяр назвав гіперреальністю.

Найбільш масштабна спроба створення моделі віртуальності була підтримана Мануелем Кастельсом, який розглядав технологічну революцію і глобальну культуру медіа як основні ознаки формуючого нового світового порядку. Його фундаментальна тритомна робота «Інформаційна ера: економіка, суспільство і культура» (1998 р.) присвячена аналізу тенденцій розвитку нового суспільства, яке він називає мережевим. Книга починається тезою про перехід до суспільства «інформаційного капіталізму», в умовах якого успіх залежить від здатності генерувати, обробляти та ефективно використовувати інформацію, ґрунтовану на знаннях (Chaiko, 2018).

Однак найбільш детально тема конструювання реальності представлена в теорії масових комунікацій. XXI століття – століття газет, кіно, телебачення та Інтернету, які значною мірою замінюють власний життєвий досвід людини готовим набором думок. При цьому подібні судження часто виступають у формі безпосередньої очевидності, хоча, по суті, вони не більше, ніж анонімно сконструйована думка когось іншого. Тут варто звернутися до концепції Ніла Постмана, згідно з якою людина потрапляє у залежність від ілюзорного віддаленого життя, та ідей Гі Дебора про «суспільство спектаклю» – світ видимостей і реаліті-шоу, що видаються за реальність (Campbel, Christopher, Fabos, 2019).

Відповідно до вище відзначеного необхідно здійснити процедуру етапного сходження до шуканого визначення віртуальної культури, послідовно вказавши основні підходи до її інтерпретації:

1) Культура взагалі розуміється як світ людської свідомості й може бути визначена і розглянута як віртуальна реальність (культура як віртуальність). У цьому значенні віртуальна культура виявляється або характеристикою сучасного етапу розвитку культури (культура віртуального суспільства), або фіксацією її шуканої, базової характеристики (культура взагалі розуміється як віртуальна освіта);

2) Віртуальна культура як синонімічна (і тому – рівнозначна) або сусідня категорія щодо концепцій: інформаційна культура, медіакультура, аудіовізуальна культура, інтернет-культура;

3) Віртуальна культура розглядається як частина культури реального світу, що розвивається за аналогічним сценарієм, але має власні відмінні риси, що виникли в результаті взаємодії з новою реальністю (віртуальна культура як підсистема домінуючої культури, специфічний простір) (Krämer, 2016).

Віртуальна культура та соціальні мережі у сучасному світі стали не тільки невіддільною частиною повсякденного життя, але й важливим фактором впливу на суспільство та людську свідомість. З філософського погляду є кілька аспектів, які можна розглядати під час аналізу віртуальної культури та соціальних мереж відповідно до сучасних викликів:

1. Трансформація реальності та віртуальний світ: віртуальна культура створює віртуальний світ, який існує паралельно

з реальним, своєю чергою це породжує питання про те, якій реальності ми віддаємо перевагу і чи може віртуальна реальність змінювати наше сприйняття і розуміння реальності.

2. Самовираження та ідентичність, тобто соціальні мережі дозволяють людям виражати себе, будувати власну індивідуальність та ідентичність через різноманітні віртуальні платформи. В рамках філософії це питання про те, наскільки це самовираження є автентичним, а також як це впливає на розуміння особистої ідентичності.

3. Соціальна взаємодія та спільнота: віртуальні спільноти у соціальних мережах можуть об'єднувати людей з різних куточків світу, різних культур та груп, своєю чергою це породжує питання про нові форми соціальної взаємодії та того, як вони впливають на створення спільнот та суспільства загалом.

4. Влада та контроль: розвиток віртуальної культури ставить питання про те, як влада і контроль мігрують у цифровий простір, своєю чергою це може включати аспекти цензури, захисту приватності та влади над інформацією, що є важливими для розуміння впливу віртуального світу на суспільство.

5. З підвищенням важливості віртуальної культури виникає потреба в розробці етичних норм і цифрової моралі. Які принципи визначають нашу поведінку в Інтернеті, як ми поведимося в мережі, і які цінності стають важливими у цифровому середовищі? (Sajjadi, 2024)

Віртуальна культура та соціальні мережі невіддільні від сучасного світу. Їхній вплив на наше сприйняття та свідомість зростає з кожним роком. Завдяки великій кількості інформації, яку ми щодня споживаємо в онлайн-просторі, формується новий тип культурної взаємодії, який часто замінює традиційні засоби спілкування. Віртуальна культура стає платформою для вираження ідентичності та взаємодії груп, а соціальні мережі розширюють межі комунікації, забезпечуючи можливість обміну інформацією та ідеями навіть на великій відстані, своєю чергою це сприяє розвитку глобальної спільноти та взаєморозуміння.

Однак висхідна залежність від віртуального простору має свої ризики. Споживання ідеального життя, яке іноді представлено у соціальних мережах, може викликати почуття незадоволеності та несумісності з реальністю. Вплив віртуальної

культури може сприяти формуванню штучних стереотипів та спотворювати реальні цінності (Лікарчук, 2020). Необхідно усвідомлювати, як віртуальна культура впливає на наше мислення та перспективи. Розвиває критичне мислення та допомагає фільтрувати інформацію, що до нас приходить, допомагає зберігати здоровий розум та відчуття реальності у світі віртуальних можливостей.

Віртуальна культура у сучасному суспільстві породжує численні виклики, які можна аналізувати крізь призму різних філософських концепцій, а саме:

- віртуальна культура підтримує індивідуалізм, де кожен може виражати свою унікальність через соціальні мережі, власний контент тощо, тобто це може призвести до зміцнення прав і свобод окремої особи;

- з іншого боку, цифрова комунікація також може зміцнити спільноту через онлайн-платформи, де люди об'єднуються навколо спільних ідей, цінностей чи інтересів;

- зі зростанням кількості інформації з'являється проблема вибору та розрізнення правдивої й неправдивої інформації, а от філософія плюралізму може допомогти розуміти, як враховувати різноманіття думок;

- філософія критичного мислення може бути корисною для аналізу впливу алгоритмів та персоналізованих стрічок новин на формування світогляду і віддзеркалення реальності;

- філософія етики допомагає розв'язувати питання про відповідальність у віртуальному просторі, де важливо враховувати наслідки власних дій в Інтернеті на індивідуальному та колективному рівнях;

- концепція приватності в інтернет-світі може бути досліджена крізь призму філософії прав людини та обговорення того, як зберігати баланс між необхідністю збереження приватності та зручністю використання технологій;

- технологічний детермінізм: філософія вказує на те, як технології формують наше розуміння світу і впливають на наше сприйняття реальності;

- філософія моралі допомагає розуміти етичні питання, пов'язані з використанням штучного інтелекту та автоматизації (Zhong, 2021).

Безперечно, подальший розвиток та поширення віртуальних технологій може призвести до радикальних змін у науково-технічній сфері, а також спровокувати значущі соціальні трансформації. Вийти за межі іманентності, в рамках якої так чи інакше залишалася вся попередня філософія, – ось мета онтологічного конструктивізму. Віртуальність вимагає конструювання, а конструювання потребує віртуальності. Віртуальність не підлягає інтерпретації. Віртуальність піддається конструюванню і конструктивній інтерпретації: на різних рівнях нормування онтології та онтики, у новому відношенні мови до сконструйованого мета-семіозису і конструктсеміозису, у новому віртуальному мисленні.

Висновки. Філософські аспекти віртуальної культури висвітлюють глибокий вплив технологічного прогресу на наше сприйняття світу. Розвиток віртуальних платформ і соціальних мереж створює новий простір для взаємодії та комунікації, переосмислення цінностей та концепцій існування. Важливим аспектом аналізу є взаємодія соціальних мереж з індивідуальною та колективною свідомістю. Інтерація в цифровому просторі формує нові стандарти сприйняття реальності та визначає ідентичність особистості, що відкриває широкий простір для дискусії щодо впливу цих змін.

Віртуальна культура та соціальні мережі можуть викликати як позитивні, так і негативні наслідки для суспільства. Порушення приватності, формування фільтрувальних бульбашок та залежність від онлайн-взаємодії – це лише кілька проблем, які варто ретельно розглядати та розв'язувати. Аналіз вказує на те, що віртуальна культура може перетворити наше сприйняття інформації та реальності, створюючи нові підходи до побудови знань та спільної реальності. Виникає необхідність відповідального використання цих технологій та розуміння їхнього впливу на формування індивідуальної свідомості. Сучасна віртуальна культура стає простором для вираження різноманітних поглядів, ідентичностей та культурних особливостей. Але одночасно виникає питання про рівень толерантності та безпеки у цьому віртуальному середовищі, оскільки воно може відобразити або збільшити реальні проблеми сучасного суспільства.

Загалом, аналіз філософських аспектів віртуальної культури та соціальних мереж підкреслює необхідність розвивати більш

глибоке розуміння впливу цих технологій на наше свідоме та сприйняття світу. Для ефективного використання цих інструментів у майбутньому важливо бути відкритими до обговорення, вдумливо розв'язувати етичні питання та працювати над забезпеченням сталих засад віртуальної культури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Васильєва Л.А. Людина публічна в культур-комунікативному просторі сучасності : монографія. Харків : Мачулін, 2019. 368 с.
2. Калиновський Ю.Ю. Аксіогенеза особистості у інформаційному суспільстві. *Проблеми саморозвитку особистості в сучасному суспільстві* : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф., 26–27 берез. 2021 р. НЮУ ім. Ярослава Мудрого. Харків : Друк. «Мадрид», 2021. С. 125–127.
3. Лікарчук Н. Викривлення інформації як технологія впливу на систему управління. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*, 2020. Випуск 6. С. 216–225.
4. Мануйлов Є.М., Калиновський Ю.Ю. Вплив соціальних мереж на аксіогенезу особистості. *Вісник НЮУ імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2021. № 3 (50). С. 28–40.
5. Найдьонов О. Екранна культура мережевого суспільства: виникнення, зміст, цінності, смисли. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2019. Випуск 23, С. 66–73.
6. Філіпова Л.Я. Роль комп'ютерної етики в формуванні інформаційної культури користувачів комп'ютерно-мережевого середовища. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2019. № 3. С. 75–80.
7. Campbel R., Christopher M., Fabos B. *Media & culture: mass communication in a digital age*. Boston : Bedford/St. Martin's, Macmillan Learning, 2019. 312 p.
8. Chaiko M. *Superconnected: the Internet, digital media, and technological life*. Thousand Oaks, California : SAGE Publications, Inc., 2018. 270 p.
9. Frankel R., Krebs V. *Human virtuality and digital life: Philosophical and psychoanalytic investigations*. Routledge, 2021. 314 p.
10. Krämer S. *Medium, Messenger, Transmission: An Approach to Media Philosophy*. Amsterdam University Press, 2016. 365 p.
11. Likarchuk N., Velychko Z., Andriieva O., Lenda R., & Vusyk H. Manipulation as an element of the political process in social networks. *Cuestiones Políticas*, 2023. № 41(76). P. 769–779.
12. McCarthy C.P. *How virtual reality will impact society*. San Diego, CA : Reference Point Press, Inc., 2019. 158 p.
13. Nser K. et al. Multimodal Social Network Analysis: Exploring Language, Visual, and Audio Data in Online Communities. *Studies in Media and Communication*, 2024. № 12.2. P. 148–156.

14. Sajjadi S. Technological Turns in Education: Virtual Space Challenge. *Foundations of Education*. 2024. P. 1–40.

15. Zhong H. The application of virtual reality technology in the digital preservation of cultural heritage. *Computer Science and Information Systems*. 2021. № 18.2. P. 535–551.

REFERENCES

1. Vasylieva, L.A. (2019). *Liudyna publiczna v kultur-komunikatyvnomu prostori suchasnosti: monohrafiia* [A public person in the cultural and communicative space of modernity: a monograph]. Kharkiv: Machulin, 368 [in Ukrainian].

2. Kalynovskyi, Yu.Yu. (2021). Aksioheneza osobystosti u informatsiinomu suspilstvi [Axiogenesis of personality in the information society]. *Problemy samorozvytku osobystosti v suchasnomu suspilstvi : materialy II Mizhnar. nauk.-prakt. konf., 26–27 berez. 2021 r. NIuU im. Yaroslava Mudroho*. Kharkiv: Druk. «Madryd», 125–127 [in Ukrainian].

3. Likarchuk, N. (2020). Vykryvlennia informatsii yak tekhnolohiia vplyvu na systemu upravlinnia [Distortion of information as a technology of influence on the management system]. *Mizhnarodni vidnosyny: teoretyko-praktychni aspekty*. Vypusk 6, 216–225 [in Ukrainian].

4. Manuilov, Ye.M., Kalynovskyi, Yu.Yu. (2021). Vplyv sotsialnykh merezh na aksiohenezu osobystosti [The influence of social networks on the axiogenesis of individuals]. *Visnyk NIuU imeni Yaroslava Mudroho. Seriia: Filosofiia, filosofii prava, politolohiia, sotsiolohiia*, № 3 (50), 28–40 [in Ukrainian].

5. Naidonov, O. (2029). Ekranna kultura merezhevoho suspilstva: vynykennia, zmist, tsinnosti, smysly [Screen culture of the network society: emergence, content, values, meanings]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia filos.-politoh. studii*. Vypusk 23, 66–73 [in Ukrainian].

6. Filipova, L.Ya. (2019). Rol kompiuternoï etyky v formuvanni informatsiinoï kultury korystuvachiv kompiuterno-merezhevoho seredovyscha [The role of computer ethics in the formation of the information culture of users of the computer and network environment]. *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiia*, № 3, 75–80 [in Ukrainian].

7. Campbel, R., Christopher, M., Fabos, B. (2019). *Media & culture: mass communication in a digital age*. Boston: Bedford/St. Martin's, Macmillan Learning, 312 p.

8. Chayko, M. (2018). *Superconnected: the Internet, digital media, and techno-social life*. Thousand Oaks, California: SAGE Publications, Inc., 270 p.

9. Frankel, R., Krebs, V. (2021). *Human virtuality and digital life: Philosophical and psychoanalytic investigations*. Routledge, 314 p.

10. Krämer, S. (2016). *Medium, Messenger, Transmission: An Approach to Media Philosophy*. Amsterdam University Press, 365 p.

11. Likarchuk, N., Velychko, Z., Andrieieva, O., Lenda, R., Vusyk, H. (2023). Manipulation as an element of the political process in social networks. *Cuestiones Políticas*, № 41(76). P. 769–779.

12. McCarthy, C.P. (2019). *How virtual reality will impact society*. San Diego, CA: Reference Point Press, Inc., 158 p.

13. Nser, K. et al. (2024). Multimodal Social Network Analysis: Exploring Language, Visual, and Audio Data in Online Communities. *Studies in Media and Communication*, № 12.2. P. 148–156.

14. Sajjadi, S. (2024). Technological Turns in Education: Virtual Space Challenge. *Foundations of Education*. P. 1–40.

15. Zhong, H. (2021). The application of virtual reality technology in the digital preservation of cultural heritage. *Computer Science and Information Systems*, № 18.2. P. 535–551.

УДК 001.4; 165.0

ПАВЛОВ Валерій – кандидат філософських наук, професор кафедри філософії, Український державний університет імені Михайла Драгоманова, 9, вул. Пирогова, м. Київ, індекс 02000 (vpavlov52@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7691-0850>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.48.10>

Бібліографічний опис статті: Павлов, В. (2024). Особливості функціонування інформації. *Людинознавчі студії: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філософія»*, № 48, 147–161, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.48.10>

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНФОРМАЦІЇ

Анотація. *Метою статті є осмислення особливостей функціонування інформації як особливої реальності, якою можна оперувати; специфіки її присутності в електронно-обчислювальних машинах; співвідношення в інформації матеріального та ідеального. Методологічні засади дослідження. Інформація розглядається як атрибут матерії, який, зберігаючи свої сутнісні ознаки, по-різному проявляє себе на рівнях неживої і живої природи та у суспільстві. Завдяки людській свідомості у соціумі вона функціонує передусім у формі знань, утворюючи тим самим особливу реальність, в якій внутрішньо взаємопов'язані об'єктивне і суб'єктивне, матеріальне та ідеальне. Суб'єкти мають можливість оперувати цією реальністю, надавати їй різні форми існування, в т. ч. певним чином кодувати. Тим самим ідеальне може набувати нематеріального способу буття і навпаки. Наукова новизна. Проводиться ідея про важливу роль інформації у самоорганізації світу. Показано, що по мірі ускладнення матеріальних систем її значення зростає. Це особливо відчувається у суспільстві, де таке утворення отримує статус особливої цінності. Інформація пронизує всі сфери суспільного життя і від неї значною мірою залежить успіх людської життєдіяльності. Звертається увага на внутрішній*

потенціал інформації і можливість його застосування різними суб'єктами на користь або на шкоду іншим суб'єктам чи суспільству. Підкреслюється роль моралі як своєрідного «запобіжника» у ситуаціях використання людьми інформації в корисливих цілях. **Висновки.** Інформація – утворення, що має складну структуру і різні форми існування. Від природи вона індиферентна до економіки, політики, права, релігії, моралі, але активно використовується людьми для досягнення своїх цілей у різних сферах суспільного, колективного та індивідуального життя. Залежно від обставин здатна до трансформації у своїх матеріальних та нематеріальних проявах.

Ключові слова: інформація, знання, матеріальне, ідеальне, функціонування, електронно-обчислювальна машина, суспільство.

PAVLOV Valerii – Candidate of Philosophical Sciences, Professor at the Department of Philosophy, Mykhailo Drahomanov Ukrainian State University, 9, Pyrogoва str., Kyiv, postal code 02000 (vpavlov52@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7691-0850>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.48.10>

To cite this article: Pavlov, V. (2024). Osoblyvosti funktsionuvania informatsii [Features of information functioning]. *Liudynoznavchi studii: zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia «Filosofiiia» – Human Studies. Series of “Philosophy”*: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, № 48, 147–161, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.48.10>

FEATURES OF INFORMATION FUNCTIONING

Summary. *The purpose of the article is to understand the peculiarities of the functioning of information as a special reality that can be operated on; peculiarities of its presence in electronic computing machines; correlation of material and ideal aspects of information. **Methodological basis.** Information is considered as an attribute of matter, which, while retaining its essential properties, manifests itself differently at the levels of inanimate and living nature and in society. Thanks to human consciousness in society, it functions primarily in the form of knowledge, thus forming a special reality in which objective and subjective, material*

*and ideal are internally interconnected. Subjects have the ability to operate on this reality, to give it various forms of existence, including coding in a certain way. Thus, the ideal can acquire an immaterial way of existence and vice versa. **Scientific novelty.** The opinion about the important role of information in the self-organization of the world is presented. It is shown that as material systems become more complicated, its importance increases. This is especially felt in society, where this education acquires the status of special value. Information permeates all spheres of social life and the success of a person's life largely depends on it. Attention is drawn to the internal potential of information and the possibility of its application by various subjects for the benefit or harm of other subjects or society. The role of morality as a kind of "safeguard" in situations where people use information for selfish purposes is emphasized. **Conclusions.** Information is an entity that has a complex structure and various forms of existence. By its nature, it is indifferent to economics, politics, law, religion, morality, but is actively used by people to achieve their goals in various spheres of social, collective and individual life. Depending on the circumstances, it is capable of transformations in its material and immaterial manifestations.*

Key words: *information, knowledge, material, ideal, functioning, electronic computer, society.*

Постановка проблеми. Інформація – невід’ємний складник дійсності у всій палітрі її проявів (Павлов, 2023, с. 117–118). Це утворення відіграє надзвичайно важливу роль у бутті неживої і живої природи, суспільства, індивідів, їх різноманітних спільностей. Чим складніші матеріальні об’єкти, *тим більше* їх функціонування залежить від інформаційної компоненти. У суспільстві, де інформація свідомо, активно і цілеспрямовано використовується всіма суб’єктами, що здійснюють власну різнопланову діяльність, вона набуває особливого статусу – постає як специфічна реальність, в якій об’єктивне і суб’єктивне, матеріальне та ідеальне взаємопов’язані, внаслідок цього є можливість оперувати цією реальністю, в тому числі шляхом використання електронно-обчислювальних машин. Зазначена ситуація має свої позитивні і негативні сторони. Останні роками фіксується

все більша залежність соціуму від інформації і поява нових тенденцій впливу останньої практично на всі сфери його життя.

Мета статті – осмислення особливостей функціонування інформації як особливої реальності, якою можна оперувати; специфіки її присутності в електронно-обчислювальних машинах; співвідношення в інформації матеріального та ідеального.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сутності інформації та особливостям її функціонування присвячені публікації В. Батиргарєєвої, С. Брайчевського, В. Брижка, О. Гиляки, О. Данильяна, О. Дзьобаня, Х. Кметик-Подубінської, К. Коліна, Н. Костова, Т. Копитко, Г. Красноступа, А. Ладанюка, В. Павлова, А. Урсула, В. Шульгіної, Т. Ярошенка.

Основний матеріал. Наука накопичила досить знань для висновку, що інформація посідає надто важливе місце у природі та суспільстві та її потрібно розглядати як невід’ємний складник самоорганізації світу загалом та його різноманітних проявів – від неживих матеріальних об’єктів до свідомості. Нерідкі твердження про *визначальну* роль інформації у процесах, які прийнято називати еволюцією та розвитком.

Зрозуміло, що інформація по-різному проявляє себе залежно від середовища власного виникнення та існування (нежива і жива природа; суспільство загалом; його конкретні сфери; рівень індивідів, різноманітних соціальних спільностей тощо), а також наявності (чи відсутності) можливостей використання такого утворення і оперування ним. Щодо останнього, то тут особливий інтерес викликають: залежність від інформації живих організмів (як примітивних, так і більш складних) у контексті свого самозбереження та розвитку; її трансформація у знання на рівні соціуму; оцінка цього утворення людиною з позицій можливості застосування у власних цілях; збереження, класифікація інформації та різноманітні логічні процедури щодо її змісту і форм існування; присутність інформації в численних електронних системах тощо.

В інформації, якщо йдеться про її функціонування у суспільстві, по-особливому взаємопов’язані *ідеальне і матеріальне*. В одних ситуаціях ведуча роль належить першому, в інших – другому. Все залежить від того, чому саме суб’єкт надає пріоритет у разі користування цим утворенням. Ідеальне в інформації – її

змістовий складник, осмислений людиною і певним чином систематизований за допомогою свідомості. Викопані археологом із землі артефакти у виді старовинної монети чи залишків посуду – ні що інше, як матеріальні об'єкти (інформація, що має матеріальний характер). По мірі того, як вона осмислюється, змінюється спосіб існування інформативного поля. Воно набуває виражених нематеріальних ознак – статусу знання. Відвідуючи музеї, людина контактує з конкретними матеріальними носіями інформації – скульптурами, художніми полотнами, предметами побуту, зразками техніки, кістками давно зниклих тварин чи риб тощо. Водночас має можливість зануритись у відповідні пласти знань, де зазначені об'єкти певним чином аналізуються, описуються, характеризуються. І якщо станеться так, що через пожежі чи якісь природні катаклізми вони будуть знищені, інформація про все це залишиться у формі знань. Ідеальна компонента інформації продовжуватиме власне існування. Те, що у сучасній літературі називається оцифруванням інформації (рукописів, книг, нот, фотографій, художніх полотен тощо) надзвичайно важливе для її збереження тепер і в майбутньому. Матеріальні носії інформації можуть мати різний вигляд. При цьому це практично не впливає на її зміст, який за певних умов (в електронно-обчислювальних машинах) набуває нематеріального прояву.

Складний взаємозв'язок матеріального та ідеального в інформації яскраво представлений у кібернетиці як науці про її отримання, збереження, перетворення та передачу (по-іншому: науці про управління на основі використання інформації). Остання для кібернетики (не тільки як для науки, а й практики оперування різноманітними інформаційними ресурсами) – безмежна територія, де існує безліч детермінант, вплив яких на матеріальний і нематеріальний складники інформації важко відслідкувати. Інформація у її нематеріальній формі силою людської думки та практичних дій може опредмечуватись, втілюватись у різноманітні матеріальні об'єкти, явища, події. Зворотний процес також має місце, але матеріальне не здатне саме «трансформуватись» в ідеальне без участі свідомості. Про це свідчать і новітні досягнення кібернетики: класифікація матеріальних об'єктів за їх зовнішньою формою, фізичною структурою, хімічними властивостями; розпізнавання людей у натовпі за особливостями

руху тіла, формою голови, фізіономікою; ідентифікація індивідів на основі аналізу їхнього почерку та ін.

Буття інформації у сфері її електронного функціонування хоча і має свою специфіку, багато в чому не відрізняється від буття цього утворення у неживій природі. Хіба що тут мають місце відповідне обладнання, програмне забезпечення, кодування, різноманітні сигнали електричного і магнітного порядку, розпізнавання та ін. Але у всіх випадках це неживий матеріал, який специфічно оброблений людиною і має кількісні виміри свого існування, свій конкретний обсяг¹. Якісні характеристики інформації (її зміст) у таких умовах втрачають своє значення. Вони набувають статусу цінності лише тоді, коли людина починає інформацією користуватись.

Актуальною і надто складною залишається проблема зберігання та класифікації інформації, а також створення належних умов доступу до неї. У разі забезпечення функціонування цього утворення важливо, щоб воно було правильно систематизоване; збережене; не втратило власну повноту; не потрапило до рук тих, хто може використати його на шкоду іншим; не фальсифікувалось. Варто пам'ятати і про те, що існує інформація, зі змістом якої може бути ознайомлена лише обмежена кількість людей

¹ Одиниця виміру інформації – «біт». Це її мінімальний обсяг (порція). В електронно-обчислювальних машинах інформація специфічно кодується шляхом використання (поєднання) чисел «нуль» і «одиниця» (0 і 1). Відповідно, один біт – одне з цих чисел (обсяг інформації, який дозволяє відрізнити будь-який один об'єкт від іншого). 8 біт – це «байт» (варіативне поєднання вищеназваних чисел 8 раз). Саме такий термін, а не «біт» вживають у літературі, коли необхідно представити певний обсяг інформації або інформативну ємність різноманітних приладів, за допомогою яких вона зберігається і передається. При цьому використовуються 2 системи класифікації обсягу інформації, т. з. *десятькова* і *двійкова*. Для позначення різної кількості байтів у десятковій використовуються терміни: «кілобайт» (КБ) = 1000 байт; «мегабайт» (МБ) = 1000000 байт (1000 кілобайт); «гігабайт» (ГБ) = 1000000000 байт (1000 мегабайт); «терабайт» (ТБ) = (1000 гігабайт) та ін. Тобто кожна наступна одиниця виміру в 1 тисячу раз більша від попередньої. Двійкова система має свої особливості і терміни: 1024 байт – це «кібібайт» (КіБ); 1048576 байт (1024 кібібайт) – «мебібайт» (МіБ); 1073741824 байт (1024 мебібайтбайт) – «гібібайт» (ГіБ) та ін. Сказане вище стосується «технічної» сторони функціонування інформації. У системі суспільних відносин акцент робиться передусім на змістових характеристиках такого утворення.

(секретна, напівсекретна, для службового користування тощо). Тому захист інформації, збереження її конфіденційності – справа надзвичайної ваги і відповідальності. Підготовка фахівців у цій сфері відбувається у навчальних закладах багатьох країн світу.

Йдеться про діалектичну суперечність. З одного боку, люди мають право доступу до якомога більшого обсягу інформації (це їх природне і юридичне право), а з іншого – цей доступ завжди певним чином обмежується. Кожна сучасна країна, в житті якої інформація відіграє значиму роль, вибудовує власну систему користування інформаційними потоками, їх збереження і захисту. Існує така система і в Україні².

Питання про матеріальні носії інформації, канали її передачі, способи акумулювання, одиниці виміру має, по суті, опосередковане відношення до самої інформації, але надто актуальне, оскільки саме від цієї прикладної сторони інформаційного процесу залежить міра і якість доступу людей до даних, повідомлень, зміст і обсяг яких суттєво впливають на реалізацію поставлених цілей.

Потужні електронно-обчислювальні машини, персональні комп'ютери з великою оперативною пам'яттю дають можливість людям економити час; проводити складні обчислення; шукати у величезному потоці інформації необхідні дані; складати довгострокові прогнози розвитку конкретних сфер суспільного життя; моделювати різноманітні процеси; передбачати

² У жовтні 1992 р. був прийнятий Закон України «Про інформацію». Відповідно до нього інформація – це «...документовані або публічно оголошені відомості про події та явища, що відбуваються у суспільстві, державі та навколишньому середовищі» (Закон України «Про інформацію», 1992). У травні 2011 р. Закон затвердили в новій редакції. Поняття інформації отримало інше трактування – «...будь-які відомості та/або дані (виділено мною – В.П.), які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді» (Закон України «Про інформацію», 2011). І в першому, і в другому варіантах інформація визначається через поняття «відомості». У другому варіанті присутнє ще поняття «дані». (Обидві наведені дефініції недосконалі і вразливі з позицій логіки). У нашій державі існують й інші законодавчі акти щодо інформації, в т. ч. Закон України «Про науково-технічну інформацію» (прийнятий у червні 1993 р.), Закон України «Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах» (прийнятий у липні 1994 р.), Закон України «Про інформаційні агентства» (прийнятий у лютому 1995 р.), Закон України «Про доступ до публічної інформації» (прийнятий у січні 2011 р.).

можливість виникнення хвороб, коливання курсів грошових одиниць; конструювати нові зразки техніки; розкривати злочини; відслідковувати зміни у космосі та ін.

Людина не тільки отримує різноманітну інформацію, що об'єктивно існує в довкіллі, використовує її у своїх цілях, ділиться нею з іншими людьми, трансформує інформацію у знання. Вона продукує і нову інформацію, нерідко таку, яка має статус принципово нового, інноваційного. Це багато в чому втаємничений процес творчості: наукової, технічної, філософської, художньої, архітектурної тощо. Поза нею неможливий суспільний прогрес. Освоєння людиною космосу; пізнання таємниць мікро- і макросвіту, нові технології в науці, медицині, техніці; пошук нових джерел енергії; створення електронних засобів комунікації – все це та багато іншого безпосередньо пов'язане із людською здатністю генерувати інформацію, робити відкриття, відкидати старе і стверджувати нове.

У міру розвитку суспільства інформаційний простір усе більше стає полем прирощення нової інформації і нових знань. У зв'язку з цим закономірно постає питання: чи здатна сама інформація (без участі людини) продукувати нову інформацію, тобто генерувати нове? Однозначної відповіді на нього немає. У середовищі фахівців приводяться аргументи як «за», так і «проти». Дискурс з цього приводу – своєрідне продовження дискусії між т. з. ліриками і т. з. фізиками, яка розвернулася у публічному просторі, в тому числі в науці, літературі, засобах масової інформації, у другій половині ХХ ст. у зв'язку зі створенням перших електронно-обчислюваних машин та популяризацією кібернетики.

Останніми роками в інформаційному середовищі багато уваги приділяється т. з. ботам. Це спеціалізовані комп'ютерні програми, які здатні (серед іншого) автоматично шукати, обробляти і систематизувати інформацію, що знаходиться в Інтернеті. В такий спосіб бот (= віртуальний робот), використовуючи зібраний матеріал, може продукувати тексти на задані теми, в тому числі (у разі зацікавленості його розробників і споживачів цих послуг) з формулюваннями та висновками, які упереджено, а то і спотворено відтворюють об'єктивну дійсність. Такий підхід широко представлений у передвиборчих кампаніях політичних

партій, ідеологічному та конфесійному протистояннях, інформаційних війнах. Функціонування ботів має і позитивні сторони: економія часу у разі систематизації інформації, уникнення одноманітних операцій у разі обробки великих масивів матеріалу, аналіз інформації по відповідних напрямках та ін. Для прикладу: 31 травня 2023 р. Прем'єр-міністр Данії Метте Фредеріксен виступила в парламенті країни з промовою, частина якої (*за її словами*) була створена ботом на основі штучного інтелекту ChatGPT. Зазначену ситуацію доповідачка охарактеризувала словами: це «...водночас захоплює і жахає». В контексті вищесказаного світ стоїть перед новим досить складним викликом – боти здатні «писати» реферати, курсові і дипломні роботи для студентів, наукові статті, дисертації, монографії, розв'язувати математичні задачі, створювати музику, літературні твори тощо. І хоча це електронні програми, авторами яких є люди, і межі їхньої «діяльності», потенціал визначаються, встановлюються цими авторами, зрозуміло, що можливості таких програм з часом будуть постійно зростати, як і бажання нечистих на руку суб'єктів використовувати їх у власних корисливих цілях. Повідомлення, які час від часу з'являються у засобах масової інформації про плагіат у дисертаціях молодих і поважних науковців, простих і високопоставлених чиновників – конкретне підтвердження сказаного. В освітянському і науковому середовищах усе частіше говорять і пишуть про академічну доброчесність. Як наслідок, відповідні навчальні курси з'явилися у навчальних планах низки українських закладів освіти.

Незважаючи на те, що феномен інформації починаючи із середини ХХ ст. виступає предметом численних і самих різноманітних спеціальних досліджень фундаментального та прикладного характеру, у середовищі фахівців поширена точка зору щодо постійного відставання знань про інформацію від рівня розвитку технологій оперування нею. Тобто пізнання сутнісної компоненти інформації, а також форм прояву цього утворення ніяк не може «зрівнятись» з його використанням на практиці. Іншими словами, практика випереджає теорію. Факт існування у сучасному суспільстві інформатики як особливої галузі знань, змістовним полем якої виступає інформація в широкому сенсі слова (від природи цього явища до освітнього процесу, метою

якого є підготовка фахівців, що вміють продукувати інформацію і працювати з нею) – свідчення, з одного боку, складності питань і проблем, які перебувають у цій площині, з іншого – ілюстрація надто важливої ролі цього утворення в життєдіяльності індивідів, різноманітних груп людей, суспільства загалом. Після того, коли людство отримало вільний доступ до комп'ютерної техніки, інформація стала одним із його ведучих пріоритетів.

Тенденції, які мають місце у цій сфері, дають підстави для висновку, що інформація у величезній кількості випадків починає довліти над мистецтвом, мораллю, правом, релігією³. У єдності з людським прагматизмом вона демонструє не лише власні позитивні сторони, а й негативний потенціал. У виборі між інформацією, яка здатна принести великий прибуток, і дотриманням норм права та моралі люди нерідко віддають перевагу першому. Невипадково у сучасному суспільстві часто заявляють про себе деградаційні процеси у сфері духовності. Зрозуміло, що проблема має комплексний характер, але контекст інформації тут не можна ігнорувати. Соціологічні дослідження показують значну залежність багатьох людей (особливо молодого віку) від «комп'ютерного середовища» власного існування, надмірне захоплення феноменами віртуальної реальності, можливості «комп'ютерного світу» негативно впливати на людську свідомість, зомбувати психіку, спотворено інтерпретувати дійсність.

Життя свідчить: практично все, чим користуються люди, в руках одних може продукувати добро, в руках інших – зло. Стосується це й інформації, яка сама по собі має індиферентний характер. Тому так важливо, щоб поруч з нею завжди була присутня мораль. І хоча остання не має важелів матеріального впливу на людину (на відміну від права), все ж виступає оберегом у житті, особливо у ситуаціях, коли у суб'єкта виникає спокуса до вчинків, які позбавлені морального забарвлення.

³ Проводячи історичну паралель, не можна не згадати, як у європейському Середньовіччі релігія підпорядкувала собі всі сфери не тільки духовного, а й матеріального життя людей. Піднятися до такого рівня інформація у XXI ст., звичайно, не зможе. У сучасному світі існує багато різноманітних «запобіжників» щодо його дестабілізації, але не враховувати реалії «інформаційної агресії» не можна.

Індиферентність інформації, рівновіддаленість від моралі, права, політики, релігії, філософії, науки рельєфно проявляється у разі її функціонування в різноманітних електронних устаткуваннях, машинах, приладах, де вона існує як система певних кодів, сигналів, знаків. Всі, хто забезпечує тут існування інформації, ставляться до неї приблизно так, як люди, що працюють на підприємстві, де друкують гроші, до банкнот. І перше, і друге у цій ситуації – утворення, які потенційно можуть стати цінністю (або не стати нею) лише у відповідному середовищі. Інформація про місце знаходження джерела води у пустелі сто крат важливіша ста тисяч доларів, які може мати при собі індивід, який заблукав у морі піску. А банкноти мають цінність там, де за них можна отримати певний товар або послугу.

Функціонування інформації у формі «знання» безпосередньо пов'язане з мовою. Вона – матеріальна «оболонка» існування знань. Сказане означає, що без володіння відповідною мовою людина позбавлена доступу до інформації, яка презентована в конкретному мовному середовищі. І хоча існування знань не завжди передбачає наявність *повноцінного* мовного контексту⁴, саме мова відіграє провідну роль у збереженні, обробці та передачі знань від одного суб'єкта до іншого. «...Однією з найважливіших функцій мови... є інформаційна функція» (Шульгіна, 2008, с. 45). Зрозуміло, що існують принципові відмінності між природними і штучними мовами. Але і у першому, і у другому випадках мова дозволяє специфічно поєднувати зміст інформації з формою її існування. І тут не можна забувати положення діалектики про визначальну роль змісту щодо форми та можливість вираження одного і того ж змісту за допомогою різних форм. Існування інформації (знань) у вигляді наукової монографії, наприклад, суттєво відрізняється від того, як ця ж інформація представлена в електронно-обчислювальній машині після її відповідного кодування. Людина і комп'ютер по-різному «користуються» інформацією. Щодо комп'ютера термін «користування»

⁴ Можна не знати назви того чи іншого предмета, але розуміти його призначення (чи результативно використовувати предмет не за призначенням). Багато знань, які людина отримує в процесі власної буденної практичної діяльності, можуть бути «присутні» в ній впродовж певного часу без належного мовного оформлення.

втрачає свій смисл. По-справжньому це може робити лише суспільний суб'єкт.

Тому він зацікавлений, щоб інформація, якою оперує, відповідала певним критеріям. Основні з них: *об'єктивність, повнота, новизна, актуальність*. Спілкування між людьми – це обмін інформацією. І тут дуже важливо, щоб суб'єкти, які спілкуються, були здатні взаємно її сприймати й аналізувати. Маються на увазі щонайменше два моменти:

– рівень знань обох сторін спілкування, який дозволяє розуміти зміст відповідної інформації. Якщо людина, наприклад, не є фахівцем у галузі квантової фізики, то вона не в змозі зрозуміти й оцінити повідомлення, в якому її друг розповідає про наукове відкриття у зазначеній сфері;

– взаємне знання сторонами спілкування, мови (природної або штучної), за допомогою якої передається інформація.

Іншими словами, йдеться про певний «спільний знаменник», наявність якого дозволяє суб'єктам обмінюватись інформацією. Існують й інші моменти. Не останнє місце серед них посідає налаштованість людини на сприйняття конкретної інформації, бажання і психологічна готовність реагувати на неї, в т. ч. адекватно.

Т. з. застиглість інформації спостерігається тоді, коли вона, набувши статусу знання на рівні одних суб'єктів, з труднощами «прокладає собі шлях» до знання на рівні інших суб'єктів. Територією таких колізій значною мірою виступає процес навчання, коли той, хто освоює якийсь матеріал, не розуміє його, не в змозі адекватно осмислити навіть за умови великого бажання. Причин названої ситуації може бути багато. Вони мають як об'єктивний, так і суб'єктивний характер.

Історія свідчить, що інформація, обсяг якої постійно зростає, – невід'ємний супутник суспільного прогресу. Як і кожний процес, цей також має позитивні і негативні сторони. Щодо останніх, то з кожним десятиліттям суттєво збільшується інформаційне навантаження на учнів шкіл, студентів, аспірантів, наукових працівників, політиків, управлінців. Це потребує постійної інтенсифікації навчального процесу, зміни навчальних методик, розробки оптимальних методів пошуку необхідної людям інформації. Нерідкі випадки, коли індивіду відомо, що

в конкретному знанневому просторі існують потрібні їй блоки знань, а знайти їх він не в змозі.

Для людини принципово важливо навчитись не тільки шукати в інформаційному просторі необхідну їй інформацію (в умовах постійного зростання обсягу останньої робити це стає не простіше, а все складніше), а й вміти відділяти в ній головне від другорядного; істинне від хибного; потрібне від того, що «засмічує» інформаційне поле. Сучасний світ продукує такий потік інформації, що в ній досить легко «потонути». Тому перспективи успішного буття всіх соціальних суб'єктів у найближчому і більш віддаленому майбутньому значною мірою будуть залежати від того, наскільки ефективно вони зможуть *оперувати* інформацією. Важливу роль у цьому процесі відіграють рівень професійної підготовки людини та її світоглядні переконання.

У контексті *використання* суб'єктами інформації надто важливим є чинник часу. Вона виникає (продукується) не тільки в конкретних часових і просторових координатах, а й використовується таким же чином. Одні її пласти зберігають свою цінність упродовж століть, а то і тисячоліть (наприклад, базові положення науки), а інші втрачають значення за невеликі відрізки часу (наприклад, інформація про те, що було в меню ресторану вчора чи позавчора). Людина завжди зацікавлена у «свіжій» інформації та в тому, щоб вона «потрапила» до неї вчасно. Оперування об'єктивною, актуальною, вчасно отриманою інформацією – одна з умов досягнення індивідом успіхів у житті. Інформація, як і багато чого у світі, має здатність старіти. І хоча це об'єктивний процес, не можна в гонитві за новим метафізично відкидати те, що, незважаючи на свій вік, має життєвий потенціал і втілює досягнення минулого. Розвиток – це процес, що відбувається на основі діалектичного заперечення, «господарем» в якому є принцип діалектичного «зняття».

Окремою уваги заслуговує явище, яке називається *дезінформацією*. Це один з варіантів подання, поширення інформації, коли остання має спотворений характер, повністю чи частково позбавлена об'єктивності. Такий підхід, як правило, переслідує конкретні цілі і може свідомо (або несвідомо) використовуватись у різних сферах індивідуального, групового чи суспільного

життя. Найпоширеніші сфери використання – політика, воєнні конфлікти, діяльність розвідувальних органів. Дезінформація – один з проявів обману. В її створенні та поширенні завжди (винятки надзвичайно рідкі) зацікавлені конкретні соціальні суб'єкти. Як наслідок, об'єктивно постає завдання своєчасно і результативно реагувати на дезінформацію, розвінчувати її. Особливо вона небезпечна, якщо цілеспрямовано і систематично поширюється засобами масової інформації і тим самим впливає на формування у людей відповідних світоглядних орієнтирів, ціннісних установок, психологічних стереотипів.

Дезінформація активно і широко розповсюджується перелусім там, де люди некритично ставляться до того, що вносять у їхні вуха політики, журналісти, друзі, родичі, колеги.

Навіть ті, в кого певною мірою розвинене критичне мислення, ті, кому властива критичність щодо соціального стану речей, не вважають за потрібне для підтвердження своєї позиції звертатися до авторитетних текстів (Філіп де Лара, 2018, с. 40), перевіряти отриману інформацію, особливо, якщо вона має сумнівний характер.

Висновки. Інформація – утворення, яке онтологічно є невід'ємним складником дійсності. Водночас завжди зберігає свою цінність⁵, яка проявляє себе більшою чи меншою мірою залежно від обставин. Особливо це відчувається у сучасному соціумі, буття якого не можна уявити без могутніх потоків інформації; технологій її продукування, обробки, зберігання та передачі; різноманітних технічних приладів; каналів зв'язку, підготовки відповідних фахівців. Вживання терміна «інформаційне суспільство» стало нормою у популярній та спеціальній літературі, хоча такої характеристики заслуговує нині обмежене коло країн.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про інформацію». Редакція від 02.10.1992 р. URL: <http://www.otei.odessa.ua/wp-content/uploads/2017/10/ua055uk.pdf> (дата звернення: 15.03.2024).

⁵ Питання про цінність інформації у неживій природі – тема окремої розмови. Зрозуміло, що у звичному розумінні слова цінність тут відсутня. Неживі об'єкти позбавлені можливості здійснювати оцінювання. У цій ситуації йдеться про роль інформації у функціонуванні цієї частини природи.

2. Закон України «Про інформацію». Редакція від 09.05.2011 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12/ed20110509#Text> або <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text> (дата звернення: 15.03.2024).

3. Павлов В.Л. Природа і сутність інформації. *Людинознавчі студії* : збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філософія». 2023. Випуск 47. Дрогобич : Видавничий дім «Гельветика», 2023. С. 115–129.

4. Шульгіна В.І. Поняття «інформація» і «знання» в когнітивній лінгвістиці. *Мовознавство* : науково-теоретичний журнал. 2008. № 1. Київ : Видавничий дім «Академперіодика», 2008. С. 44–48.

5. Філіп де Лара. Дезінформація і пропаганда за часів постправди. *Філософська думка*. 2018. № 5. Київ : Видавничий дім «Академперіодика» НАН України, 2018. С. 36–44.

REFERENCES

1. Zakon Ukrainy «Pro informatsiiu». Redaktsiia vid 02.10.1992 r. [Law of Ukraine “On Information”. Edition of October 2, 1992]. Retrieved from: <http://www.otei.odessa.ua/wp-content/uploads/2017/10/ua055uk.pdf> (Last accessed: 15.03.2024) [in Ukrainian].

2. Zakon Ukrainy «Pro informatsiiu». Redaktsiia vid 09.05.2011 r. [Law of Ukraine “On Information”. Edition of May 9, 2011]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12/ed20110509#Text> або <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text> (Last accessed: 15.03.2024) [in Ukrainian].

3. Pavlov, V. (2023). Pryroda i sutnist informatsii [The nature and essence of information]. *Liudynoznavchi studii*: zbirnyk naukovykh prats Drohobytsskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. *Seriia «Filosofia»*. Vypusk 47, 115–129 [in Ukrainian].

4. Shulhina, V. (2008). Poniattia «informatsiia» i «znannia» v kohnityvni linhvistytsi [Concepts of “information” and “knowledge” in cognitive linguistics]. *Movoznavstvo: nauково-teoretychnyi zhurnal*. № 1, 44–48 [in Ukrainian].

5. Filip de Lara. (2018). Dezinformatsiia i propahanda za chasiv postpravdy [Disinformation and propaganda in the post-truth era]. *Filosofska dumka*. № 5, 36–44 [in Ukrainian].

УДК 001(063):378

ПАТЛАЙЧУК Оксана – кандидат філософських наук, доцент кафедри психології, філософії та соціально-гуманітарних дисциплін, Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова, 9, просп. Героїв України, м. Миколаїв, індекс 54025 (oksana.patlaichuk@nuos.edu.ua)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1448-3360>

СТУПАК Ольга – старший викладач кафедри психології, філософії та соціально-гуманітарних дисциплін, Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова, 9, просп. Героїв України, м. Миколаїв, індекс 54025 (stupako428@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7846-1489>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.48.11>

Бібліографічний опис статті: Патлайчук, О., Ступак, О. (2024). Етика дослідження в сфері наукових інновацій: виклики та можливості. *Людинознавчі студії: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філософія»*, № 48, 162–175, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.48.11>

ЕТИКА ДОСЛІДЖЕННЯ В СФЕРІ НАУКОВИХ ІННОВАЦІЙ: ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ

Анотація. Мета статті полягає в аналізі етичних аспектів наукових інновацій, висвітленні викликів, які вони ставлять перед дослідниками, та обговоренні можливостей вирішення цих етичних питань. Розглядаються етичні аспекти досліджень у галузі наукових інновацій, звертаючи увагу на важливі виклики та перспективи в цьому контексті. Виокремлюється необхідність етичного підходу у сучасних наукових дослідженнях, зокрема в контексті зростання технологічних можливостей. Актуальність теми етики дослідження у сфері наукових інновацій надзвичайно висока у сучасному світі, де технологічний прогрес стрімко розвивається. Зростання наукових відкриттів і впровадження інновацій породжують нові етичні виклики, пов'язані з приватністю, безпекою, а також соціальними та моральними аспектами. Розгляд цієї теми не

лише сприятиме розумінню можливих ризиків, але і спрямує зусилля наукової спільноти на пошук етично обґрунтованих рішень для розвитку наукових інновацій. **Методологічні засади.** Стаття ґрунтується на аналізі актуальних наукових джерел, вивченні етичних принципів та прийомів, а також на огляді сучасних прикладів досліджень у галузі наукових інновацій. Застосовуються методи порівняльного аналізу та системного підходу для вивчення етичних аспектів. **Наукова новизна** статті полягає в аналізі етичних аспектів наукових досліджень та інновацій, що стає все більш актуальним у сучасному світі, насиченому технологічними та науковими досягненнями. Крім того, акцентується увага на можливостях, які відкриваються завдяки етичному підходу до наукових досліджень та інновацій. Стаття вносить важливий внесок у розуміння етичних викликів у науці та інноваціях, пропонуючи оновлені підходи до їх вирішення в умовах стрімкого розвитку технологій. Новизна полягає в розгляді сучасних проблем та підходів до їх розв'язання. **Висновки.** У заключенні статті підсумовуються здобуті результати та формулюються рекомендації щодо подолання етичних викликів у наукових дослідженнях. Визначається важливість етичних аспектів у контексті наукових інновацій та підкреслюється необхідність постійного вдосконалення етичних стандартів у науковій спільноті.

Ключові слова: етика, наукові інновації, етичні стандарти, впровадження інновацій, соціокультурний вплив, етичний кодекс, філософія.

PATLAICHUK Oksana – Candidate of Philosophical Sciences (Ph.D in Philosophy), Associate Professor at the Department of Psychology, Philosophy and Social Sciences and Humanities, Admiral Makarov National University of Shipbuilding, 9, ave. Heroes of Ukraine, Mykolaiv, postal code 54025 (oksana.patlaichuk@nuos.edu.ua)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1448-3360>

STUPAK Olga – Senior Lecturer at the Department of Psychology, Philosophy and Social Sciences and Humanities, Admiral Makarov National University of Shipbuilding, 9, ave. Heroes of Ukraine, Mykolaiv, postal code 54025 (stupako428@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7846-1489>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.48.11>

To cite this article: Patlaichuk, O., Stupak, O. (2024). Etyka doslidzhennia v sferi naukovykh innovatsii: vyklyky ta mozhlyvosti [Ethics of research in the field of scientific innovations: challenges and opportunities]. *Liudynoznavchi studii: zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia "Filosofia" – Human Studies. Series of "Philosophy": a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, № 48, 162–175, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.48.11>

ETHICS OF RESEARCH IN THE FIELD OF SCIENTIFIC INNOVATIONS: CHALLENGES AND OPPORTUNITIES

Summary. *The purpose is to analyze the ethical aspects of scientific innovations, highlight the challenges they pose to researchers, and discuss potential solutions to these ethical issues. The article explores the ethical aspects of research in the field of scientific innovation, highlighting important challenges and prospects in this context. The necessity of an ethical approach in contemporary scientific research is emphasized, particularly in the context of growing technological capabilities. The relevance of research ethics in the field of scientific innovation is exceptionally high in today's world, where technological progress is rapidly advancing. The increase in scientific discoveries and the implementation of innovations generate new ethical challenges related to privacy, security, as well as social and moral aspects. Examining this topic will not only contribute to understanding potential risks but also direct the efforts of the scientific community towards finding ethically justified solutions for the development of scientific innovations. Methodological principles are based on the analysis of relevant scientific sources, the study of ethical principles and methods, and a review of contemporary examples of research in the field of scientific innovation. Comparative analysis and a systemic approach are applied to study ethical aspects. Scientific novelty of the article lies in the analysis of the ethical aspects of scientific research and innovation, which is becoming increasingly relevant in today's world saturated with technological and scientific advancements. Additionally, attention is drawn to the opportunities that arise from an ethical approach to scientific research and innovation. The article makes a significant*

*contribution to understanding the ethical challenges in science and innovation by proposing updated approaches to addressing them in the face of rapid technological development. The novelty lies in examining contemporary issues and approaches to their resolution. In **conclusion**, the article summarizes the findings and formulates recommendations for overcoming ethical challenges in scientific research. The importance of ethical aspects in the context of scientific innovation is highlighted, emphasizing the need for continuous improvement of ethical standards within the scientific community.*

Key words: *ethics, scientific innovation, ethical standards, innovation implementation, sociocultural impact, ethical code, philosophy.*

Сучасний науковий прогрес невід’ємно пов’язаний із розвитком наукових інновацій, що вносять суттєві зміни в різні сфери життя. Проте разом зі зростанням наукових можливостей виникає загострення етичних питань, пов’язаних із дослідженнями в цій галузі. Важливо збалансувати потребу у науковому прогресі та дотримання етичних норм, щоб забезпечити сталість та відповідальність у розвитку наукових інновацій.

Одним із ключових аспектів у сфері наукових інновацій є постійний натиск на вчених та дослідників щодо швидкого досягнення результатів, але це може призводити до маніпуляції даними, порушення етичних стандартів та недостатньої перевірки результатів. Важливо визначити й усунути такі етичні виклики для забезпечення надійності наукових досліджень (Бердо, Расюн, Величко, 2023). Необхідно розробляти етичні стандарти для обміну інформацією, враховуючи різницю в культурних та етичних підходах.

Розвиток нових технологій, таких як штучний інтелект та біотехнології, вносить значні етичні аспекти у дослідницьку сферу. Важливо визначити принципи відповідального використання технологій та мінімізувати можливі негативні наслідки для суспільства та природи. Етика дослідження містить і забезпечення захисту прав та безпеки учасників дослідження (Чумак, 2009). Збільшення впливу технологій на людей вимагає посилення заходів для запобігання можливих ризиків та забезпечення дотримання етичних норм.

Залучення громадськості до дискусій про етичні аспекти наукових інновацій визначається як ключовий елемент. Сприяючи відкритому діалогу та залученню різних груп населення, можна створити ефективні механізми для розв'язання етичних проблем і забезпечити широке суспільне прийняття наукових інновацій.

Мета статті полягає в аналізі етичних аспектів наукових інновацій, висвітленні викликів, які вони ставлять перед дослідниками, та обговоренні можливостей вирішення цих етичних питань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні дослідження та публікації в галузі наукових інновацій зосереджені на низці актуальних питань, які стосуються не лише самого наукового процесу, але і його впливу на суспільство. Р. Бердо, П. Брей, К. Вебер, В. Величко, Б. Гордїйн, М. Коробко, Х. Мустайокі, А. Мустайокі, Д. О'Салліван, Д. Райт, В. Расюн, Р. Родрігес, О. Чумак відзначають, що однією з ключових тем стала етика використання новітніх технологій, наприклад таких як: Machine Learning, Deep Learning, Natural Language Processing, Computer Vision, Automated Decision Making, генетична інженерія, синтетична біологія, нанобіотехнології, технології CRISPR-Cas. Ю. Бойко, І. Коблянська, І. Крицький, П. Макнагтен, У. Наумова, Л. Наумова, Р. Оуен, І. Савченко, Дж. Стілго, Б. Шталь вивчають соціальні наслідки впровадження нових технологій, такі як вплив на зайнятість, соціальні нерівності та доступність інновацій для різних груп населення.

Неабияка увага приділяється також міждисциплінарному підходу в дослідженнях наукових інновацій. Вчені шукають комплексні рішення, об'єднуючи знання різних галузей для розв'язання складних проблем. Г. Альтер, І. Ван де Поел, М. Вардіган, А. Лі, А. Легуд, Л. Палаццані, А. Почтовюк, Л. Рояккерс, В. Семеніхіна, Д. Хьюз у своїх дослідженнях відзначають, що глобальний вимір інновацій визначається потребою у співпраці між різними країнами та міжнародними організаціями для ефективного вирішення світових викликів, таких як зміна клімату, біологічне різноманіття та глобальне здоров'я.

Основний матеріал. Вивчення етики дослідження в науковому середовищі є важливим складником, що визначає стандарти моральності та професійної поведінки для дослідників.

Цей аспект грає ключову роль у забезпеченні надійності та довіри в науковій спільноті, адже важливим аспектом етики дослідження є необхідність забезпечення прозорості та чесності на всіх етапах дослідження. Дослідники повинні надавати детальний опис своїх методів, процедур та отриманих результатів, створюючи можливість для інших науковців повторити експеримент та перевірити його відтворюваність (Коробко, 2021). Також етика дослідження включає зобов'язання уникати будь-якої форми дискримінації та нав'ювання впливу на досліджувану тему чи групу. Дослідники повинні забезпечувати рівноправ'я учасників дослідження та враховувати їхні права та добробут. Аспект етики дослідження – це забезпечення конфіденційності та захисту персональних даних учасників. Дослідники повинні визначати та дотримуватися стандартів збереження конфіденційності, щоб запобігти можливим негативним наслідкам для осіб, які беруть участь у дослідженні (Наумова, 2022).

Відповідно до The Oxford Dictionary of Philosophy етика дослідження – це галузь етики, яка вивчає моральні та етичні аспекти проведення наукових досліджень. Вона визначає стандарти та принципи, яких дослідники повинні дотримуватися у процесі здобуття, аналізу та розголошення наукової інформації. Етика дослідження містить питання справедливості, прозорості, захисту прав та добробуту учасників досліджень, а також правильного використання даних та додержання принципів чесності та інтелектуальної власності (The Oxford Dictionary of Philosophy, 2022).

Два основних фактори, які призводять до розуміння важливості такої етики, такі: по-перше, міметична динаміка, тобто відтворення структур, наявних в інших інститутах; по-друге, зміни, пов'язані з тим чи іншим непорозумінням, наприклад, нечесно проведеним дослідженням або виключно використанням штучного інтелекту. Міметична динаміка – це механізм, за допомогою якого суб'єкти (дослідники, науково-дослідницькі організації та навіть цілі країни) свідомо або несвідомо наслідують відомі зразки з метою отримання доброї репутації. Завдяки такій турботі про репутацію установа стає більш привабливою в очах суспільства або потенційних партнерів. На міжнародному рівні прихована динаміка наслідування призводить до більших

можливостей співпраці в науково-дослідницькій сфері. У деяких країнах бажання відповідати етичним стандартам ЄС навіть явно вказується як «рухливий фактор» максимального використання нових технологій (Van de Poel, Royakkers, 2023).

Необхідність обдуманого ставлення до технологічних інновацій та етичної рефлексії в науці також зумовлена зростаючою турботою щодо впливу технологій на суспільство і навколишнє середовище (Alter, Vardigan, 2015). Однак рушійні сили етики (drivers for ethics) зазвичай не такі сильні, як обмежуючі фактори (barriers) на особистісному або інституційному рівнях.

Етика дослідження у сфері наукових інновацій визначає принципи та стандарти моральної та професійної поведінки для науковців, які займаються винаходами, новаторськими технологіями та науковими відкриттями. Ця галузь етики ставить перед собою завдання забезпечити високі стандарти в часи стрімкого розвитку науково-технічного прогресу та глобальних змін. Міжнародні експерти та науковці А. Лі, А. Легуд, Д. Хьюз у контексті етики дослідження в інноваційній сфері виокремили основні аспекти:

1. Науковці повинні надавати чітку та точну інформацію щодо методів дослідження, отриманих результатів та можливих наслідків своєї роботи, адже це стосується як позитивних, так і потенційно негативних наслідків винаходів чи технологій.

2. Дослідники повинні усвідомлювати соціальні та екологічні наслідки своїх відкриттів, тому що вони повинні діяти в інтересах громадськості та забезпечувати безпеку та етичність використання своїх інновацій.

3. Якщо в процесі розробки новаторських технологій залучені люди або їхні дані, важливо гарантувати їхню конфіденційність та захист прав.

4. Дослідники мають сприяти відкритому обміну інформацією та співпраці між науковою громадою, підприємствами та іншими зацікавленими сторонами для сприяння науковим інноваціям та їхньому впровадженню.

5. У разі розробки інновацій важливо враховувати їхній вплив на навколишнє середовище та економіку. Збалансований підхід повинен забезпечувати сталість та враховувати довгострокові наслідки (Lee, et al., 2020).

Як відзначають Х. Мустайокі та А. Мустайокі, етика дослідження у сфері наукових інновацій стоїть перед низкою суттєвих викликів, які вимагають ретельного розгляду та розробки відповідних стратегій вирішення. Насамперед виникає питання етичної відповідальності дослідників у контексті технологічних новацій, де швидкий темп розвитку може випереджати врахування можливих наслідків. Одним з основних викликів є забезпечення етичної обробки даних та прозорості в дослідженнях, особливо в галузі штучного інтелекту та генетичної інженерії (Mustajoki, Mustajoki, 2017). Високий ризик порушення конфіденційності й використання отриманих даних для неправомірних цілей вимагає ретельної регуляції та етичного розгляду в процесі досліджень.

Питання етичної відповідальності посилюється в контексті глобальних викликів, таких як зміна клімату та пандемії. Дослідники повинні усвідомлювати свою роль у формуванні інновацій, спрямованих на розв'язання цих проблем, та ретельно враховувати можливі соціальні та екологічні наслідки своєї діяльності (Почтовюк, Семеніхіна, 2021). Ще одним актуальним викликом є збереження балансу між розвитком технологій і захистом прав та свобод людини (Коблянська, 2023). Застосування штучного інтелекту, біотехнологій та інших інновацій може супроводжуватися порушенням приватності, дискримінацією та іншими етичними проблемами, що вимагають виваженої етичної стратегії для забезпечення справедливого та безпечного використання новацій. На нашу думку, етика дослідження у сфері наукових інновацій вимагає постійного вдосконалення та пристосування до змін у технологічному та соціокультурному середовищі, а забезпечення високих стандартів етики стає важливим елементом успішного розвитку сучасної науки та технологій, спрямованого на благо людства.

Всупереч викликам, які стоять перед етикою дослідження, в наукових інноваціях наявні значущі можливості для забезпечення високих стандартів моральної та соціальної відповідальності. Зокрема, розвиток етичних стандартів у наукових галузях дозволяє налагоджувати ефективний контроль за дослідженнями та інноваціями, щоб запобігти можливим негативним наслідкам. Можливість впровадження системи етичного нагляду та аудиту

дозволяє вченим та дослідникам уникати етичних порушень та небезпек, пов'язаних зі зловживанням технологій (Palazzani, 2019). Впровадження чітких протоколів для обробки даних, збирання та збереження біологічного матеріалу сприяє забезпеченню конфіденційності та безпеки учасників досліджень.

Крім того, етичні норми можуть стати стимулом для розвитку інновацій, що спрямовані на розв'язання важливих глобальних проблем, таких як зміна клімату, боротьба з пандеміями та соціальна нерівність (Stilgoe, Owen, Macnaghten, 2020). Заохочення до використання технологій для створення сталого та гуманітарного впливу може сприяти створенню нових можливостей для покращення якості життя людей. Також можливість інтеграції принципів соціальної справедливості та рівноправ'я в процес наукових досліджень і інновацій дозволяє створити справедливий та рівноправний доступ до переваг технологічного прогресу (Reijers, 2018). Відкритий діалог із різними суспільними групами є ключовим елементом для врахування різноманітних поглядів та цінностей у процесі розробки та впровадження новацій. Тому етичні виклики у сфері наукових інновацій також відкривають двері для створення ефективних механізмів контролю, заохочують до створення позитивного впливу на суспільство та розвитку наукової спільноти, інновації та етика можуть спільно визначати майбутнє, де наукові дослідження працюють на благо всього людства.

Багато з найважливіших етичних складнощів, які нині виникають у всесвітній спільноті, пов'язані із наукою, науковими дослідженнями та розробкою і впровадженням нових технологій, зокрема біотехнологій. Впровадження наукових досягнень і технологій торкнулося практично всіх аспектів нашого життя, таких як: подорожі, комунікації, інтернаціоналізація, імміграція, культурний плюралізм, розробка нового озброєння, управління водними ресурсами, навколишнє середовище. Багато можливостей, що відкриваються наукою, мають деструктивний і негативний характер. Однак наука також дозволяє покращувати умови життя, глибше розуміти потреби людей у всіх частинах світу та розширювати можливості надання допомоги. В останні десятиліття відбувається швидкий ріст усвідомлення таких етичних проблем і необхідності їх вирішення. Здається, що зростання

інтересу до етики досліджень в основному зумовлено такими семи факторами:

1. Швидкість змін, адже останніми роками було опубліковано стільки матеріалів, скільки їх видано за всю попередню історію людства. Зміни важко оцінити, але якщо вони хоча б яким-небудь чином пов'язані із темпами публікацій, то за кілька років ми, можливо, переживаємо більше змін, ніж попередні покоління протягом усього життя.

2. Розширення міжкультурних контактів: це не лише зміцнює наше розуміння того, що багато з наших норм і цінностей мають культурні зумовленості, але й підштовхує нас задуматися, які з них ми повинні визнавати та чому.

3. Транснаціональні комунікації – Інтернет, супутникове телебачення та інші засоби інформації, що перетинають національні кордони, породжують особливі етичні проблеми: наприклад, те, що заборонено в одній країні, може бути законним в інших державах.

4. Зрослий потенціал науки та технології, адже нові розробки у сфері науки й технології призвели до гігантського росту можливостей людини творити добро і зло. Таким чином, наслідки людської діяльності можуть набувати величезних масштабів.

5. Увага до навколишнього середовища – розширення впливу людини на навколишнє середовище та пов'язане з цим погіршення його стану породжують висхідне прагнення досягти сталого розвитку на основі дотримання принципу обережності у взаємодії зі складними системами, функціонування яких повністю не зрозуміло (Stahl, 2021).

На нашу думку, забезпечення високого рівня етичності в наукових дослідженнях та їхня відповідність вимогам наукової спільноти та суспільства вимагають уважного розгляду кількох ключових аспектів. По-перше, необхідно гарантувати захист прав та добробут учасників досліджень шляхом отримання їхньої інформованої згоди, забезпечення конфіденційності та анонімності даних, а також мінімізації можливого ризику. Другий аспект полягає в чесності та прозорості, що передбачає відкриту звітність про методологію дослідження та результати, уникнення піару та прикрас у поданні даних, а також ретельну перевірку та реплікацію досліджень.

Третій аспект містить відповідальну обробку даних, що передбачає дотримання високих стандартів кібербезпеки та обов'язкове зберігання даних для подальшої перевірки та реплікації. Важливим аспектом є етична обов'язковість дослідників, яка передбачає впровадження етичних курсів та тренувань, а також створення етичних комітетів для обговорення та розв'язання етичних питань.

Нарешті, постійне вдосконалення етичних стандартів через регулярні аудити та оновлення у відповідь на зміни в науковій, технологічній та суспільній сферах є ключовим елементом збереження довіри громадськості до наукової спільноти та її інновацій.

Як зауважують американські науковці Дж. Стілго, Р. Оуен та П. Макнагтен, етика досліджень у сфері наукових інновацій визначається низкою норм, спрямованих на підтримку високих стандартів у проведенні досліджень та впровадженні нововведень. Основна норма чесності та інтегритету передбачає сувору заборону плагіату та неправомірного використання результатів інших науковців. Також транспарентність виявляється у відкритості результатів досліджень, які повинні бути доступні для інших науковців, а справедливий доступ до інновацій визначається як обов'язок забезпечення рівних можливостей для різних соціальних груп (Stilgoe, Owen, Macnaghten, 2020).

Норми та їх виконання визначають каркас етичного поведіння в галузі наукових досліджень та інновацій, спрямований на забезпечення довіри та високих етичних стандартів у науковому товаристві.

Узагальнюючи розгляд етики дослідження у сфері наукових інновацій, стає очевидним, що це поле стикається з численними викликами та питаннями, пов'язаними з моральними та етичними аспектами. Важливо зрозуміти, що науковий прогрес часто виходить за межі традиційних етичних рамок, вимагаючи нових підходів та стандартів.

Одним із ключових викликів є збалансування між швидкими темпами наукового розвитку та необхідністю етичного обґрунтування досліджень. Прагнення до високої продуктивності та конкурентоспроможності може привести до порушень етичних стандартів, що вимагає постійного вдосконалення етичних

норм та засобів контролю. У контексті етики наукових інновацій особливо важливо враховувати можливі соціокультурні та міжнародні різниці. Стандарти етики можуть варіюватися в різних країнах, що потребує розробки універсальних норм, спрямованих на гармонізацію етичних стандартів на міжнародному рівні.

Особливу увагу слід звертати на проблеми, пов'язані із застосуванням новітніх технологій, таких як штучний інтелект, генетична модифікація чи біоінженерія. Такі дослідження можуть викликати серйозні етичні дилеми, пов'язані зі зміною природних процесів та можливістю негативних наслідків для суспільства та природи. Необхідно вдосконалювати механізми етичної оцінки досліджень та їхнього впливу на суспільство. Розвиток чітких критеріїв та стандартів для оцінки етичності досліджень сприятиме забезпеченню відповідальності наукових спільнот та захисту прав та добробуту людей.

Завдяки правильній увазі до етичних аспектів наукових інновацій вдасться побудувати довіру громадськості до науки та технологій. Інтеграція етичних принципів у дослідницький процес сприятиме створенню сталого та етичного наукового середовища, що має критичне значення для подальшого прогресу та розвитку людства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бердо Р.С., Расюн В.Л., Величко В.А. Штучний інтелект та його вплив на етичні аспекти наукових досліджень в українських закладах освіти. *Академічні візії*, 2023. № 22. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/download/469/445> (дата звернення: 05.03.2024)
2. Кобляньська І. Трансформація етичних аспектів наукових досліджень в умовах цифровізації. *Економіка та суспільство*, 2023. № 48. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2226/2149> (дата звернення: 06.03.2024)
3. Коробко М.І. Інформаційна етика як необхідний елемент регуляції сучасного інформаційного суспільства. *Українські культурологічні студії*. 2021. № 1(18). С. 46–50.
4. Наумова У.О. та ін. Етичні погляди з часів античності та сьогодення. *Вісник медичних і біологічних досліджень*, 2022. №.4. С. 43–46.
5. Почтовюк А.Б., Семеніхіна В.В. Роль наукової етики в сучасних економічних дослідженнях. *Ефективна економіка*. 2021. № 1. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/1_2021/13.pdf (дата звернення: 05.03.2024)

6. Чумак О.В. Етичні аспекти впровадження нанотехнології в умовах розвитку інноваційного суспільства. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*, 2009. № 37. С. 96–104.

7. Alter G.C., Vardigan M. Addressing Global Data Sharing Challenges. *Journal of Empirical Research on Human Research Ethics*. 2015. № 10(3). P. 317–323.

8. Lee A. et al. Leadership, creativity and innovation: a meta-analytic review. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 2020. № 29.1. P. 1–35.

9. Mustajoki H., Mustajoki A. *A New Approach to Research Ethics*. Routledge, 2017. 254 p.

10. Palazzani L. *Innovation in Scientific Research and Emerging Technologies. A Challenge to Ethics and Law*. Cham: Springer–Giappicheli, 2019. 150 p.

11. Reijers W. et al. Methods for practising ethics in research and innovation: A literature review, critical analysis and recommendations. *Science and engineering ethics*, 2018, № 24. P. 1437–1481.

12. Stahl B. Artificial intelligence for a better future: an ecosystem perspective on the ethics of AI and emerging digital technologies. Springer Nature, 2021. 128 p.

13. Stilgoe J., Owen R, Macnaghten P. Developing a framework for responsible innovation. *The Ethics of Nanotechnology, Geoengineering, and Clean Energy*. Routledge, 2020. № 42(9) P. 347–359.

14. *The Oxford Dictionary of Philosophy*. Oxford University Press, 2022. 540 p.

15. Van de Poel I., Royakkers L. *Ethics, technology, and engineering: An introduction*. John Wiley & Sons, 2023. 378 p.

REFERENCES

1. Berdo, R.S., Rasiun, V.L., Velychko, V.A. (2023). Shtuchnyi intelekt ta yoho vplyv na etychni aspekty naukovykh doslidzhen v ukraïnskykh zakladakh osvity [Artificial intelligence and its impact on ethical aspects of scientific research in Ukrainian educational institutions]. *Akademichni vizii*, № 22. Retrieved from: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/download/469/445> [in Ukrainian].

2. Koblianska, I. (2023). Transformatsiia etychnykh aspektiv naukovykh doslidzhen v umovakh tsyfrovizatsii [Transformation of ethical aspects of scientific research in conditions of digitalization]. *Ekonomika ta suspilstvo*, № 48. Retrieved from: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2226/2149> [in Ukrainian].

3. Korobko, M.I. (2021). Informatsiina etyka yak neobkhidnyi element rehuliatcii suchasnoho informatsiinoho suspilstva [Information ethics as a necessary element of regulation of the modern information society]. *Ukrainski kulturolohichni studii*, № 1(18), 46–50 [in Ukrainian].

4. Naumova, U.O. et al. (2022). Etychni pohliady z chasiv antychnosti ta sohodennia [Ethical views from antiquity and the present]. *Visnyk medychnykh i biolohichnykh doslidzhen*, № 4, 43–46 [in Ukrainian].

5. Pochtoviuk, A.B., Semenikhina, V.V. (2021). Rol naukovoï etyky v suchasnykh ekonomichnykh doslidzhenniakh [The role of scientific ethics in modern economic research]. *Efektivna ekonomika*, № 1. Retrieved from: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/1_2021/13.pdf [in Ukrainian].

6. Chumak, O.V. (2009). Etychni aspekty vprovadzhennia nanotekhnolohii v umovakh rozvytku innovatsiinoho suspilstva [Ethical aspects of the introduction of nanotechnology in the conditions of the development of an innovative society]. *Humanitarnyi visnyk Zaporizkoi derzhavnoi inzhenernoi akademii*, № 37, 96–104 [in Ukrainian].

7. Alter, G.C., Vardigan, M. (2015). Addressing Global Data Sharing Challenges. *Journal of Empirical Research on Human Research Ethics*, № 10(3). P. 317–323.

8. Lee, A. et al. (2020). Leadership, creativity and innovation: a meta-analytic review. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, № 29.1. P. 1–35.

9. Mustajoki, H., Mustajoki, A. (2017). *A New Approach to Research Ethics*. Routledge, 254 p.

10. Palazzani, L. (2019). Innovation in Scientific Research and Emerging Technologies. A Challenge to Ethics and Law. Cham: Springer–Giappichelli, 150 p.

11. Reijers, W. et al. (2018). Methods for practising ethics in research and innovation: A literature review, critical analysis and recommendations. *Science and engineering ethics*, № 24. P. 1437–1481.

12. Stahl, B. (2021). Artificial intelligence for a better future: an ecosystem perspective on the ethics of AI and emerging digital technologies. Springer Nature, 128 p.

13. Stilgoe, J., Owen, R., Macnaghten, P. (2020). Developing a framework for responsible innovation. *The Ethics of Nanotechnology, Geoengineering, and Clean Energy*. Routledge, № 42(9), P. 347–359.

14. The Oxford Dictionary of Philosophy (2022). Oxford University Press, 540 p.

15. Van de Poel, I., Royackers, L. (2023). Ethics, technology, and engineering: An introduction. John Wiley & Sons, 378 p.

УДК 130.2

САВЕЛЬЄВА Марина – доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії науки та культурології, Центр гуманітарної освіти Національної академії наук України, 4, вул. Трьохсвятительська, м. Київ, індекс 01001 (mars6464@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9522-0644>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.48.12>

Бібліографічний опис статті: Савельєва, М. (2024). Міфологічна підстава історичного формування феномену слави. *Людинознавчі студії: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філософія»*, № 48, 176–186, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.48.12>

МІФОЛОГІЧНА ПІДСТАВА ІСТОРИЧНОГО ФОРМУВАННЯ ФЕНОМЕНУ СЛАВИ

Анотація. *Мета дослідження.* У статті розглядаються особливості значення феномену слави у контексті давньогрецької культури та умови впливу міфу на процес його формування. **Методологія.** Дослідження здійснено на підставі методу єдності історичного та логічного, внаслідок чого показано суперечливий характер слави як відображення суперечливості переходу від міфу до логосу та поєднання у її змісті моральних та соціально-політичних аспектів. **Наукова новизна.** У статті аргументується ідея про те, що слава починаючи з гомерівської доби давньогрецької культури мала амбівалентний характер, вміщуючи у себе залишки міфологічного світовідношення та раціональності, яка щойно почала формуватися. Це відтворилось у відповідних поняттях і частково збереглось до сьогодення. Зокрема, у статті виділено два основних терміни, які за часів Гомера вживались для визначення слави: κλέος та κῆδος, і показано їх взаємне відношення залежно від конкретної ситуації прояву. Проаналізовано також, яким чином пов'язані окремі аспекти значення слави як «героїчного вчинку» та як «поголосу/чутки»; яким чином впливали на упорядкування змісту слави об'єктивні обставини

розвитку суспільства; проаналізовано співвідношення слави, честі та гідності за прикладом поведінки гомерівських героїв; доведено сакральний характер слави. **Висновок.** Міфологічна підстава слави проявляється в обов'язковості словесного передавання героїчного вчинку (подвигу). Слава водночас є станом абсолютної перемоги, що викликає захоплення, урочистість, та процесом поширення відомостей про це у певних висловах (славослів'я). Славна дія обов'язково має супроводжуватися словом як виразом абсолютного осмислення; отже, слово також є тотожним славі. Ці аспекти її сутності утворюють міфологічну єдність і тотожність виключної дії, виключного почуття та цілковитого зовнішнього визнання/підтвердження.

Ключові слова: слава, міф, підстава, влада, суспільство, герой, епос.

SAVELIEVA Maryna – Doctor of Philosophy Sciences, Professor, Professor at Philosophy of Science and Cultural Studies Department, Centre for Humanitarian Education of the National Academy of Sciences of Ukraine, 4, Tryochsvyatitelska St., Kyiv, postal code 01001 (mars6464@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9522-0644>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.48.12>

To cite this article: Savelieva, M. (2024). Mifolohichna pidstava istorychnoho formuvannia fenomena slavy [Mythological foundation of the historical formation of the phenomenon of glory]. *Liudynoznavchi studii: zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Serii «Filosofia» – Human Studies. Series of “Philosophy”*: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, № 48, 176–186, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.48.12>

MYTHOLOGICAL FOUNDATION OF THE HISTORICAL FORMATION OF THE PHENOMENON OF GLORY

Summary. *The purpose of the study.* The article deals with the peculiarities of the meaning of the phenomenon of glory in the context of ancient Greek culture and the conditions of the myth's influence on the process of its formation. **Methodology.** The investigation was carried out on the basis of the method of the unity of the historical and the logical, as a result of which the contradictory nature of glory

is shown as a reflection of the contradiction of the transition from myth to logos. **Scientific novelty.** The article argues the idea that glory, starting from the Homeric era, had an ambivalent character, containing the remains of a mythological worldview and rationality, which had just begun to form. This was reproduced in the corresponding concepts and partially preserved to the present day. In particular, the article singles out two main terms used to define glory in Homer's time: κλέος and κῆδος, and shows their mutual relationship depending on the specific situation of manifestation. It is also analyzed how separate aspects of the meaning of fame as a "heroic act" and as a "fame/rumor" are related; how the objective circumstances of the development of society influenced the organization of the content of fame; the ratio of glory, honor and dignity is analyzed based on the example of the behavior of Homeric heroes; the sacred nature of fame is proven. **Conclusion.** The mythological foundation of glory is manifested in the obligatory verbal passing of a heroic act (feat). Glory is simultaneously a state of absolute victory, causing delight, triumph, and the process of spreading the news about this in certain sayings (doxology). Glorious action must necessarily be accompanied by a word as an expression of absolute understanding; therefore the word is also identical with glory. These aspects of her essence form a mythological unity and identity of exclusive action, exceptional feeling and complete external recognition/confirmation.

Key words: glory, myth, foundation, power, society, hero, epic.

Постановка проблеми. Одним із найдавніших регуляторів відносин у традиційному європейському суспільстві є феномен слави. Процес формування уявлень про нього хронологічно збігався з процесом розпаду первіснообщинного ладу і переходом до державної форми соціалізації, у зв'язку з чим відрізнявся стихійністю і непослідовністю, поєднанням міфологічних і раціональних принципів ставлення до світу. Ця внутрішня смислова суперечливість, а подекуди парадоксальність і предметна неоднорідність слави позначилася на її термінології і збереглася до сьогодні у спробах якомога точніше окреслити первісне коло її значень і реконструювати історичну логіку її становлення.

Сучасний стан дослідження і проблемні напрями. Слід сказати, що слава – не найпопулярніший феномен філософських

та етичних досліджень. Найчастіше її трактують як структурний момент *епічної* свідомості і як феномен, близький за своїм значенням до гідності і честі, і у певних ситуаціях вона утворює разом із ними стійкі риторичні фігури за зразком «слава та честь» (Див.: Malkiel, 1952, с. 128). Для обґрунтування слави в контексті раціональності її позбавляють смислової самостійності та можуть трактувати як зовнішній, а гідність – внутрішній аспект честі (Див.: Maurer, 1964, с. 245–246). При цьому, як правило, апелюють до історичних джерел: дійсно, у давньоруських літописах термін «слава» вживається у смислового зв'язку з перемогою, подвигами та ін.: *заложи городъ на бротѣ томъ . и наре и Переѣславль . зане переѣ славу втроко тѣ . Володимеръ же вели кимъ мужемъ створи того . и вѣа ѣго . Володимеръ же възвратиса вѣКыєвъ . с побѣдою и съ славою великою [992]; далюбю налѣзу собѣ славу . а любю голову свою сложю за Русскую землю [1097]; и придоша в Русь с полономъ великымъ . и с славою . и с побѣдою великою [1103]* (Див.: Літопис Руський, 1908).

Разом з цим ситуативна невловимість і складність визначення слави, її позачасове миттєве проявлення і мінливість присутності спонукають відсувати її на другий план порівняно з перманентним і раціонально зумовленим почуттям гідності і частим періодичним проявом честі. Як аргумент дослідники часто наводять стійкий у різних традиційних культурах вислів «честь і слава». Проте під час аналізу багатьох літературних, історичних і релігійних джерел розкриваються глибокі сутнісні розбіжності, а іноді взаємні суперечності цих феноменів. Честь і гідність цілком належать до сфери етико-правового досвіду, що історично відокремився із загальної міфологічної підстави внаслідок раціонального переосмислення абстрактних взаємин власності у відносинах конкретизації особистісної оцінки діяльності у межах розуміння добра і зла. Розуміння ж слави формувалося у значно ширшому смислового просторі – на перетині досвідів моралі та *релігії*, і тому більшою мірою зберегло міфологічний характер, взаємно замінюючи природні та надприродні аспекти своєї сутності.

Виклад основного матеріалу. Виходячи з вищесказаного, в європейській історії можна виділити три періоди становлення феномену слави, кожен із яких сформував відносно автономне

увявлення про неї: язичницький, монотеїстичний та раціоналістичний. Почнемо з першого.

Найбільш давні слова, що означають славу, удосталь присутні в поемах Гомера: це перш за все κλέος як слава об'єктивна, навіть абсолютна, дана спочатку з Неба у вигляді виключних характеристик, заслуг і відмінностей, відомих усім і всіма визнаних; людині її не відібрати і не привласнити. До речі, перша з муз, муза історії, названа Кліо – Κλειώ – та, що дарує славу. І це не дивно: якщо минуле сповнене подвигів та інших гідних подій і вчинків – воно зазвичай славне.

Смисловою та лексичною протилежністю κλέος виступає ἀκλέϊα – безслав'я, ганьба. Примітно, що ця характеристика також початкова, а не надбана. Наприклад, коли Менелай дорікав ахейцям у боягузстві і небажанні за відсутності Ахілла вийти проти Гектора, він називав кожного з них безславним (ἀκλέεος αὐτός, Н (7), 100), інакше кажучи, свідчив про їхню початкову нездатність здобувати славу, а не про тимчасову слабкість духу.

Ще одне гомерівське слово – κῦδος: слава, честь, пошана, які даються богами як нагорода – наприклад, вираз μεγα κῦδος Αχαιῶν, слава ахейців. Кῦδος не абсолютний і може бути відібраний як покарання і ганьба, але тільки богами, тому люди визнають його безумовно. Про це Ахіллу нагадує Нестор, докоряючи йому за зайву пику:

Та припини, Пеліде, і ти оці прикрі змагання

Із владарем, – не знав-бо ніхто ще такої пошани

Із владарів берлоносних, що Зевс їх у славі звеличив (А (I), 277–279)¹.

Цікаво, що допомагати завойовувати славу міг не тільки Зевс як «батько богів», а й будь-хто з олімпійців:

Ось Діомедові, сину Тідея, Паллада Афіна

Силу й відвагу дала, щоби серед інших аргеїв

Подвигом він відзначився і славу здобув якнайкращу (Е (V), 1–3).

Однак ці ж самі слова мають інше значення: *чутка, звістка, погослос*. І така амбівалентність, поєднання піднесеного і низинного не дивна, адже слава не стоїть на місці, вона поширюється,

¹ Тут і далі укр. переклад Гомерової «Іліади» подано за вид.: Гомер, 1978.

пливе, тече, у всіх на умі і на вустах. Їй не потрібні спеціальні ритуали узаконення, легітимації, вона передбачає швидко і не обов'язково законне поширення, оголошення звісток про себе у різних проявах:

Бо аж на Кіпр до вух його чутка дійшла, що ахеї

На кораблях своїх мають пливати до далекої Трої (Λ (XI), 21–22).

Це свідчить, з одного боку, про міфологічний аспект її сутності, і тут словесний спосіб передачі абсолютно необхідний, адже миттєвий прояв і рознесення слави по всьому світі схожий на диво. Якщо ж на словах про славу нічого не відомо – її начебто й немає. З іншого боку, словесна передача виражає раціональний принцип розуміння, тому слава – не тільки диво, що підносить і перетворює у виключності вчинку будь-яку людину, а й аргументований вказівник шляху людині до самовдосконалення та вдосконалення світу через подвиг. Слава вчинку, передана у слові, зрозуміла і міфологічно, і раціонально, й у цьому її безумовний єдиний характер всіх без винятку людей. І це найкраще підтвердження тому, що слова беруться не з неправильних думок людей, а вкладаються їм у голови богами:

Нині скажіть мені, Музи, жилиці осель на Олімпі,

Ви-бо, богині, буваєте скрізь, і все вам відомо,

Ми ж лиш чуток дослухаєм, нічого не знаєм напевно... (В (II), 484–486).

Швидкість поширення слави як світло, тому вона сяє. І ось чому ἄ-κλειής або ἀκλειής означають не тільки «не здобув слави», а й «забутий», «невідомий». У процесі цього поширення можна прославити(сь), але можна й ославити(сь):

Так-от живи. Бережись, як вогню, людської обмови.

Легко приходить вона, а нести її – ой як нелегко!

Важко й позбутись її, дарма що легко набута,

І не розвієш її до кінця, раз уже тебе люди

На язиках понесли, а ще ж: вона – то богиня (760–765)².

У історії Одиссея неодноразово протиставляються слава і безслав'я не лише у значенні «велич – ганьба», а й як «відомість – невідомість». Так, Евмей, не впізнавши свого господаря

² Тут і далі укр. переклад творів Гесіода подано за вид. Гесіод, 2018.

Одіссея після стількох років і в іншій подобі, саме в такому ключі говорить йому про нього і про можливе прокляття його сина. Слава – те, що в усі часи робить людину відомою, а значить, відкритою, ясною і зрозумілою для всіх, що виводить її із сутінку прихованого й унеможливорює пересуди. Тому –

Дуже не люблять

Вічні боги його, бо не дали й полягти між троянців,

Ні на руках своїх друзів, з війни повернувшись, умерти.

Пагорб могильний над ним насипали б там всеахеї.

Синові славу велику він сам залишив би навіки.

Гарпії ж нині його від нас одібрали безславно (Ξ (XIV), 366–371)³.

Про те ж саме говорить і Пенелопа служницям – говорить явно невипадково, вважаючи, що безслав'я (невідомість) чоловіка передалося їхньому синові:

Спершу загинув мій муж благородний із серцем левиним,

Найвидатніший з данаїв у доблестях різноманітних,

Слава якого в Елладі і в Аргосі широко лине.

Нині ж і сина коханого бурі кудись в невідоме

З дому забрали... (Δ (4), 724–728).

Слава не присутня спочатку, не виробляється і не виховується, на відміну від гідності. Вона також, на відміну від честі, не завжди надається кимось ззовні вищим, нею дуже вибірково (і завжди раціонально обґрунтовано) обдаровують за заслуги. Як правило, слава видобувається власними зусиллями суб'єкта діяльності, і на її набуття іноді йдуть роки, десятиліття, а то й усе життя; в жертву їй приноситься найцінніше, іноді навіть честь, що не є суперечністю. Якщо ж життя вдається зберегти, здобуття слави супроводжується дотриманням безлічі обмежень, пошуком безлічі випробувань, пов'язаних з виконанням особистого чи громадського обов'язку. Іноді це відбувається знову-таки всупереч законам честі, як, наприклад, у разі відмови Пенелопи виконувати закони гостинності та вдруге виходити заміж, як того вимагала традиція і державна потреба, і обманом наречених. Проте вустами тіні Агамемнона (отже, з волі богів) поведінка Пенелопи удостоюється найвищого схвалення:

³ Тут і далі укр. переклад Гомерової «Одіссеї» подано за вид.: Гомер, 1968.

*Вірна лишилась вона Одиссею
З юності, мужеві свому. Отож не загине ніколи
Слава чеснот її між земнородних, – дадуть їм безсмертні
Співів чудесних на честь розважній жоні Пенелопі*
(Ω (XXIV), 195–197).

Слава здобувається важко і цілковито самостійно, без чис-їсь допомоги, іноді всупереч обставинам і навіть волі богів, а у виключних випадках, як в історії Одиссея, вона – наслідок його протидії цій волі. При цьому вона обов'язково підтверджується ззовні та поширюється тими, хто визначає підставу законів співжиття – правителями, богами через жерців та віщунів, народною волею. У цьому є сутнісна близькість славі до честі. Втім є й відмінності. Честь надають вищестоящі і підтверджують рівні з метою засвідчити певні заслуги вшанованого та визначити його місце у соціальній ієрархії. Слава ж не зумовлена жодними рамками та соціальними обмеженнями, крім особистої волі та індивідуальних здібностей суб'єкта діяльності, і тому є виявом сакральності підстави рівності особистості серед інших – символом благодатної відзнаки богами та Долею, а не вищим соціальним авторитетом. Слава, таким чином, є одним із ранніх виразів рівності людей перед богами і між собою як абсолютної рівності можливостей проявити себе.

У цьому розумінні, ясно, чому ті чи інші вчинки набувають відзнаки честі серед людей, але не завжди бувають осяяні славою ззовні. Честь взаємно визначає, але й розмежовує людей і прояснює їх індивідуальні характеристики; слава ж є способом об'єднання людини з божественною підставою і через неї з іншими людьми. Тому честь умовна, слава ж безумовна і в цьому розумінні постійна та вічна – κλέος ἀείναον. Вона має відношення не до конкретних предметних обставин, зумовлених різними причинами, а до первісного вибору індивідом своєї Доли:

*Ніби двояким шляхом мене Кери вестимуть до смерті:
В разі зостанусь я тут, щоб битись під мурами Трої,
То не діжду повороту, лиш вічну я славу здобуду,
А як вернуся додому, до любого отчого краю,
То не діждать мені слави, зате довголітній спокійно
Вік проживу, і смерть передчасна мене не спіткає* (I (IX), 411–416).

Так, вибравши похід під Трою і неминучу смерть, Ахілл між цими подіями може бути чесним чи безчесним, гідним чи недостойним, але слава його так само неминуча, як незмінна вибрана ним Доля та особиста жертва.

Проміж іншим стає зрозумілою і мета набуття слави: вона у прагненні здобути шану, повагу і навіть поклоніння оточуючих. Але ж і честь цілком може це заповнити, а внутрішнє достоїнство допоможе правильно оцінити? Очевидно, найважливіше у славі – можливість *обезсмертити* індивіда у колективній пам'яті сучасників і нащадків. Слава по суті така, що не дозволяє забути свого носія. Вона суттєво обмежує, а то й зовсім забирає тілесне життя, але натомість залишає вічний слід (світло) суб'єкта у цьому світі. У цьому розумінні вона не просто міфологічна та ірраціональна, але *парадоксальна* – наділяє безсмертям через смерть чи страждання.

Це означає, що велика жертва життя, яка приносить славу, робить пам'ятне безсмертя постійно усвідомлюваним актом. Можна бути безсмертним та всіма забутим – як Прометей, прикутий до скелі. І немає нічого страшнішого за це. А можна бути смертним і мертвим, але вічно перебувати в пам'яті тих, хто живе. Тому Одисей відмовився від щедрої пропозиції Каліпсо:

Гойно мене годувала, й кохала вона, і безсмертним

Пообіцяла зробить, щоб не старів уже я ніколи.

Духа ж у грудях моїх не здолала вона прихилити (Н (VII), 256–258).

Одіссей зажадав бути уславленим у століттях поверненням у свій власний смертний світ. А не загубитися надовго в безкрайньому океані на невідомому острівці – по суті, померти для всіх, знайшовши безсмертя для себе.

Висновок. Отже, на основі сказаного вище стає зрозумілою міфологічна сутність слави, з позиції якої можна спробувати визначити сам феномен. Слава одночасно є станом абсолютної перемоги, що викликає захоплення, піднесення, та процесом поширення відомостей про це у певних висловах (славослів'я). Останнє є важливим і далеко не формальним, оскільки

Вихваляння, мета якого – оспівати славу героїв, воїнів, князів, водночас і міфологічну дію, за допомогою якої вихваляний

отримує додаткові сили, його починають кваліфікувати як героя чи князя, звичайно, з умовою, що це славослів'я приймає і цінує, обдаровуючи поетів-співаків, які у суспільстві виконують виразну соціальну функцію (Греймас, 2019, с. 377).

Ці аспекти її сутності не існують порізно – слава є єдністю і тотожністю виключної дії (подвиг), виключного почуття (захоплення, натхнення, екстаз) та цілковитого зовнішнього визнання/підтвердження (панегірик, ода).

ЛІТЕРАТУРА

1. Гесіод. Походження богів. Роботи і дні. Щит Геракла / Пер. із старогрец. А. Содомори. Львів : Апріорі, 2018. 112 с.
2. Гомер. Іліада / Пер. із старогрец. Б. Тена. Київ : Дніпро, 1978. 431 с.
3. Гомер. Одиссея / Пер. із старогрец. Б. Тена. Київ : Дніпро, 1968. 462 с.
4. Греймас А.Ю. Про богів та людей / Пер. з лит. Київ : Видавничий Дім НАУКМА, 2019. 464 с.
5. Літопис Руський за Іпатіївським списком, видання 1908 року. URL: <http://izbornyk.org.ua/ipatlet/ipat.htm>
6. De Malkiel M.R.L. La Idea de la Fama en la Edad Media Castellana. Mexico – Madrid – Buenos Aires : Fondo de Cultura Economica, 1952. 305 p.
7. Maurer F. Leid: Studien zur Bedeutungs- und Problemgeschichte, besonders in den großen Epen der staufischen Zeit. Bern : A. Francke AG; München : Leo Lehnen, 1964. 283 s.

REFERENCES

1. Hesiod. (2018). Pokhodzhennia bohiv. Roboty i dni. Shchyt Herakla / Per. iz starohrets. A. Sodomory [Theogony Works and Days Shield of Heracles, Transl. by A. Sodomora]. Lviv: Apriori. 112 s. [in Ukrainian].
2. Homer. (1978). Iliada / Per. iz starohrets. B. Tena [Iliad. Transl. by B. Ten]. Kyiv: Dnipro. 431 s. [in Ukrainian].
3. Homer. (1968). Odiseia / Per. iz starohrets. B. Tena [Odyssey. Transl. by B. Ten]. Kyiv: Dnipro. 462 s. [in Ukrainian].
4. Hreimas, A.Yu. (2019). Pro bohiv ta liudei / Per. z lyt. [About gods and people transl. from Lithuanian]. Kyiv: Vydavnychi Dim NAUKMA. 464 s. [in Ukrainian].
5. Litopys Ruskyi za Ipativskym spyskom (vydannia 1908 roku) [Russian Chronicle, According to the Ipat List, ed. 1908]. Retrieved from: <http://izbornyk.org.ua/ipatlet/ipat.htm> [in Ukrainian].
6. De Malkiel, M.R.L. (1952). La Idea de la Fama en la Edad Media Castellana. Mexico – Madrid – Buenos Aires: Fondo de Cultura Economica, 305 p.

7. Maurer, F. (1964). *Leid: Studien zur Bedeutungs- und Problemgeschichte, besonders in den großen Epen der staufischen Zeit*. Bern: A. Francke AG; München: Leo Lehnen. 283 s.

ТЮЛЬКІН Олександр – магістр філософії, аспірант кафедри філософії та релігієзнавства, Київський столичний університет імені Бориса Грінченка, 18/2, вул. Бульварно-Кудрявська, м. Київ, Україна, індекс 04053 (o.tiulkin.asp@kubg.edu.ua)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2713-221X>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.48.13>

Бібліографічний опис статті: Тюлькін, О. (2024). Аналіз кількісного прояву свободи вибору з використанням для цього її базових протилежностей. *Людинознавчі студії: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філософія», № 48, 187–200*, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.48.13>

АНАЛІЗ КІЛЬКІСНОГО ПРОЯВУ СВОБОДИ ВИБОРУ З ВИКОРИСТАННЯМ ДЛЯ ЦЬОГО ЇЇ БАЗОВИХ ПРОТИЛЕЖНОСТЕЙ

Анотація. *Метою є аналіз феномену свободи вибору, його кількості, використовуючи для цього обмеження як зворотну сторону свободи вибору. Методологічними засадами слід вважати декілька ключових наукових методів, які дозволяють нам обходитися без необхідності сприймати виключно складники свободи, щоб сформувати критерії її кількості у категорії вибору. Наприклад, метод герменевтичного кола, який являє собою взаємозв'язок цілого та частин. Або принцип діалектичного протиріччя, який будучи частиною філософського методу, може бути використаний, щоб зосередитися не тільки на цілих частинах, а й незначних. Та низка інших класичних методів, що були у цьому комплексному дослідженні свободи вибору, обмежень та їх кількісної ознаки. Тому у нашому розумінні свобода вибору не закінчується там, де починаються межі протилежного, вона продовжує набувати ознак, але в різній кількісній та якісній орієнтації. Це так званий «аналіз протилежностей» через реверсивне тлумачення або позиціонування від зворотного елемента. Наприклад, у такому разі свобода – це та кількість обмежень, яка перепадає людині протягом життя.* **Наукова**

новизна. Якщо раціонально проводити дослідження стосовно феномену свободи вибору, враховуючи при цьому його реальний прояв у нашому житті, то можна зазначити важливість такого критерію, як кількість свободи. Це умовний критерій, що загалом оцінюється за наявністю дійсних можливостей або їх відсутності. У такому разі було звернено увагу на те, що свобода вибору – це не лише прояв свободи, а так само і її протилежностей. Саме тому нас цікавив не просто факт наявності певного прояву вибору, але і його критерії кількості (які завжди можуть складатися від двох визначень та більше), щоб сформулювати відповідне уявлення про дійсність сучасного людського вибору. У межах цієї концепції антиподом свободи вибору були обмеження, якраз вони і виступили формальним прикладом кількісної ознаки свободи вибору. **Висновки.** Результати цього дослідження доволі прості, але тільки тому, що нам вдалося їх сформулювати таким чином, щоб це було просто та доступно. Спочатку це відповіді на окремі питання, наприклад, про реальне існування такого формулювання, як кількість свободи вибору, яку дійсно може бути озвучено, але в основному тільки окремими науковцями, які для цього інтерпретують показник свободи вибору згідно з проявами нашої життєдіяльності на практиці. Для нас такими проявами стали обмеження. Бо вони мають пряме відношення до свободи і їх роль у нашому житті досить обґрунтована. Це якраз відображається на рівні контролю над різними складниками життя. Наприклад, якості життя, яка може послужити показником названої свободи. І наостанок, знаючи все це, нам ще чіткіше стала зрозуміла природа свободи вибору й обмежень, їх невід’ємність та цілісність.

Ключові слова: протилежність, кількість, обмеження, свобода, вибір, депривація, бажання.

TIULKIN Oleksandr – Master of Philosophy, Postgraduate at the Department of Philosophy and Religious Studies, Borys Grinchenko Kyiv Capital University, 18/2, Bulvarno-Kudriavska Str., Kyiv, Ukraine, postal code 04053 (o.tiulkin.asp@kubg.edu.ua)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2713-221X>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.48.13>

To cite of the article: Tiulkin, O. (2024). Analiz kilkisnoho proiavu svobody vyboru z vykorystanniam dlia tsoho yii bazovi protylezhnosti

[Analysis of the quantitative manifestation of freedom of choice using its basic opposites]. *Liudynoznavchi studii: zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia "Filosofia" – Humanities Studies. Series "Philosophy": a collection of scientific works of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, №. 48, 187–200, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.48.13>*

ANALYSIS OF THE QUANTITATIVE MANIFESTATION OF FREEDOM OF CHOICE USING ITS BASIC OPPOSITES

Summary. *The purpose of the article is to analyze the phenomenon of freedom of choice, its quantity, using restrictions as the reverse side of freedom of choice ("analysis of opposites"). The **methodological** foundations are several key scientific methods that allow us to dispense with the need to perceive only the components of freedom in order to form criteria for its quantity in the category of choice. For example, the method of the hermeneutic circle, which is the relationship between the whole and the parts. Or, the principle of dialectical contradiction, which as part of the philosophical method can be used to focus not only on whole parts but also on minor parts. And a number of other classical methods that were used in this comprehensive study of freedom of choice, constraints and their quantitative characteristics. Therefore, in our understanding, freedom of choice does not end where the limits of the opposite begin, it continues to acquire features, but in different quantitative and qualitative orientations. This is the so-called "analysis of opposites" through reverse interpretation or positioning from the opposite element. For example, in this case, freedom is the number of restrictions that a person experiences during his or her life. **Scientific novelty.** If we rationally conduct research on the phenomenon of freedom of choice, taking into account its real manifestation in our lives, we can note the importance of such a criterion as the amount of freedom. This is a conditional criterion, which is generally assessed by the presence of actual opportunities or their absence. In this case, it was noted that freedom of choice is not only a manifestation of freedom, but also its opposites. That is why we were interested not only in the fact of the existence of a certain manifestation of choice, but also in its criteria of quantity (which can always consist of two or more definitions), in order to*

*form an appropriate idea of the reality of modern human choice. Within the concept of this work, the antithesis of freedom of choice was restrictions, which were a formal example of the quantitative feature of freedom of choice. **Conclusions.** The results of this study are quite simple, but only because we managed to formulate them in such a way that it was simple and accessible. At first, these are answers to certain questions, for example, about the real existence of such a formulation as the amount of freedom of choice, which can really be voiced, but mostly only by individual scholars who interpret the indicator of freedom of choice according to the manifestations of our life in practice. For us, these manifestations are restrictions. Because they are directly related to freedom and their role in our lives is quite specific. This is reflected in the level of control over various components of life. For example, the quality of life, which can serve as an indicator of the above freedom. And finally, knowing all this, the nature of freedom of choice and restrictions, their inalienability and integrity, became even clearer to us.*

Key words: *opposite, quantity, restrictions, freedom, choice, deprivation, desire.*

Постановка проблеми. Чи можна з огляду на чиєсь звичайне життя визначити міру його свободи вибору? Як це зробити? І наскільки це взагалі можливо? Насправді, такого єдино визнаного всіма критерію не існує, однак ніхто і не заперечував можливість це зробити у іншій довільній формі. На початку це доволі складно реалізувати, бо у кожному людському виборі наявна чимала кількість вольових проявів та інтелектуальних рішень, які «доленосно» стали передумовами втіленого результату будь-якого зробленого вибору. Але з часом стало зрозумілим, що ця складність опису та спостереження ще не означають, що провести таке дослідження неможливо, навпаки.

Мета статті. Наша мета – розглянути феномен свободи вибору, використовуючи обмеження як зворотну сторону свободи вибору, щоб свобода вибору співвідносилася у категорії кількості, так само як і обмеження, чії зміни відповідно будуть показником мінливості кількості один одного.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій. Стосовно актуальних наукових робіт, які мають спільну рису, а саме

мати пряме або опосередковане відношення до теми свободи вибору, то таких наукових досліджень, якими займаються різні сучасні дослідники, дуже багато. Знаючи це, нами було вибрано декілька таких представників, чиї дослідження власних окремих наукових проблем стали підходящими для розкриття нашої теми щодо кількості свободи вибору. Серед них є: соціально-педагогічні проблеми депривації та її ролі у розвитку особистості (О. Красницька та Н. Валіон); концепції соціального контролю (К. Кондов); життєві стратегії, що вибираються людиною в умовах соціальних змін (О. Мурадян); аналіз показників реалізації базових життєвих потреб (Є. Сірій та М. Нахібіч); та дослідження міри свободи індивіда в межах держави (С. Киселев).

Основний матеріал. Свобода та обмеження. Ці два поняття постійно фігурують у житті людини. Вони були у часи, коли їх термінологія ще довго не набула свого нинішнього наповнення та узгодження. Це зараз можна багато говорити про їхню сутність, яка за стільки років досліджень та усвідомлень стала більш-менш зрозумілою. Наприклад, що між поняттями є взаємозалежність, яка нагадує межу чи баланс. І у разі переважання одного з двох визначень створюється кардинальний тиск на подальше людське життя, яке залежно від цього стає по-різному комфортним.

Але якщо самим надати первинну характеристику свободи вибору, то спершу слід детальніше зауважити на прямо пропорційному статусі свободи вибору порівняно з розвитком обмежень. Очевидно, свобода буде у негативному ступені. І знаючи це, тепер можна сказати, що такий прояв кількості свободи вибору означатиме наявність типових проблем зі свободою загалом. Наприклад, це виражалося раніше і досі продовжує виражатися різною депривацією у житті людини.

Депривація – це дійсна проблема, яка для людини надзвичайно небезпечна. Так само як усі психологічні проблеми, вона має різні руйнівні наслідки для нас. Якраз одна з особливостей цієї проблеми – це її різноманітний прояв у нашому житті. По-перше, вона з'являється як наслідок нашої взаємодії з навколишнім світом. Це зазвичай моменти, коли людина перебуває у спеціальних умовах, у яких не може відчувати себе задовільно. У такому разі через тривале або сильне потерпання від причини,

яка визиває проблеми, значно погіршується психологічний стан здоров'я індивіда або групи людей. По-друге, вона часто буває пасивною, бо її сучасні причини та наслідки є впливом не тільки середовища, а ще і самої людини. Вона стає в'язнем власного положення, навіть перебуваючи у безпечному середовищі.

Тому ці два прояви депривації також мають спорідненість один з одним, однак причини, що їх викликають, можуть бути різні. І це дуже важливо! Наприклад, певні негативні ситуації, які породили розлади у психіці людини можуть бути розпочаті ще у дитинстві, або можуть бути викликані щоденними побутовими проблемами у зрілому віці.

У будь-якому разі коли кількість свободи вибору понижується, це зазвичай відчувається одразу, бо, по-перше, часто нам відомо, що особисто повинно бути доступним кожному з нас, а по-друге, зниження кількості свободи вибору визиває неприємні відчуття втрати та неповноцінності, які у поєднанні з екзистенційним тиском саморефлексії посилюють наростаючі неприємні відчуття.

Отже, наявне відчуття глибокої незадоволеності собою, своїм життям та багато тим, що до цього належить, як наслідок, продовжується проявом агресії, депресії, апатії тощо. Навіть, зважаючи на індивідуальний досвід та набір якостей особистості, що по-своєму визначають рівень деприваційного стану, дуже важливим є ще кількість часу, проведеного у відповідних умовах, та якість впливу чинника деприваційної ситуації. У разі високого рівня депривації людина ізольовується від усього нормального (емоційна, фізична, соціальна, духовна, темпоральна депривація та ін). Можна сказати, що цей стан є потужним гальмівним чинником та причиною подальших складних життєвих ситуацій у житті людини (Красницька, 2013, с. 26–28).

Підбиваючи проміжні висновки, виходить, що зазначена втрата звичного, нормального життя може бути причиною різних обмежень та самообмежень, наприклад, так званої психологічної депривації. І відповідно, до всього цього може відбуватися зменшення кількості свободи вибору, паралельно збільшуючи обмеження.

Якщо кількість свободи вибору буде низька порівняно з тією, яка є взірцем постсучасної людини, то важливими є не тільки

процеси внутрішньої депривації, а і зовнішні умови, які є відображенням невміння збільшувати кількість наявної свободи вибору або її навмисне зменшення! За названі зовнішні умови повинна більше відповідати соціальна сторона, адже саме вона має контроль над окремими індивідами, якщо ґрунтуватися за принципами існування соціального середовища.

Така думка підтверджується, якщо оцінити сучасну соціальну систему, з функціями, які вона виконує (у тому числі для підтримання свого існування). В такій системі є чітке розмежування між людиною та соціумом, де кожен продовжує втілювати свої функції, соціальні ролі (добровільні та вимушені), перебуваючи в основі структурної диференціації суспільства. Важлива умова або уточнення – такі соціальні ролі загалом організуються та підтримуються колективом, який в ідеалі повинен підпорядковуватися високим порядкам. Серед дослідників та вчених є неоднакові думки щодо суспільства та його структури, наприклад, Т. Парсонс, який оцінював суспільство вищою мірою. Для нього воно є інституціональною системою (організованою та інтегрованою), у якій є владо примусові дії та управлінські механізми соціального контролю. Які знов-таки спрямовані на узгодження різних позицій та забезпечення колективної єдності. При цьому суспільство є самодостатньою соціальною системою зі своїми складними, виправданими процесами (Кондов, 2017, с. 12–13).

Звісно, нами не ставиться під сумнів правильність ключових функцій соціальної системи. Це було б вкрай неправильним та помилковим, бо цій системі ми зобов'язані своєму комфорту та розвитку. Однак справа не у цьому, а у наявності соціального контролю, який також не можна заперечувати. Отже, підтримання балансу між свободою та обмеженнями це прямий обов'язок суспільства, а значить і названої системи. І відповідальність лежить на будь-якій нині існуючій державі як гаранта соціального благополуччя.

Назване соціальне благополуччя потрібне обов'язково, бо індивід розкриває свій потенціал лише у середовищі, яке не стає перепорою його можливостям реалізувати свої бажання (у межах розумного). Для цього в обох випадках або свобода вибору збільшується, або зменшується, акцент робиться на стратегіях, які вибирає індивід у цілях досягнення своїх цілей

та пріоритетів. Однак для цього потрібна необхідність в адаптивній пристосованості, яка тісно пов'язана з визначеною ціннісною орієнтацією (Мурадян, 2013).

Цього разу виходить, що абсолютно нормальним є свідомі інтенція до самореалізації, а це значить стратегічну визначеність та раціоналізацію власного вибору. І тому логічно припустити, що деструктивні наслідки через відсутність дотримання цих умов призводять до очікуваного зменшення кількості свободи вибору.

Далі якщо не поглиблюватися у всі формальності власного вибору, то загалом кількість наших обмежень сильно зростає, коли відсутній помірний контроль над ситуативним складником, в якому ми перебуваємо. І якраз тому посилюється депривація, яка пов'язана з відсутністю задоволення життям або окремими життєвими моментами. Це негативна сторона свободи вибору, яка не впливає на суттєві моменти, а лише є продовженням умов парадигми несприятливих умов.

Наступне, що нас цікавить у наслідках, викликаних обмеженнями, – це варіативність моделі поведінки людини, яка формується у разі несприятливих подій. У ній послідовно перелічуються етапи успішного або провального нещодавно озвученого адаптаційного процесу. У разі, якщо втрачається контроль над ситуативним складником, ситуація стає несприятливою і тоді послідовно відбувається зростання невпевненості в очікуваному майбутньому, розвивається тривожність та супутні емоційні стани, формується стратегічна модель і може закінчитися дезадаптацією (Валіон, 2000, с. 126–128).

Хоч уже і було сказано в уривку про соціальні ролі, обов'язки та інші підтеми, що індивід одночасно отримує вигоду та втрачає частину своїх можливостей, які він міг втілити будучи не так сильно задіяним у соціумі. Ще треба додати, що бути членом соціуму – це точно ще не значить мати бажану свободу вибору, навіть виконуючи свої завдання, цілі тощо. Уточнімо, що ціль «здорового» соціуму оснований на принципі соціального блага – це вирішення спільними зусиллями завдань задля задоволення потреб, тим самим спрощуючи один одному життя та сприяючи власному розвитку. Відповідно, порушення реалізації цих завдань або неякісне їх виконання веде до зниження якості

життя, показники якої потрібні для визначення «кількості» наявної свободи.

Можна поділити на різні групи факторів якості життя населення, але насамперед перелічимо такі як: низький матеріальний рівень; масові несправедливості; високий рівень небезпеки для життя (фізичні та психологічні травми або смертність усіх видів); низький рівень соціального забезпечення; сімейні розлади; екологічна ситуація; та інші загострення різноманітних проблем (Сірий, 2017, с. 114–115).

Абсолютно в усіх зазначених випадках високий рівень свободи вибору мав би перевагу для успішного втілення своїх інтересів та задумів. Однак проблема полягає у тому, що так буває нечасто, навіть у високо розвинутих країнах світу. Наприклад, у Китаї з його розвинутою технічною культурою, високими економічними показниками та низкою інших ознак, які позитивно різняться з іншими країнами, є своя цензура, яка особливо поширена в Інтернеті та телебаченні. Це означає, що високі показники у багатьох галузях ще не означають відсутність обмежень, які впливають на рівень свободи вибору, що говорить про потребу у пошуках правильного підходу, щоб досягти бажаного росту кількості свободи, якщо це правильний напрям. У цей підсумок це більше схоже на те, що наявна системність між свободою вибору, обмеженнями та їх проявом у житті.

Тепер після звернення уваги на зв'язок між людиною зі складниками її психологічного здоров'я, негативною стороною обмежень, необхідності у контролі над собою та ролі соціального рівня життя перед нами постають такі ключові питання, які дозволяють нам продовжити своє обговорення ще ближче до основної концепції роботи. Такі питання, як: Наскільки наші обмеження є нормою у повсякденні і які приклади сказаного? Відповідь на питання буде отримана після короткого вступу.

Кожну мить свого життя нам доступні особисті можливості, які міняють свою вірогідність залежно від частоти і якості наших дій або навколишніх обставин. У цій парадигмі одночасно зібрані як свобода вибору, так і обмеження вибору. Ключова особливість подібних абстрактних явищ – це бути чимось іншим, яке лиш сприймається наочним чином, та розкривається

цей феномен з різних сторін спеціальними поняттями (напр., свободи та несвободи вибору).

Виходячи з цього, уточнімо, що наші обмеження у повсякденні – це суцільна норма. А прикладами цьому слугують наші прийняті та реалізовані рішення, тобто здійснений вибір. Це – вибрати кар'єру або піти раніше працювати задля себе та сім'ї; готувати здорову їжу, інгредієнти якої легкодоступні, але дорогі, або їсти середньостатистичні продукти, які не такі корисні, дешевші та є у кожному магазині міста; завести багато дітей у великому домі чи одну дитину ростити в однокімнатній квартирі. І таких прикладів дуже багато.

Наше уявлення про позитивну кількість свободи вибору загалом базується на власному досвіді та досвіді з минулого, переданого нам попередниками. Особливо це стосується ситуацій з проявом домінантної залежності від чогось або когось. Вірогідно, що саме: феномен рабства; залежність від непередбаченості подій; розуміння власного безсилля там, де наша воля немає можливості втілитися... Усі ці фактори вони породили погляди на буття, де є свобода бажаною ціллю, благом, а несвобода – невдачею та несправедливістю. З філософської думки, наскільки це доцільний підхід, можна судити з того, яка свобода у вас, базуючись на тому, як ви сприймаєте та контролюєте власну обмеженість. Іншими словами, немає свободи вибору без несвободи, а кількість одного з двох показників завжди буде позначати характеристику вибору порівняно з перевищенням показника необхідної норми, соціального благополуччя.

Це повторення простих істин потрібне, щоб ширше дивитися на проблеми, що пов'язані зі свободою вибору. Буває, що з часом люди плутаються у цінностях свободи вибору, бо перестають розуміти, що обидві категорії являють цінність. Так, у реальному житті проявів обмежень більше, ніж проявів позитивної свободи, якщо мислити простими дуальними категоріями. І при цьому обмеження є буденною умовністю, яка лиш просто береться до уваги.

Такі реалії призвели до того, що людина сприймає те, чого не може, як просту, постійну умовність, а потім думає про те, що спроможна зробити. Або теж саме, але у зворотній послідовності. Таким чином, люди постійно перебувають у процесі

активної життєвої визначеності, виборі між тим, що можуть і не можуть зробити. Оскільки наш статус не залишається незмінним, одним із постійних завдань є діяльність, спрямована на вихід за межі посилення певної обмеженості (багатополярна структура) і пошук можливості отримати більше свободи вибору. Людина як суб'єкт, який щоденно існує у природних, але «агресивних» для неї умовах, продовжує реалізовувати свій потенціал відповідно до простих та необхідних потреб. При цьому обмеження оцінюються, а свобода вибору цінується.

Підходячи ближче до головних висновків, наостанок встановимо: У чому все ж таки полягає кількість свободи вибору, на наш науковий погляд? І одразу відповідь. Щоб зрозуміти, у чому полягає свобода вибору у категорії кількості, слід мати на увазі все те, що нам вже зрозуміло. І тоді кількістю свободи вибору будуть: якісні зміни явищ, які своїми змінами відображають статус вибору; зростання проявів протилежностей свободи вибору; сукупність вторинних ознак, які проявляються паралельно змінам кількості свободи або її протилежностей; та інші альтернативні варіанти. Тому виходить, що може бути кількість можливостей, виражених через реалізацію контролю над предметами чи об'єктами, що є інтересами людини.

Якщо кількість обмежень знижується у зростанні контролю над своїм життям, то кількість свободи також зростає. Але так само, якщо кількість того, що ми не можемо зробити, навіть контролюючи при цьому свої можливості, стає більше, то свободи відповідно стає менше. І таким чином, простір впливу звужується, його стає менше, але потреби мати контроль, щоб втілити свої бажання, так і залишаються. Це здебільшого прості, невибагливі потреби, більшість із котрих прописані у конституціях цивілізованих країн.

Однак і їх гарантії можуть бути у небезпеці, якщо постсучасне суспільство бездумно буде прагнути збільшити свою свободу без урахування цінності обмежень. Це можна пояснити стрімким поширенням ідеї у потребі активного розвитку демократичного режиму правління у країнах Європи. Науковою спільнотою стільки раз порушується тема демократії, що складається враження, що саме цей режим є єдиним необхідним постсучасному суспільству як орієнтир усього його подальшого майбутнього.

Вірогідно, але, як і тоталітаризм, демократія є свого роду переважанням однієї зі сторін авторитаризму, який ще з давніх часів поєднував у собі спробу міри між волею громадян або індивіда та держави. Вважається, що демократія перед усім поширюється або набуває актуалізації, коли є потреба заперечити надмірну свободу держави задля ствердження громадської свободи. Тому, якщо процес розвитку демократії стає більшим, це значить, що або відбувається боротьба проти автаркії інших країн, або є суспільний «бунт» проти порушень індивідуальних свобод (Киселев, 2003).

Така динамічна ідеалізація демократії частково спонукає на подальше спостереження за її розвитком у цілях дослідження різних аспектів свободи, які міняються під впливом популярних тенденцій постсучасного суспільства. Особливо це стосується, коли різні культури просувають демократичні установки, але країни в цілях реалізації власних інтересів у кризових ситуаціях використовують протилежні до демократичних основ методи. Або коли цілі встановлюють, а реалізувати правильно не можуть, бо світоглядно та ціннісно не підготовлені для цих процесів. Та низка інших моментів, що можна виокремити у своїх дослідженнях на тему демократії, вибору, прав та свобод людини.

І на цьому можна переходити до заключних висновків, які поєднують більшість найважливіших умовиводів, що були отримані в процесі цього дослідження.

Висновок. Після розбору вищеописаного матеріалу на окремі частини з ціллю зберегти цілісність думки, зауважимо, що розглянути феномен свободи вибору, використовуючи обмеження як зворотну сторону свободи вибору, було правильним та доволі практичним рішенням. Навіть враховуючи фактичні складнощі, що заважали уточненню даних нашого аналізу, все це не призвело до нульового результату. І тому все це дозволило нам отримати такі відповіді, як: по-перше, цілком можна визначити міру свободи вибору в житті людини, якщо для цього оцінити декілька визначальних моментів, які були описані в тексті про пояснення, що таке кількість свободи вибору (зростання проявів протилежностей свободи вибору та інше). По-друге, є межа між обмеженнями, що слід назвати нормальними та тими, що

визивають проблеми в житті людини (психологічні, фізичні та інші). Їх різновид поділяється на: внутрішні та зовнішні. Останні особливо значущі, бо зображують ще і сучасну культуру та її залучення до збільшення або зменшення свободи вибору. По-третє, дуже важливий для зміни показника свободи вибору та обмежень є контроль над різними складниками життя. Однак у соціумі його реалізація ще більше ускладнюється, а це значить, що і бажана свобода вибору стає набагато важко доступною. Відповідно, вчетверте, саме якість життя є показником для визначеності кількості наявної свободи. А реалізація цілей та завдань, які спрямовані для підвищення свободи вибору, зображують якість виконання соціальних обов'язків держави. По-п'яте, сам факт наших обмежень є природно нормальним, однак той вплив соціуму на зростання їх кількості та зміни якості, це вже певна особливість, проблематика, яку нам доводиться динамічно вирішувати протягом усього свого життя, якщо ми хочемо втілювати свої бажання згідно зі своїми задумами.

Свобода та несвобода (обмеження) – це втілення одного більш великого значення, яке символізує цього разу статус вибору. Або це щось інше, яке не було визначено нами в межах іншої парадигми. Кількість обмежень у нашому житті надзвичайна, тому вони є прямим втіленням кількості свободи вибору у житті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Красницька О.В. Депривація як соціально-педагогічна проблема. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Серія: Психолого-педагогічні науки*. 2013. № 1. С. 24–28. DOI: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzssp_2013_1_7
2. Кондов К.В. Концепція соціального контролю в теорії соціальних систем Толкотта Парсонса. *Український соціум*, 2017, № 3 (62), С. 9–19. DOI: <https://doi.org/10.15407/socium2017.03.009>
3. Мурадян О.С. Життєві стратегії особистості в умовах соціальних змін: соціологічний аналіз. *Соціологічні студії*. Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2013. № 1 (2). С. 49–54.
4. Валон Н. Феномен психічної депривації і його роль у розвитку особистості. *Психологія та суспільство*. 2000. № 2. С. 124–133. DOI: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/29413>
5. Сірий Є.В., Нахабич М.А. Аналіз показників реалізації базових життєвих потреб як інструментального компонента у системі побудови пізнавальної моделі та методики виміру соціальної напруженості. *Актуальні*

проблеми соціології, психології, педагогіки. 2017. № 1 (32). С. 111–124. DOI: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apspp_2017_1_15

6. Киселев С. Міра свободи індивіда в державі. *Політичний менеджмент*, 2003. № 3. С. 92–100.

REFERENCES

1. Krasnytska, O.V. (2013). Depryvatsiia yak sotsialno-pedahohichna problema [Deprivation as a social and pedagogical problem]. *Naukovi zapysky Nizhynskoho derzhavnoho universytetu im. Mykoly Hoholia. Seriia: Psykholoho-pedahohichni nauky*. № 1. S. 24–28. DOI: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzsp_2013_1_7 [in Ukrainian].

2. Kondov, K.V. (2017). Kontseptsiiia sotsialnoho kontroliu v teorii sotsialnykh system Tolkotta Parsonsa [The Concept of Social Control in the Theory of Social Systems by Talcott Parsons]. *Ukrainskyi sotsium*. № 3 (62). S. 9–19. DOI: <https://doi.org/10.15407/socium2017.03.009> [in Ukrainian].

3. Muradian, O.S. (2013). Zhyttievi stratehii osobystosti v umovakh sotsialnykh zmin: sotsiolohichniy analiz [Life strategies of the individual in the context of social change: a sociological analysis]. *Sotsiolohichni studii. – Lutsk: Skhidnoievrop. nats. un-t im. Lesi Ukrainky*. № 1 (2). S. 49–54 [in Ukrainian].

4. Valion, N. (2000). Fenomen psykhičnoy depryvatsii i yoho rol u rozvytku osobystosti [The phenomenon of mental deprivation and its role in personality development]. *Psykhohiia ta suspilstvo*. № 2. S. 124–133. DOI: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/29413> [in Ukrainian].

5. Siryi, Ye.V., Nakhabich, M.A. (2017). Analiz pokaznykiv realizatsii bazovykh zhyttievykh potreb yak instrumentalnoho komponenta u systemi pobudovy piznavalnoi modeli ta metodyky vymiru sotsialnoi napruzhenosti [Analysis of the indicators of realization of basic life needs as an instrumental component in the system of building a cognitive model and methodology for measuring social tension]. *Aktualni problemy sotsiolohii, psykholohii, pedahohiky*. № 1 (32). S. 111–124. DOI: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apspp_2017_1_15 [in Ukrainian].

6. Kyselev, S. (2003). Mira svobody indyvida v derzhavi [The measure of individual freedom in the state]. *Politychnyi menedzhment*. № 3. S. 92–100 [in Ukrainian].

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

ДРОГОБИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

ЛЮДИНОЗНАВЧІ СТУДІЇ

**Збірник наукових праць
Дрогобицького державного педагогічного
університету імені Івана Франка**

Серія «Філософія». Випуск 48

Головний редактор *Валентина Бодак*

Технічний редактор *Ольга Лужецька*

Коректор *Наталія Славогородська*

Формат 60×84/16. Гарнітура Times New Roman.
Цифровий друк. Ум. друк. арк. 11,75.
Замов. № 0524/384. Наклад 50 прим.

Видавничий дім «Гельветика»
65101, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.

COLLECTION OF SCIENTIFIC ARTICLES

DROHOBYCH IVAN FRANKO STATE
PEDAGOGICAL UNIVERSITY

HUMAN STUDIES

a collection of scientific articles
Drohobych Ivan Franko
State Pedagogical University

Series of «Philosophy». Issue 48

Production Editor *Valentyna Bodak*

Technical Editor *Olha Luzhetska*

Corrector *Natalia Slavohorodska*

Format 60×84/16. Times New Roman Font.
Digital printing. Conventional printed sheet 11,75.
Order № 0524/384. Edition of 50 copies.

Publishing House “Helvetica”
65101, Odessa, 6/1, Inglezi St.
Phone +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Certificate of publishing entity
ДК № 7623 as of 22.06.2022